

OLAV TRYGGVASON

Konstruksjonen av en heltekonge

En masteravhandling ved UiT Norges Arktiske Universitet
Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi
Fakultet for humanoria, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Av: Therese Holt Hansen
HIS-3900, Vår 2017

FORORD

Blant de sterkeste minnene jeg har fra min barndom, er de stundene da jeg kunne kripe opp i min elskede bestefars fang og høre ham, levende og engasjerende, fortelle historier fra «gamle dager». Høre ham berette om en tid så ulik den jeg selv levde i, og ikke minst om hans selvopplevde historier fra krigen og tiden han tjente i Tysklandsbrigaden i etterkant. Det var disse stundene som tente gnisten i min historieinteresse. Da jeg, som voksen, startet min bachelorgrad i historie ved Universitetet i Tromsø, og ble introdusert for professor Richard Holts fengslende forelesninger om middelalderen, var jeg solgt. Jeg var så heldig å få Richard som min veileder på bacheloroppgaven min, og gjennom arbeidet med denne var jeg ikke i tvil om at det er forskning jeg ønsker å jobbe med. Det har vært en glede å få arbeide med dette masterprosjektet i to år, igjen med Richard som min veileder og mentor, og det er med noe vemod jeg nå ferdigstiller avhandlingen, og avslutter første kapittel i min historikerkarriere.

I den anledning vil jeg først og fremst få takke Richard, som har veiledet og støttet, og kommet med verdifulle tilbakemeldinger og oppmuntrende kommentarer, i en meget lærerik prosess. Jeg føler jeg har vokst med oppgaven, og for dette er jeg svært takknemlig. Videre må jeg få takke min elskede familie, min samboer Eivind og datter Alva, som har lagt til rette for at min selvrealisering skulle være mulig, og som har støttet meg og heiet på meg fra sidelinjen. Jeg må også få takke det fantastiske miljøet på lesesalen i Breiviklia. Særlig takk til Eirik, Roy-Arne, Aasmund, og Ragnar, for gode, konstruktive diskusjoner gjennom hele arbeidsprosessen, og til Vetle som har vært min personlige EndNote-veileder. Uten dere hadde livet mitt vært fattigere. Endelig vil jeg få takke alle de som, gjennom tilbakemeldinger på seminarer, og til Eivind og Hildegunn som gjennom korrekturlesing, har bidratt til å heve avhandlingen til et nivå jeg ikke hadde klart alene.

Takk!

Therese Holt Hansen

INNHold

KAPITTEL 1: INTRODUKSJON	1
1.1 Introduksjon til avhandlingen.....	1
1.2 Historikeres syn på Olav	3
1.3 Hvorfor presenteres han slik?	12
1.4 Presentasjon av problemstilling og metode	13
KAPITTEL 2: DEN TRADISJONELLE HISTORIEN OM OLAV TRYGGVASON	15
2.1 Olavs barndom og oppvekst.....	16
2.2 Håkon jarl.....	18
2.3 Olav – Konge i Norge	20
2.4 Kristningen av Island.....	24
2.5 Kong Olavs skjebne – Slaget ved Svolder	25
KAPITTEL 3: INTRODUKSJON TIL KILDENE. HVORDAN KAN VI BRUKE DEM?	30
3.1 Anglo-Saxon Chronicle.....	30
3.2 Historia Hammaburgensis Ecclesiae	35
3.3 Gesta Danorum.....	39
3.4 Presentasjon av bakgrunn og motiver for de øvrige kildene som omhandler Olav.....	40
3.4.1 Íslendingabók.....	43
3.4.2 Kristni Saga	44
3.4.3 Historia Norwegiae	46
3.4.4 Historia de Antiquitate Regum Norwagensium	47
3.4.5 Ágrip.....	49
3.4.6 Sagamaterialet.....	50
3.5 Sagakritikkens utvikling	52
3.5.1 Hvor står vi nå?.....	58
3.5.2 Hvor går veien videre?	63
3.6 Sammenfattende konklusjon	65
KAPITTEL 4: HVEM VAR EGENTLIG OLAV?	68
4.1 Hva kan vi med rimelig sikkerhet vite om Olav?	68
4.2 Hva sier kildene?.....	70
4.2.1 Olavs opphav	71
4.2.2 Kong Ethelred IIs utenrikspolitikk	75
4.2.3 Kristning.....	77
4.2.4 Slaget ved Svolder	79
4.3 Sammenfattende konklusjon	83
KAPITTEL 5: KONKLUSJON	86
BIBLIOGRAFI	94

KAPITTEL 1: INTRODUKSJON

1.1 INTRODUKSJON TIL AVHANDLINGEN

De eldste kildene som nevner Olav Tryggvason (995–1000), var ikke bare sparsommelige med informasjon om hans personlighet, men de er også, til dels, motstridende. I den angelsaksiske krønike (heretter omtalt som ASC), ble det fortalt om vikingen Olav Tryggvason som, i år 991, kom til England med en stor hær.¹ Der plyndret og herjet han i flere år, og gav den engelske kongen, Ethelred II (978–1013, 1014–1016), store problemer. Det endte med at kongen betalte Olav og hans menn enorme summer for å slutte fred, og i 994 reiste Olav fra England som kong Ethelred IIs venn.² Når Olav da dukket opp i Adam av Bremens historie skildres han ikke som den vikingehærføreren vi leser om i ASC. Adam fremstilte ham som en tvilsom type med magiske evner og hevdet at han hadde omgang med utallige trollkunnige, som det var overflod av i Norge. Han fikk til og med tilnavnet «Craccaben» (Kråkeben), da han la all sin lit til fuglevarsler. Adam sier at noen mente Olav var kristen, men han hang ham likevel ut som en skam for kristendommen, og påsto at man først etter Olavs død klarte å få bukt med hedendommen i Norge.³

Ingen av disse versjonene stemmer over ens med den tradisjonelle historien om vikingkongen Olav Tryggvason som vi alle har et forhold til. Vi kjenner ham som heltekongen, misjonskongen, statsbyggeren og bygrunnleggeren Olav Tryggvason. Han har fått status som en av de viktigste kongene i det gamle Norge gjennom sagaenes fortellinger om kong Olav og hans eventyrlige liv. I god sagatradisjon⁴ ble hans legitimitet som ekte konge stadfestet. Gjennom en farefull oppvekst hvor han ble drevet på flukt av sin fars fiender, solgt som trell til fyrst Vladimir i Gardarike, og videre som en plyndrende viking med en stor hær, endte han til slutt opp som kristendommens forkjemper i det førkristne Norge. Han ble, av sagaforfatterne, portrettert som en vakker

¹ *Anglo-Saxon Chronicle, English historical documents : 1 : c. 500-1042*, i David C. Douglas, 1955: s. a.: 991.

² ASC: s.a.: 994.

³ Adam Bremensis, *Adam af Bremens krønike*, i Jørgen Kraglund og Allan A. Lund, 2000: kapittel 40.

⁴ Typiske kjennetegn for sagatradisjonen er beskrivelser av heroiske beretninger fulle av både overdrivelser, underdrivelser og ironi, alt fremstilt i en tilsynelatende objektiv form. Fortellingene tar ofte utgangspunkt i historiske personer fra de høyeste samfunnslag i Norge og på Island.

mann med alle de riktige egenskapene de mente en god, kristen konge måtte ha. Han var besluttsom og klok, gavmild og god mot sine venner, mens hans fiender, med rette, fryktet ham. I fem år kjempet han en hard kamp for å innføre den kristne troen i Norge, på Island, Færøyene, Shetland og Grønland. Med en kombinasjon av brutal vold og trusler, samt lovnader om å rundhandet dele av sin enorme rikdom, la han hele Norge under seg og gjorde landet kristent. Han endte sine dager i havet under slaget ved Svolder i år 1000. Noen sa han hoppet, andre sa han falt. Noen hevdet også at hans tunge rustning ikke var nok til å hindre ham fra å svømme i land og deretter vie sitt liv til Gud som munk i det hellige land.

Av den store mengden islandsk sagalitteratur mange helter er det særlig to norske konger som stikker seg ut. Navnebrødrene Olav Tryggvason og Olav «den hellige» Haraldsson (1015–1028) har begge blitt viet utallige kalveskinn til nedskrivningen av deres historier, og fortellingene om disse to dominerte sagaskrivningen på slutten av 1100-tallet og begynnelsen av 1200-tallet. At Olav «den hellige» fikk slik oppmerksomhet er kanskje ikke vanskelig å forstå. I følge sagaene ble han sett på som noe helt utenom det vanlige allerede mens han levde og regjerte, og kort tid etter hans død ble han dyrket som helgen. Olavskulten ble raskt populær og spredte seg ut i hele Nord-Europa. Ikke bare regjerte Olav «den hellige» nesten tre ganger så lenge som Olav Tryggvason, men det ble også diktet langt flere skaldekvad om ham, enn om hans forgjenger. 1100- og 1200-tallets sagaskrivere hadde slik rikelig med stoff å bruke når de skulle sammenfatte sine sagafortellinger om helgenkongen.⁵ Men hva med Olav Tryggvason? Hvor hentet sagaskriverne sin informasjon til de mange detaljrike historiene som ble komponert flere hundre år etter kongens død? Målet med denne avhandlingen er å se på hvordan, og hvorfor, kildene har gått fra spinkel, vag og motstridende informasjon om den norske vikingkongen, til å bli et flertall av detaljerte, utførlige beskrivelser av hele Olav Tryggvasons liv og virke. Jeg har benyttet *the Anglo-Saxon Chronicle*, *Historia Hammaburgensis Ecclesiae*, *Íslendingabók*, *Gesta Danorum*, *Historia Norwegiae*, *Historia de antiquitate regum Norwagensium* og *Ágrip*,

⁵ Lars Lönnroth, «Studier i Olav Tryggvasons saga», i Svenska litteratursällskapet (red.), *Samlaren : tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning*, bd. 84, Uppsala 1963: s. 54.

samt en rekke sagaer⁶ som kilder til Olav Tryggvasons periode. Disse vil bli presentert i kapittel 2 og 3, og en grundig vurdering av kildene og deres forhold til hverandre vil komme i kapittel 3. Ut over dette vil jeg bruke sekundærlitteratur både i form av historiske oversiktsverker, enkeltstudier som tar for seg Olav Tryggvason i en eller annen form, samt forskning på feltet sagakritikk.

I de norske, historiske oversiktsverkene fra 1800-tallet presenterte historikerne helten Olav Tryggvason på samme vis som sagaene hadde gjort. Til tross for at sagakritikk har vært en viktig post på de moderne middelalderhistorikernes dagsorden, har Olav i stor grad fått beholde sin heltestatus også i moderne forskning. Det råder en generell enighet blant de fleste moderne historikere om at sagamaterialets beretningsaspekt har begrenset troverdighet. Påfallende nok, forankrer mange av de samme historikerne beretningen om Olav Tryggvason i nettopp sagamaterialet. Jeg vil i det følgende redegjøre for hvordan Olav Tryggvason er blitt behandlet i den senere historieskrivingen, samt gjøre noen refleksjoner rundt hvorfor han blir fremstilt slik. Avslutningsvis i dette kapitlet vil jeg gjøre rede for min problemstilling, samt metodene jeg har valgt å benytte i min studie av Olav Tryggvason.

1.2 HISTORIKERES SYN PÅ OLAV

Olav Tryggvason er på mange måter godt behandlet i moderne tids historieskriving. Han inngår som en naturlig del av de mange oversiktsverkene som behandler den tidlige, norske historien, og har også fått sin egen biografi som del av utgivelsene om sagakongene av Saga Bok og Spartacus forlag. Likevel er det gjort færre enkeltstudier enn en kanskje kunne forvente om den populære kongen. Spørsmål knyttet til slaget ved Svolder, og da i hovedsak hvor slaget sto, er inngående drøftet av både norske og utenlandske historikere,⁷ men ut over dette er enkeltstudiene få i antall. I det følgende vil jeg presentere den viktigste forskningen som er gjort om Olav Tryggvason de siste hundre årene. Der Olav inngår som en del av oversiktsverk vil jeg se på hvordan historikerne har valgt å presentere ham, og hva de har lagt vekt på. I gjennomgangen

⁶ *Saga Ólafs Tryggvasonar, Heimskringla, Fagerskinna (Noregs Konungatal), Kristni Saga, Olaf Tryggvasonar en mesta og Flateyjarbok.*

⁷ For litteratur om slaget ved Svolder se Per Sveaas Andersen og Knut Mykland, *Samlingen av Norge og kristningen av landet : 800-1130*, bd. 2, Bergen 1977: s. 106.

av enkeltstudiene vil jeg også se på hvilke problemstillinger som er tatt opp. Et viktig utgangspunkt for meg vil være å undersøke i hvilken grad historikerne har holdt seg tro til sagaenes fremstilling av Olav, eller om de har valgt å legge seg på en sagakritisk linje,⁸ og videre hvilken betydning dette har fått for presentasjonen av ham.

Historikeren Edvard Bull utgav i 1926 *Grunnriss av Norges historie*. Med en kronologisk oppbygging ga han en kortfattet fremstilling av Norges historie. Under tittelen «rikssamling» kom han inn på Olav Tryggvason, og behandlet i korte trekk hans regjeringsperiode i Norge med hovedvekt på hans misjonsvirksomhet og kristning. Her holdt han seg tro til sagaenes fremstilling, men la avslutningsvis til at hele Olavs historie, i tradisjonen, er rikt utsmykket med legender, sagn og eventyr.⁹ Bull informerte ikke leserne om hvilke kilder han hadde benyttet, og verken ASC eller Adam av Bremens historie virker å ha vært anvendt. I sin artikkel «Hvad kan vi vite om «sagatiden»?» innledet han med å påstå at det vi kan vite om det norske folk og den norske stat i perioden fra Olav Tryggvason til Sverre Sigurdsson (1177–1202) er langt mindre enn vi er vant til å tro, og Bull inntok en svært sagakritisk holdning i sin artikkel.¹⁰ Han gikk ikke inn på Olavs regjeringstid eller person i sin artikkel, og han har heller ikke behandlet Olav isolert i sin senere forskning.

Historikeren Andreas Holmsen gav i 1939 ut et oversiktsverk over norsk historie frem til 1660. I kapitlet om rikssamling og kristendom behandlet han Olav Tryggvason. Her gav han en om lag tre sider lang gjennomgang av Olavs voksne liv, med hovedfokus på hans regjeringsperiode i Norge. Han gjengav det sagaene kan fortelle, og selv om han tok forbehold som «sagaene skildrer ham som» og «etter sagaene», gav han ingen inntrykk av selv å ikke stole på sagaversjonen, og han supplerte heller ikke med informasjon hentet fra verken ASC eller Adam av Bremens historie. I sin bok *Nye studier i gammel historie* fra 1976, kom Holmsen inn på tema som inkluderer Olav. I

⁸ Med en sagakritisk fremstilling mener jeg en fremstilling som ikke stoler på sagaenes fortellinger uten andre holdepunkter. Motsetningen til en sagakritisk fremstilling er en sagavennlig fremstilling som er forankret i sagaenes virkelighetsbilde.

⁹ Edvard Bull, *Grunnriss av Norges historie*, Oslo 1926: s. 8–9.

¹⁰ Edvard Bull, «Hvad kan vi vite om "sagatiden"», i Jarle Simensen og Andreas Holmsen (red.), *Norske historikere i utvalg : 1 : Rikssamling og kristendom*, bd. 1, Oslo 1967: s. 118.

kapitlet om kristningskongene forsøkte han å vise noen mønster han mener Snorre fulgte i sine sagaberetninger. Han tok utgangspunkt i Snorres *Heimskringla* og kalte Snorre en realist og en kunstner, som ikke fabrikkerte personer, men som gjerne flyttet dem til en annen tid enn de opprinnelig hadde levd, der det kunne gi hans litterære fremstilling en god effekt.¹¹ Som eksempel viste Holmsen til at Snorre kan ha flyttet personer som muligens levde under Olav Tryggvasons periode til Håkon Adalsteinsfostres tid, da han kanskje hadde lite informasjon å bygge Håkons saga på.¹² Holmsen forsøkte ikke å luke ut sannheter eller usannheter fra sagaene om Olav, og tok hele tiden forbehold som «Snorre [...] lar Olav søke forlik med frendene til Jernskjegge[...]»¹³ Likevel hevdet han at Snorres beretning om Olav Tryggvason ikke var farget av et helgenbilde. Dette vil jeg komme tilbake til senere i avhandlingen.¹⁴

Som del av tidsskriftet *Samlaren* fra 1963 utgav den svenske historikeren Lars Lönnroth artikkelen «Studier i Olaf Tryggvasons saga». I denne artikkelen har Lönnroth forsøkt å komme fram til tid og sted for oppkomsten av tradisjonen om Olav Tryggvason som de mange sagaene om ham er bygd på, og har slik ikke presentert Olav etter sagaenes modell. Gjennom sin kritiske holdning til kildematerialet skiller hans studie seg fra norske historikeres behandling av Olav, og det er tydelig at Lönnroth stammer fra en annen historietradisjon enn de norske historikerne.¹⁵ Gjennom en kritisk gjennomgang av kildene som belyser Olav Tryggvason, og en komparasjon med andre helgen- og kongesagaer, samt annen verdslig litteratur, kom Lönnroth fram til at tradisjonen må ha blitt til gjennom etapper. Disse har i alle fall delvis vært overlevert muntlig, og Lönnroth la vekt på både den islandske og den trøndske nasjonalinteressen i kampen mot universalkirka og danskene.¹⁶ Han hevdet at når man har luket ut personer og historier som er inspirert av annen litteratur, sitter man bare igjen med noen magre fortellinger om vikingferder og slaget ved Svolder.¹⁷ Videre hevdet Lönnroth at Snorre,

¹¹ Andreas Holmsen, *Nye studier i gammel historie*, Oslo 1976: s. 112.

¹² Holmsen: *Nye studier*: s. 104.

¹³ Holmsen: *Nye studier*: s. 113.

¹⁴ For mer om Snorres motiver bak nedskrivningen av *Heimskringla* se kapittel 3 under punkt 3.5.6 Sagamaterialet.

¹⁵ Dette vil jeg komme tilbake til under min behandling av kildebruk i kapittel 3.

¹⁶ Lönnroth: *Studier*: s. 90 og 93.

¹⁷ Lönnroth: *Studier*: s. 90.

i sin versjon av Olav Tryggvasons saga, må ha tatt utgangspunkt i Odd og Gunnlaugs versjoner,¹⁸ rensket dem for mirakler og legender, fylt dem ut med skaldedikt og flere motiver fra den gamle, hedenske diktningen, og så formet dem til mer raffinert kunstprosa bygd på litterære virkemidler som lakonismer og litotes.¹⁹ Forholdet mellom Odds og Snorres Olavssaga vil bli drøftet senere i avhandlingen.²⁰

I 1976 gav historikeren Erik Gunnes ut sitt bind av oversiktsverket *Norges Historie* som omhandlet den tidlige norske historien. I sitt kapittel om Olav Tryggvason slo han fast at det er lite vi kan vite sikkert om vikingkongen, og at sagaene som er tilegnet ham må være å anse som romaner.²¹ Likevel følger en over syv sider lang fremstilling bygd nettopp på sagamaterialet. Gunnes la riktignok sin lit til andre kilder der det var mulig, slik som ASC og skaldedikt, og han trakk også inn Adam av Bremens fremstilling av Olav som seidmann, og fremstilte denne som en kontrast til sagaenes fremstilling. Til tross for Gunnes' innledningsvis sagakritiske holdning, ble sagaenes Olav Tryggvason detaljert presentert, dog med gjentatte forbehold fra historikerens side.

I sin handbokfremstilling av Norges historie mellom 800-1130, utgitt i 1977, innledet historikeren Per Sveaas Andersen med en presentasjon av kildene til den eldre, norske historien, hovedproblemene i forskningen, samt litteratur som omhandler perioden. Her gjennomgikk han sagakritikkens utvikling og gjorde rede for samtidens historikers standpunkter. Når han så selv gav sin fremstilling av den norske middelalderhistorien valgte han å legge seg på en relativt sagavennlig linje. I sin gjennomgang av Olav Tryggvason fokuserte Andersen på de få årene Olav var norsk konge, og baserte sin fremstilling på sagamaterialet, men forankret sine årstall for Olavs tid i England i

¹⁸ Odd Snorrasons *Saga Ólafs Tryggvasonar* er den eldste sagaen om Olav Tryggvason som har overlevd. Den er forsøkt datert til 1190-tallet. Gunnlaug Leifsson skal ha skrevet en annen saga om Olav Tryggvason i omtrent same periode, men den har ikke overlevd. Både Odd og Gunnlaug var munk ved Þingeyri kloster på Island.

¹⁹ Lakonisme og litotes er begreper hentet fra litteraturvitenskapen. Lakonisme beskriver en kort og konsis uttrykksmåte, gjerne med en undertone av ironi, mens litotes beskriver underdrivelser. Disse er begge et svært vanlige litterære virkemidler i sagalitteraturen., Lönnroth: *Studier*: s. 94.

²⁰ Se kapittel 3 under punkt 3.4.6 Sagamaterialet.

²¹ Erik Gunnes og Knut Mykland, *Rikssamling og kristning 800-1177*, bd. 2, Oslo 1976: s. 214.

ASC.²² Han tildelte også selve slaget ved Svolder mye plass, og drøftet grundig historikernes uenighet om hvor slaget sto. Presentasjonen av Olav er slående lik den vi finner i tidligere nevnte oversiktsverk av Andreas Holmsen.

I 1987 skrev historikeren Peter Sawyer en artikkel om Olav Tryggvason, hans forhold til kong Ethelred II og maktovertakelsen i Norge, samt hans misjonsarbeid både i Norge og på Island.²³ Her stilte han mange kritiske spørsmål til informasjonen fra sagamaterialet, men virker likevel å ha lagt til grunn deler av sagaens fremstilling av Olav.²⁴ I en artikkel fra 1993, bestred Sawyer at det var Olav Tryggvason som var vikinglederen som vant slaget ved Maldon, og hevdet at raidet var ledet av den danske kongen Svein Tjugeskjegg, med Olav som sin forbundsfelle.²⁵ Her har Sawyer omgått å bruke sagaene som kilde, og har argumentert med bakgrunn i ASC. Også i andre artikler henviste Sawyer til Olavs opphold i England,²⁶ men han holdt seg til den perioden hvor han har kunnet benytte ASC og andre samtidige kilder i sin forskning.

Historikeren Claus Krag utgav i 2000 sitt oversiktsverk over Norges historie frem til 1319, hvor det fjerde kapittelet har tittelen «Kristningskongene ca. 995–1035». Innledningsvis i dette kapitlet presiserte han at det egentlig er lite å si om Olav Tryggvason. Han trakk frem sagaforfatterens ønske om å fremheve kristningsaspektet av Olavs regjeringstid, og samtidig legitimere ham gjennom en tilknytning til Hårfagreætta.²⁷ Videre har han tilegnet i overkant av to sider til Olav Tryggvason, og svært nøkternt forsøkt å gi et bilde av det vi kan si om hans regjeringstid basert på skaldekvad og engelske kilder, supplert med informasjon fra sagalitteraturen, som han tar forbehold om at ikke nødvendigvis stemmer over ens med virkeligheten.

²² Andersen m.fl.: *Samlingen av Norge* s. 102.

²³ Peter Sawyer, «Ethelred II, Olaf Tryggvason, and the Conversion of Norway», *Scandinavian Studies* nr. 3, 1987.

²⁴ For mer om denne artikkelen se punkt 4.2.2 Kong Ethelred IIs utenrikspolitikk.

²⁵ Peter Sawyer, «The Scandinavian background», i Janet Cooper (red.), *The Battle of Maldon : fiction and fact*, London 1993: s. 41. Denne artikkelen vil bli behandlet under punkt 4.2.2 Kong Ethelred IIs utenrikspolitikk.

²⁶ Se for eksempel Peter Sawyer, «English influence on the development of the Norwegian kingdom», i Simon Keynes og Alfred P Smyth (red.), *Anglo-Saxons: Studies Presented to Cyril Roy Hart*, Dublin 2006.

²⁷ Claus Krag, *Norges historie fram til 1319*, Oslo 2000: s. 56.

I 2007 ble andre utgave av boken *Norsk historie 750–1537* utgitt. Den er skrevet av historikerne Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo. Dette er ei lærebok som per dags dato, blant annet, blir brukt som pensum i årsstudiet i historie ved Universitetet i Tromsø. Under kapitlet «Tidlig middelalder (750–1130)» har historikerne viet om lag to sider til Olav Tryggvason. I denne delen ble det innledningsvis slått fast at Olavs saga «skal være særlig upålitelig og inneholde mye legendarisk stoff».²⁸ Videre ble det kort redegjort for de norske forholdene i samtiden, samt hva vi kan vite sikkert om Olav gjennom kilder som ASC. Historikerne hevdet at Olav Tryggvason åpenbart forsøkte å innføre kristendommen i Norge, men ut over dette ble ikke sagaforfatterens fremstilling av Olav eller kristningen av Norge nærmere kommentert.

I sin artikkel «Helgen, helt og statsbygger – Olav Tryggvason i norsk historieskriving gjennom 700 år» fra 1992, har historikeren Sverre Bagge uttalt at «den historiske Olav vil for alltid forbli en skyggeaktig person, som vi bare kan uttale som om med stor forsiktighet.»²⁹ Han pekte på de magre og motstridende, samtidige kildene vi har tilgjengelig, samt at den detaljrike sagaskrivningen først kom i gang på slutten av 1100-tallet. Bagge tok for seg Odds Olavssaga, som han omtalte som det viktigste, tidlige islandske verket, og mente at til tross for at ingen moderne historiker vil betrakte dette verket som en troverdig beretning om Olav Tryggvason, så må det likevel finnes en viss historisk kjerne i sagaen. Da Snorre har bygd sin Olavssaga på Odds verk, kan vi ikke stole mer på troverdigheten av hans opplysninger enn hans forgjengers. I artikkelen sammenlignet Bagge sammenlignet disse verkene for å vise to forskjellige måter å fremstille Olav på, én verdslig måte og én geistlig, i tråd med middelalderens syn på idealtyper fremfor individet. Slik forsøkte ikke Bagge å komme til bunns i hva som er eller ikke er sannheter i sagaene. Videre pekte han på mulige motiver for nedskrivningen av sagaene, og selv om verkene kan ha blitt til gjennom en bestemt

²⁸ Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo, *Norsk historie : 1 : 750-1537*, bd. 1, 2. Oslo 2007: s. 69.

²⁹ Sverre Bagge, «Helgen, helt og statsbygger - Olav Tryggvason i norsk historieskrivning gjennom 700 år», i S. Supphellen (red.), *Kongsmenn og krossmenn: festskrift til Grethe Authén Blom*, Centre for Medieval Studies (CMS) 1992: s. 35.

foranledning, mente han det var svært lite sannsynlig at Olavskikkelsen ble «oppfunnet» på et bestemt tidspunkt for et bestemt formål.³⁰ Avslutningsvis uttalte Bagge at han mente at en islandsk høvding fra 1200-tallet hadde riktigere forestillinger om norsk politikk på Olavs tid enn moderne historikerprofessorer har. Derfor mente han at Snorres portrett av Olav faktisk kan si oss noe om den virkelige Olav.³¹ I sin artikkel «The Making of a Missionary King» fra 2006 har Bagge stilt spørsmålsteget ved om misjonsaspektet av Olavs regjeringsperiode er en konstruksjon av de islandske sagaforfatterne. Her var hans mål heller ikke å bringe på det rene hva som faktisk skjedde under kristningen av Norge, men å se på hvordan tradisjonen har utviklet seg, hvilke endringer som skjedde underveis, og hva som karakteriserte den norsk-islandske tradisjonen i sin helhet.³² Som i artikkelen fra 1992 stilte Bagge seg i 2006 kritisk til troverdigheten av sagaenes fremstilling av Olavs misjonsarbeid, og åpnet muligheten for at Odd hadde funnet på mye av dette selv. Likevel mente han at fremstillingen i sin helhet ikke kan ha vært ren fiksjon.³³ I 2010 gav Bagge ut sin bok *From Viking Stronghold to Christian Kingdom*, som tok for seg statsdannelse i Norge ca. 900–1350. Boken er skrevet på engelsk og skal slik nå ut til et bredere publikum enn bare det skandinaviske historikermiljøet. Bagge har bygd opp sin bok tematisk, og under kapitlet «The Formation of the Kingdom of Norway» har han tildelt Olav Tryggvason om lag to sider.³⁴ Her fortalte han Olavs historie i korte trekk med utgangspunkt i sagamaterialet og andre kilder som ASC. Bagge fokuserte på Olavs vikingaktiviteter og påfølgende konfirmasjon i England, samt hans regjeringsperiode i Norge. Under sin gjennomgang av Harald Hårfagre, i samme bok, poengterte Bagge at det er problematisk å stole på kildene som omhandler Harald Hårfagre, men at han hadde valgt å forholde seg til dem likevel, da han mente man ikke har noen bedre alternativer.³⁵ Dette synet preger nok også hans fremstilling av Olav Tryggvason.

³⁰ Bagge: *Helgen, helt og statsbygger*: s. 30–31.

³¹ Bagge: *Helgen, helt og statsbygger*: s. 36.

³² De islandske sagaforfatternes rolle i utviklingen av tradisjonen om Olavs misjonsarbeid vil jeg komme tilbake til i kapittel 3 under punkt 3.6 Sammenfattende konklusjon.

³³ Sverre Bagge, «The Making of a Missionary King: The Medieval Accounts of Olaf Tryggvason and the Conversion of Norway», *The Journal of English and Germanic Philology* nr. 4, 2006: s. 480–483.

³⁴ Sverre Bagge, *From Viking stronghold to Christian kingdom : state formation in Norway, c. 900-1350*, København 2010: s. 27–29.

³⁵ Bagge: *Viking stronghold*: s. 25.

I artikkelen «OLAF TRYGGVASON – REX NORWEGIAE 994-999 Christian ethics versus Teutonic heroism»³⁶ fra 2003, tok Ólafía Einarsdóttir for seg Olav Tryggvasons kristendom og, med utgangspunkt i hans død under slaget ved Svolder, argumenterte hun for at hovedårsaken til at han ikke fikk helgenstatus var at han begikk selvmord.³⁷ I artikkelen kom Ólafía med flere poengterte, kritiske vurderinger av kildene. Hun behandlet imidlertid en svært avgrenset problemstilling om tradisjonen om Olav, og behøvde derfor ikke forholde seg til sagamaterialets pålitelighet som kilde.

I 2011 gav historikerne Jón Viðar Sigurðsson og Anne Irene Riisøy ut læreboken *Norsk historie 800–1536*. Delen som omhandler den tidlige middelalderen er forfattet av Jón Viðar. I sitt underkapittel om «fremveksten og utviklinga av kongemakta fram til 1100-talet» gav han en kort presentasjon av Olav Tryggvassons tid i Norge, men presiserte at hans fremstilling av Olav er i tråd med tradisjonen.³⁸ Kapitlene er bygd opp tematisk, og under temaer som «kongens gåver», «kongens kyrkje» med flere, har Jón Viðar eksemplifisert med informasjon hentet fra sagaene om Olav. I noen tilfeller tok han forbehold som «[s]ogene gir Olav Tryggvason»,³⁹ mens han i andre tilfeller virker å ha lagt til grunn sagaenes fremstilling. Innledningsvis drøftet Jón Viðar problemene ved bruken av fortidssagaene som kilder, og konkluderte med at vi aldri vil få vite hvilke av sagaenes personer og hendinger som er faktiske og hvilke som er fiktive, men at vi likevel kan lære mye om samfunnsforholdene som blir presentert i sagamaterialet.⁴⁰ Ut over dette tok han ikke stilling til hva vi kan eller ikke kan stole på i sagaene om Olav Tryggvason.

I 2011 utgav historikeren Torgrim Titlestad sin bok *Norge i vikingtid : Våre kulturelle og historiske røtter*. I sitt oversiktsverk over det som fremstilles som nordmennenes

³⁶ Ólafía Einarsdóttir, «OLAF TRYGGVASON – REX NORWEGIAE 994-999 Christian ethics versus Teutonic heroism», Scandinavia and Christian Europe in the Middle Ages : papers of The 12th International Saga Conference Bonn, Germany, 28th July-2nd August, 2003.

³⁷ Spørsmålet om Olavs selvmord kan være årsaken til at han ikke ble helgenerklært vil jeg komme tilbake til under punkt 4.2.4 Slaget ved Svolder.

³⁸ Jón Viðar Sigurðsson, Anne Irene Riisøy og Ståle Dyrvik, *Norsk historie 800-1536: frå krigerske bønder til lydige undersåttar*, bd. 1, Oslo 2011: s. 66–67.

³⁹ Jón Viðar Sigurðsson, Anne Irene Riisøy og Ståle Dyrvik: *Norsk historie*: s. 182.

⁴⁰ Jón Viðar Sigurðsson, Anne Irene Riisøy og Ståle Dyrvik: *Norsk historie*: s. 16–17.

historie, med den svært ekskluderende undertittelen «våre kulturelle og historiske røtter», han har tildelt hele tre kapitler til Olav Tryggvason. Slik er det tydelig at boken er ment for et norsk publikum med en sterk appell til nordmenns nasjonalisme. Boken er kronologisk oppbygd og inneholder en svært sagavennlig presentasjon av Olav Tryggvasons gjerninger og person, noe som vitner om at den gamle sagatradisjonen fremdeles står sterkt også hos enkelte faghistorikere.⁴¹ Titlestad har riktig nok innrømmet at det er lite vi kan si sikkert om Olavs oppvekst og barndom, men sluttet seg ut over dette i stor grad til det bildet sagaforfatterne tegner. Han gikk så langt som å hevde at det er rimelig å tro at detaljerte beretninger som viser Olavs kunstinteresse og filosofiske ansatser, gjengir faktiske forhold.⁴² Det må nevnes at Titlestads sagavennlighet ikke er representativt for moderne historikernes syn på troverdigheten i sagamaterialet som omhandler den tidlige norske historien.

Den hittil siste boken om Olav Tryggvason er skrevet av journalisten og historikeren Halvor Tjønn, og ble utgitt i 2012 som en del av bokserien «Sagakongene». Disse er ment å være en serie biografier, basert på egen forskning og tolkning, for lesere uten særlige forkunnskaper.⁴³ I boken har Tjønn gjennomgått de viktigste kildene som omhandler Olav, og forsøkt å fortelle den historien om Olav som han mener virker mest sannsynlig. Tjønn har sammenfattet historien om Olav basert, i hovedsak, på sagaenes versjoner, og løpende gjort rede for hvilke kilder han har hentet informasjon fra. Han har også valgt å avslutte sin bok med kapittelet «Hvem var Olav Tryggvasson»⁴⁴ hvor han la til grunn sagalitteraturens fremstilling av personen Olav, og funderte over hvordan hans fantastiske egenskaper må ha blitt møtt av samtidens mennesker. Tjønn poengterte at informasjon som stiller Olav i et godt lys, og som leder fram mot hans navnebror Olav Haraldsson, gjerne ble vektlagt i sagalitteraturen, uten at han utdypet videre betydningen av dette for sagaforfatternes fremstilling av Olav. Han konkluderte med at Olav må regnes blant en av de store seierherrene i norsk historie.⁴⁵

⁴¹ Dette vil jeg komme nærmere inn på i kapittel 3.

⁴² Torgrim Titlestad, *Norge i vikingtid : våre kulturelle og historiske røtter*, Hafersfjord 2011b: s. 156.

⁴³ Halvor Tjønn, *Olav Tryggvason, Sagakongene*, Hafersfjord 2012: omslagets innside.

⁴⁴ Tjønn: *Olav Tryggvason*: s. 198.

⁴⁵ Tjønn: *Olav Tryggvason*: s. 201.

1.3 HVORFOR PRESENTERES HAN SLIK?

Som vi ser av gjennomgangen over, er Olav Tryggvason ganske grundig behandlet i historieskrivingen, men da i hovedsak gjennom forsøk på å tegne et bilde av hans liv og levnet med utgangspunkt i sagamaterialet og kildene for øvrig. Kildene har slik vært gjenstand for en kildekritisk behandling hvor fokuset har vært å forsøke å luke ut hva som er, og ikke er, troverdig informasjon, i stedet for å fokusere på hvorfor kildene forteller den historien de gjør. Til tross for at det er generell enighet blant historikerne om at sagamaterialet som omhandler den tidlige norske historien er problematisk å stole på, blir denne fremstillingen av Olav ofte lagt til grunn. De fleste historikere tok sterke forbehold, særlig angående Olavs barndom og oppvekst, men unnlot likevel ikke å gjenfortelle sagaenes beretning. Av oversiktsverkene var det bare Claus Krag's norgeshistorie og Moseng et.al., som forholdt seg helt nøkternt til sagamaterialet og dermed unnlot å fortelle Olavs historie slik den er fremstilt i sagaene. Også Erik Gunnes inntok en svært sagakritisk holdning, og hevdet at Olav Tryggvasons saga er som en roman å regne. Likevel bygde han sin syv sider lange presentasjon av Olavs liv og virke nettopp på informasjon hentet fra sagaene. Det virker som om enkeltstudiene som behandler Olav i større grad tar inn over seg sagakritikken, men også her stoler de fleste på, i det minste, deler av sagaenes fremstilling. Lars Lönnroth er en av de få som i en enkeltstudie om Olav hevdet at når man hadde luket ut fiksjonen i sagamaterialet sto man igjen med svært liten substans. Lönnroths artikkel kom ut i 1963 og det er bemerkelsesverdig at historikerne etter ham, i så liten grad, har valgt å forholde seg til hans strenge sagakritikk. Kanskje kan dette forklares med den norske historietradisjonens vanskeligheter med å bryte med sagaenes fremstilling av den tidlige norske historien. Her er det interessant å se at de to nyeste verkene som omhandler Olav Tryggvason faktisk er de to mest sagavennlige av alle verkene jeg har behandlet over.⁴⁶ Det er også verdt å legge merke til at Peter Sawyer er den eneste av alle historikere behandlet over, som fokuserte på tiden Olav Tryggvason tilbrakte i England. Dette til tross for at det er den perioden vi har det mest pålitelige kildematerialet vi kan bygge vår forskning på.

⁴⁶ Dette vil jeg komme nærmere inn på under min behandling av sagakritikken i kapittel 3.

Årsaken til at historien om Olav Tryggvason fortsetter å bli fortalt ut fra sagamaterialets fortellinger, til tross for den brede enigheten om problemene ved beretningsaspektet ved disse kildene, kan nok skyldes en rekke faktorer. Mangelen på andre, mer troverdige kilder er nok en viktig årsak, sammen med at ingen historikere har tatt ordentlig tak i Olav gjennom en utvidet, kritisk studie. Sagaene har løftet Olav opp og fram som en svært viktig konge i både norsk og islandsk historie, og videre gjennom 1800-talls-nordmenneses sterke nasjonalbevissthet, har Olav Tryggvason fått en prominent og autoritativ stilling i den norske middelalderhistorien. Som vi ser av gjennomgangen over, står denne nasjonalistiske tradisjonen fremdeles ved lag i deler av det historiske fagmiljøet også i dag.

1.4 PRESENTASJON AV PROBLEMSTILLING OG METODE

Til tross for Olav Tryggvasons popularitet er det per dags dato ikke gjort noen større studie som omhandler ham, og min ambisjon med avhandlingen blir derfor å vie en utvidet, kritisk studie til vikingkongen hvor jeg søker å finne ut hva vi kan lære av hvorfor og hvordan kildene er blitt til. Før jeg går i gang med dette vil jeg, i kapittel 2, presentere den tradisjonelle historien om Olav, slik den fremgår av sagaene. Det er denne fortellingen som utgjør grunnlaget for den rådende oppfatningen av vikingkongen, både hos den vanlige mann i gata, men også i store deler av historikermiljøet. I kapittel 3 vil jeg gå videre til å presentere kildene som nevner Olav, og jeg vil gå inn i en dypere behandling av disse. Et viktig utgangspunkt vil være å undersøke mulige motiver bak nedskrivningen av de forskjellige kildene, samt se på i hvilken kontekst de ble til. Her vil det bli nødvendig med en analyse av forfatterne bak de forskjellige kildene, der dette er mulig, samt potensielle agendaer bak nedskrivningen av deres verker. Jeg vil også gjøre rede for utviklingen av sagakritikken, drøfte hvor denne står i dag, og presentere hvordan jeg mener en mest hensiktsmessig kan bruke sagamaterialet som historiske kilder. Dette vil legge premissene for min videre behandling av kildene i kapittel 4. Her vil jeg kartlegge hva vi egentlig kan vite om Olav når vi forholder oss kritiske til kildene. Videre vil jeg drøfte flere temaer som kildene, i en eller annen form, belyser. Her vil det bli reist spørsmål om Olavs opphav, i hvilken grad vi kan si noe om hans politiske posisjon som norsk konge, og hvor viktig hans regjeringsperiode egentlig var i et anglo-skandinavisk perspektiv. I tillegg vil misjonsaspektet av hans kongsgjerning, og slaget ved Svolder, også bli drøftet.

For å oppnå mitt mål med avhandlingen vil jeg forsøke å besvare hvorfor kildene presenterte et så sprikende bilde av Olav Tryggvason, samt hva årsaken til at sagaforfatterne har tegnet dette fyldige og forseggjorte heltebildet av en konge som bare regjerte i fem år, kan være. Avhandlingen vil dels bli en historiografisk gjennomgang, både av sekundærlitteraturen som omhandler Olav Tryggvason og litteratur på feltet sagakritikk generelt. Dels vil det også bli en kildekritisk studie som gjennomarbeider sagamaterialet og kildene for øvrig ved hjelp av kritisk nærlesing. Jeg vil ikke gå videre inn på spørsmålet om Olavs grunnleggelse av Nidaros, da dette er et spørsmål bare arkeologien kan gi svar på. I denne studien skal jeg behandle historiske kilder som kan belyse Olav Tryggvasons liv og levnet, og selv om spørsmålet om det var Olav som grunnla Nidaros er viktig, tilhører det en annen studie.⁴⁷

⁴⁷ For mer informasjon om grunnleggingen av Trondheim se: Grethe Authen Blom, Rolf Danielsen, Knut Mykland, Ola Svein Stugu og Steinar Supphellen, *Trondheims historie 997-1997*, bd. 1–6, Oslo 1997; Axel Christophersen, «Royal authority and early urbanization in Trondheim during the transition to the historical period», *Arkeologiske skrifter*, 1989.

KAPITTEL 2: DEN TRADISJONELLE HISTORIEN OM OLAV TRYGGVASON

I den norske historiebevisstheten er Olav Tryggvason blitt en stor og viktig vikinghelt. Han fremstår som en erkeviking, en ukomplisert norsk helt. Det klassiske eksemplet er illustrasjonene av ham fra Stormutgaven av Snorres *Heimskringla*, laget av kunstneren Erik Werenskiold i 1890-årene, hvor Olav er slående lik en annen populær norsk helt, Fridtjof Nansen.⁴⁸ Den sentrale rollen Olav Tryggvason har fått i norgeshistorien baserer seg i all hovedsak på historien om vikingkongen som sagaforfatterne på 1200-tallet fortalte gjennom sine detaljerte prosaverk. Før jeg går i gang med en kritisk vurdering av denne historien vil jeg, i det følgende, presentere den tradisjonelle historien om Olav Tryggvason som danner grunnlaget for, ikke bare nordmenns forhold til vikingkongen, men også det meste av historieskrivingen om ham.

Sigrid Storråde og Olav Tryggvason

Munken Odd Snorrason skrev sin *Saga Ólafs Tryggvasonar* i klostret på Þingeyri på Island, og forskere har datert hans verk til 1190-tallet⁴⁹ noe som gjør dette til den tidligste sagaen som er skrevet om Olav Tryggvason. Odds Olavssaga er, så vidt man vet, også den første historiske sagaen som ble skrevet. Alle tidligere skrevne sagaer var såkalte samtidssagaer som omhandlet samtidige personer, i motsetning til historiske karakterer. Noen tiår senere skrev den islandske høvdingen Snorre Sturlason sin saga om Olav som del av kongesagaene som har fått navnet *Heimskringla*. Både Lars

⁴⁸ Snorri Sturluson, *Heimskringla*, i Finn Hødnebo, 2000: s. XII–XIII.

⁴⁹ Oddr Snorrason, *The Saga of Olaf Tryggvason*, i Theodore M. Andersson, 2003: s. 4.

Lönnroth og Sverre Bagge har argumentert godt for at Snorre bygde sin saga på Odds saga, samt den nå tapte sagaen forfattet av en islandsk munk kalt Gunnlaug, men at han formet den til det som for oss virker som en velordnet og rasjonell fremstilling av Olavs liv og virke.⁵⁰ Også *Fagerskinna*, *Olaf Tryggvasonar en mesta* og *Flatøybok* tar for seg Olav Tryggvason. Disse er av yngre dato og baserer seg alle på tidligere sagaer om vikingkongen. Alle kildene vil få en dypere, kildekritisk behandling i kapittel 3, men jeg skal i det følgende sammenfatte sagaenes fremstilling av Olavs liv og virke. Historien jeg forteller her vil derfor mangle enkelthendelser, og personer, som opptrer i noen av sagaene,⁵¹ da fremstillingen under har som formål å tjene som en oversikt for leseren over den tradisjonelle historien om Olav Tryggvason.

2.1 OLAVS BARNDOM OG OPPVEKST

Fortellingene om Olav Tryggvason strekker seg over en tidsperiode på noe over 30 år, fra Olavs fødsel⁵² til hans død i år 1000.⁵³ Den begynner med å fortelle at Olavs far, Tryggve Olavsson, var en småkonge i Viken. Han ble svikeyfullt drept på bestilling av en annen småkonge, Gudrød, som var en av Gunhild og Eirik Blodøks' sønner, ofte referert til som Gunhildsønnene. Tryggves kone, Astrid, var på dette tidspunkt med barn, og flyktet sammen med fosterfaren sin, Torolv Luseskjegg, for å komme seg unna Gunhild og hennes frender. På en holme fødte hun en sønn som fikk navnet Olav etter sin farfar. Guttens første leveår ble tilbrakt på flukt gjennom Norge, øst til Sveavelde og Håkon Gamle, før Astrid tok sønnen sin med for å reise til sin bror Sigurd som var i stor heder hos fyrst Valdemar i Gardarike. På veien ble de angrepet av estiske vikinger og Olav kom så bort fra sin mor, og ble solgt som trell i Estland.

⁵⁰ Lönnroth: *Studier*; Bagge: *Helgen, helt og statsbygger*.

⁵¹ Særlig har jeg utelatt mange av mirakelfortellingene som presenteres i Odds Olavssaga, men også andre enkelthendelser, utbroderinger og dialoger etc. som jeg mener ikke er formålstjenlig, er blitt utelatt fra min sammenfatning av sagaenes fortelling om Olav.

⁵² Hvilket år Olav Tryggvason ble født vites ikke sikkert. Halvor Tjønn foreslår at Olav kan ha vært født i 963, altså et par år etter slaget på Fitjar, eller så seint som i 969. Tjønn: *Olav Tryggvason*: s. 20. Claus Krag har datert Olavs fars død til år 968, og Olav var i følge sagaene født kort tid etter. Norsk Biografisk Leksikon, Claus Krag, «Olav 1 Tryggvason», 2009b, https://nbl.snl.no/Olav_1_Tryggvason [lest/sitert 26.04.17].

⁵³ De forskjellige kildene bruker ulik plass på de ulike delene av Olavs liv, noen med detaljerte beskrivelser av hele hans liv og virke, andre, slik som *Fagerskinna*, hopper stort sett direkte til slaget ved Svolder.

Etter seks år kom Astrids bror, Sigurd, til Estland for å drive inn skatter og avgifter for fyrst Valdemar. Der kom han over Olav og fikk vite at han var sin søsters sønn. Sigurd kjøpte Olav fri og tok ham med seg til Gardarike hvor han levde godt hos fyrst Valdemar i ni vintre. Særlig tok fyrstens kone, Allogia, Olav under sin beskyttelse og holdt gutten kjær. Da han var tolv år gammel fikk Olav skip og hærmenn hos fyrsten. Han klarte å vinne tilbake områder som tidligere hadde tilhørt fyrsten, og vokter Gardarike mot vikinger.

Da Olav skal ha vært om lag 18 år gammel forlot han Gardarike for å dra til Nordlandene hvor frendene hans hadde sitt rike.⁵⁴ På veien kjempet han med hæren sin og kom til Vendland hvor han ble en stund. Her ble han gift med kong Burislavs datter Geira, og kjempet tilbake mange byer som tidligere hadde tilhørt dronningen. Da dronning Geira døde av sykdom ble Olav så sorgtung at han ikke klarte å være i Vendland. Han reiste tilbake til Gardarike, men i en drøm fikk han besøk av Gud som gav ham beskjed om å reise til Grekenland. Olav gjorde så, og der ble han primsignet⁵⁵ før han vendte tilbake til Gardarike for å forkynne kristendommen.

Videre reiste Olav igjen på hærferd, først til Danmark så til England. Olav herjet de britiske øyer og vant stor rikdom. Da Olav kom til øyene som ble kalt Syllingene⁵⁶ fikk han høre at der bodde en spåmann. Han sendte den største og vakreste av sine menn med beskjed om at han skulle utgi seg for å være Olav, og få spåmannen til å spå Olavs fremtid. Spåmannen avslørte lureriet, og sa at dette ikke var kongen selv, men at han trodde det var en som var tro mot kongen sin. Da Olav fikk høre dette ble han svært interessert i å møte spåmannen, og han oppsøkte ham i sitt hjem. Spåmannen kunne fortelle at Olav kom til å bli en meget suksessfull konge som kom til å hjelpe både seg selv og mange andre. Som bevis for at spådommen var sann kunne spåmannen fortelle

⁵⁴ Sagaene er uklare i sine forklaringer på hvorfor Olav dro fra Gardarike. *Heimskringla* og *Olaf Tryggvasonar en mesta* hevder at det gikk som det måtte gå når en utenlandsk mann fikk makt og heder. Mange menn ble misunnelige på ham og vendte fyrsten mot ham gjennom baktaling. Odds Olavssaga gir ingen forklaring på hvorfor Olav reiste, og det gjør heller ikke *Fagerskinna* eller *Flatøybok*.

⁵⁵ Primsigning er den første innvielsen før senere dåp. Det var et ritual som skulle drive ut alle onde ånder, og personen som ble primsignet skulle avvise djevelen.

⁵⁶ Edvard Eikill har i sin oversettelse av *Fagerskinna* presisert at dette må ha vært Scilly Isles. *Fagerskinna, Norges kongers ættetavle*, i Torgrim Titlestad, 2007: s. 132.

at Olav kom til å bli angrepet når han kom tilbake til skipene. Han kom til å miste mange menn, og kom selv til å bli stygt såret, men han ville heles etter seks dager og ville deretter bli døpt. Spådommen gikk i oppfyllelse, og Olav lot seg og hele hæren sin døpe ved et kloster på Syllingene. Olav reiste fra øygruppen med prester og andre lærde menn og kom til England. På en tingsamling møtte han den irske dronningen Gyda. Etter å ha gått holmgang med en av hennes beilere, fikk han henne som ektemake. De giftet seg og fikk en sønn som de kalte Tryggve etter Olavs far. Olav ble værende i England og Irland en tid, men da Gyda døde ble Olav ivrig etter å høre om høvdingene i Norge og deres virksomhet der.

2.2 HÅKON JARL

Hjemme i Norge var det Håkon jarl som styrte på Lade. Han var en mann som var godt likt blant bøndene, særlig etter at han hadde vunnet et stort slag mot de beryktede Jomsvikingene.⁵⁷ Likevel hadde han, mot slutten av sitt liv, rykte på seg for å fare hardt frem med kvinnene, og kunne titt og ofte tvinge seg til samkvem med både gifte og ugifte kvinner. For dette la Håkons frender jarlen sin for hat. Håkon jarl hadde hørt rykter om at Olav var blitt en mann å frykte, og sendte sin frende Tore Klakka og brødrene Jostein og Karlshode til England for å undersøke om dette kunne stemme. Dersom så var skulle de begå svikråd mot Olav, og drepe ham, da han potensielt kunne utgjøre en trussel for jarlen. Brødrene ønsket ikke å svike Olav da de var hans slektninger, men lot seg overtale av truslene jarlen fremsatte mot dem. Tore Klakka og brødrene fant Olav og fikk vite hans identitet. De egget ham til å reise til Norge, og ble med ham på reisen. De reiste via Suderøyene og Orknøyene hvor Olav, med vold og trusler, kristnet den orknøyske jarlen og alle hans menn, og erklærte seg konge over Orknøyene.

⁵⁷ Jomsvikingene skal i følge den eventyrlige *Jómsvíkinga saga* ha vært et folk som kom fra dagens Polen. Sagaen om dem er forfattet før 1230, da Snorre har vært kjent med den da han skrev *Heimskringla*. Eventyrlige sagn om Jomsvikingene er også nevnt av Saxo Grammaticus. Jomsvikingene skal ha grunnlagt Jomsborg, som, med utgangspunkt i arkeologiske utgravinger, antas å ha blitt anlagt av den danske Harald Blåtann. Jomsvikingenes eksistens er heller tvilsom, og historikere har ingen gode bevis for at de faktisk har eksistert. Store Norske Leksikon, «Jomsborg», 2015, <https://snl.no/Jomsborg> [lest/sitert 16.04.17].

Olav ankom Norge ved Moster hvor han merket opp grunnvollen på en kirke han lot bygge. Tore Klakka rådet Olav til å ikke gjøre sin identitet kjent, men snarest mulig reise til Lade for å møte Håkon jarl, noe Olav gjorde. Da de var kommet nord til Agdenes fikk Tore Klakka høre at Håkon jarl var blitt upopulær blant bøndene i Trøndelag. Dette bekymret ham, og han holdt råd med Jostein og Karlshode. Han fortalte dem om hvordan situasjonen var blitt i det området hvor jarlen hadde vært sterkest, og hvor det skulle vært enklest å ta livet av Olav. På natten snek Jostein og Karlshode seg over til Olavs skip, vekket ham og fortalte om svikrådet de hadde vært med på. De ble enig om at Olav og brødrene skulle oppsøke en fremsynt finne som bodde i nærheten, og de gjorde så. Finnen fortalte dem om Tore Klakkas plan om å drepe Olav, og kom med forslag til hvordan Olav kunne sørge for at det var Tore som ble drept og ikke ham selv. Olav fulgte finnens råd, og Tore Klakka gikk slik i den samme fella som han selv hadde satt opp for Olav. Tore og to av hans menn ble drept, mens de andre bad om grid og gikk over til å bli Olavs menn.⁵⁸

Mens Olav fikk kontroll på situasjonen med svikrådet som var begått mot ham, hadde Håkon jarl sendt trellene sine for å hente konene til to mektige bønder hjem til ham. Dette ble oppfattet som et så stort overtramp for de gjeve mennene at de skar hærpil og samlet seg mot jarlen. Da jarlen fikk vite om dette rømte han med en hær og gjemte seg for bøndene. Mens han lå i skjul kom Olav inn fjorden med fem langskip. I møte med ham kom Erlend Håkonsson, jarlens sønn, men han snudde da han ante ufred. Da Olav så dette tenkte han at det kunne være jarlen som snudde, og beordret mennene sine til å følge skipet fortest mulig. Erlend og mennene hans gikk på grunn og de hoppet over bord for å forsøke å svømme mot land. Olav så en uvanlig vakker mann i vannet og trodde det var Håkon jarl. Han kastet styrevolen i hodet på mannen, og slik døde Erlend Håkonsson.

Håkon jarl og trelen Kark forflyttet seg videre til gården til Tora av Romol, jarlens elskerinne og trofaste venn. Tora fortalte jarlen at Olav Tryggvason var kommet til Norge og at han hadde drept Erlend. Jarlen og trelen fikk gjemme seg i grisebingen på

⁵⁸ Fortellingen om finnens spådom, og hvordan Olav unngikk svikrådet som skulle gjøres mot ham, er ikke med i verken Odds Olavssaga eller *Heimskringla*, men fortelles i full lengde i *Flatøybok*. I *Olaf Tryggvasonar en mesta* er det Jostein og Karlshode som selv hugger ned Tore Klakka.

gården, og de ble godt skjult under planker og gjødsel. Mens jarlen og trelen hans gjemte seg på Romol ble Olav møtt av bøndene som hadde gått mot jarlen. De tok Olav til konge over seg, og alle ble enige om å lete etter jarlen. De reiste til Romol og endevendte alle hus uten å finne ham. Kong Olav holdt en tale fra en stein som sto ved siden av grisebingen hvor han lovet jarlens banemann høvelig lønn og rikelig betaling. Dette hørte jarlen og trelen fra gjemmestedet sitt, og jarlen fryktet at trelen kunne komme til å svike ham. Dette fikk Håkon jarl rett i, og etter å ha våket tre netter på rad sovnet jarlen. Da skar trelen hodet av jarlen og tok det med seg til kong Olav. Kongen som hadde lovet høvelig betaling til jarlens banemann lot hodet til trelen hugges av som en advarsel mot å svike sin herre.⁵⁹

2.3 OLAV – KONGE I NORGE

Etter Håkons fall satt Olav på Lade hvor han ble oppsøkt av både høvdinger og annet folk. Alle tilbød de den nye kongen sin tjeneste og lydighet.⁶⁰ Det ble stevnet til åtte fylkers ting, og en stor folkemengde ønsket Olav som konge. Slik vedtok allmanninget at Olav skulle være konge over hele det landet Harald Hårfagre hadde rådet over, og kong Olav tok seg hird i Trøndelag.

Kong Olav startet sitt kristningsarbeid og reiste til Viken hvor danekongene⁶¹ tidligere hadde gjort mislykkede forsøk på å innføre den kristne tro. Alle som der talte mot kong Olav ble straffet hardt. Noen lot han drepe, andre lemleste, mens noen ble drevet ut av landet. Hvor enn kongen dro fikk han med makt døpt og kristnet alt folk, og det var fånytt for folk å prøve å motsi ham. I Rogaland,⁶² derimot, falt kong Olavs fremferd i dårlig jord hos stormennene. De møtte opp mannsterke på tinget hvor de tre mest veltalende av dem skulle tale mot kongen. Kong Olav startet med å holde en karismatisk, men alvorstynget, tale for alle som hadde møtt opp på tinget. Da den første av stormennene skulle fremsi sitt motsvar fikk han slik hoste og åndenød at han ikke

⁵⁹ *Fagerskinna* fremholder at Olav kom til Norge først etter at bøndene hadde tatt Håkon jarl av dage, og at de tok Olav til konge i frykt for hevn fra jarlens sønner.

⁶⁰ Dette beskrives utførlig i *Olaf Tryggvasonar en mesta*, hvor det fortelles at bøndene ønsket Olav som konge fordi han var en ætling av Harald Hårfagre.

⁶¹ Harald Blåtann (ca. 950–985) og hans sønn Svein Tjugeskjegg (ca. 985–1014).

⁶² *Flatøybok* legger denne hendelsen til Moster i Hordaland.

klarte snakke. Den andre stormannen tok over, men han stammet så voldsomt at heller ikke han klarte å motsi kongens ord. Da den tredje stormannen reiste seg for å tale var han så hes at ingen klarte å høre hva han sa. Etter dette var det ingen andre bønder på tinget som forsøkte å motsi kongen, og alle som var til stede lot seg døpe.

Da kong Olav dro til Gulating møtte han med stormennene i Hordaland i forkant av tinget. Der ble de enige om at folket skulle la seg døpe og kristne dersom kong Olav ville gifte sin søster Astrid til den unge, lovende Erling Skjalgsson. Dette kom i orden, og kongen gjorde Erling til høvding. Erling ville ikke ta mot en jarle-tittel, men ønsket å bli kalt herse slik hans forfedre hadde blitt.

Også ved firefylkerstinget på Dragseid på Stad hvor representanter fra Sogn, Fjordane, Sunnmøre og Romsdal var tilstede, fremsatte kongen krav om at alt folk skulle ta imot dåpen og bli kristne. Bøndene så ikke noen mulighet for å unnsnippe og gjorde som kongen befalte. Også i Nordmøre la folket seg flate for kongens kristningskrav.

Videre reiste kong Olav tilbake til Lade hvor det stod et hov som Håkon jarl hadde latt bygge. På kongens ordre ble hovet plyndret for gull og andre verdisaker, revet ned og brent. Dette ble ikke godt mottatt av bøndene i området, og de lot hærpil gå ut over alle fylkene, stevnet ut hær og ville gå mot kongen. Kong Olav tok da flåten og seilte nordover til Hålogaland for å fortsette kristningsarbeidet i nord. Da han kom til Hålogaland fikk han høre at Hårek fra Tjøtta, Tore Hjort fra Vågan og Øyvind Kinnriva stod klar med en hær for å verge landet mot kongemakten. Kong Olav snudde da flåten sin og reiste det han var god for helt til Viken. På Ringerike lot alle seg døpe i tråd med kongens befalinger, og kong Olav sto i den forbindelse fadder for den da tre år gamle Olav Haraldsson som senere skulle bli kjent som Olav den hellige.

I Svitjod⁶³ satt dronning Sigrid som var enke. Etter en episode med en frier hun ikke anså verdig å gifte seg med, hadde hun fått tilnavnet «Storråde». Det var en småkonge som hadde kommet til henne og ønsket hennes hand i ekteskap. Hun hadde mottatt ham

⁶³ Sverige.

med mye drikke i festlig lag, før hun brente ned og drepte alle i følget hans, mens de lå avdrukne og sov. Den vinteren kong Olav satt i Viken sendte han bud til Sigrid om giftemål. Hun godtok dette, og kongen sendte henne en stor gullring han hadde tatt fra døren til hovet på Lade. Ringen var svært vakker, men da to smeder som holdt til hos dronningen veide den, viste det seg at den var falsk. Ringen var laget av kobber og bare forgyllt med gull. Dette gjorde Sigrid svært sint, men på våren møtte hun kong Olav på Konghelle for å diskutere giftemålet. Kongen krevde at Sigrid tok dåpen og ble kristen, noe hun nektet. Kong Olav ble da svært harm og sa han ikke ville ha henne hedensk som en hund, før han slo henne i ansiktet med en hanske. Sigrid raste og lovet at dette ville bli kongens bane, før de skiltes som uvenner.

Etter dette reiste kong Olav til Tønsberg. Der holdt han ting og forbød alle å drive med trolldom og galdrer, og beordret at alle seidmenn, og andre som befattet seg med slikt, skulle forlate landet. Så lot han bygdene i nærheten ransakes, og alle trolldomskyndige ble bragt til ham. De fikk bra stell, og det ble gjort i stand gjestebud for dem. Da de var blitt gode og fulle lot kongen stua brenne ned, og alle, unntatt seidmannen Øyvind Kelda, brant inne. Øyvind Kelda klarte å rømme, og samlet andre trolldomskyndige sammen til en hær. Ut i langfaste⁶⁴ kom kong Olav til Avaldsnes på Karmøy hvor det ble holdt gjestebud for ham og hans nesten tre hundre menn. Samme natt kom Øyvind Kelda med et langskip fullt av trollmenn. De gikk i land og begynte å trolle av alle krefter. De gjorde i stand et mørke som fulgte dem, og gjorde dem usynlig for alle andre. Men da de kom opp til gården på Avaldsnes virket ikke trolldommen slik den skulle, og mørket ble vendt om slik at Øyvind Kelda og hans trollmenn ikke kunne se noe, og de endte opp med å gå i ring. Kongens menn fikk da fanget Øyvind Kelda og mennene hans, og mens det var fjære ble de bundet fast på et skjær som var under vann i flotid. Der druknet de alle mann.⁶⁵

Kong Olav fikk samlet sammen en stor hær fra øst i landet og reiste om sommeren nord til Trondheim, hvor han stevnet til åtte fylkers ting på Frosta. Bøndene gjorde tingbudet

⁶⁴ Langfaste er de syv ukene før første påskedag.

⁶⁵ Kampen mot seidmenn og trolldom er særlig inngående utbrodert i *Heimskringla* og *Olaf Tryggvasonar en mesta*.

om til hærpil og møtte opp til tinget fullt bevæpnet. Da kongen fremsatte krav om at alle bøndene skulle bli kristne, tok bøndene, med den mektige Jernskjegge i spissen, til orde og minte ham på hva de hadde gjort med Håkon Adalsteinsfostre da han fremsatte lignende krav. Kong Olav så at bondehæren var svært stor, og latet som om han var enig med bøndene. Han foreslo at han kunne være med på bøndenes største blot, hvorpå de så kunne diskutere, og bli enige om, hvilken tro de skulle ha. Dette gikk bøndene med på, og det ble gjort avtale om at kongen skulle delta på midtsommersblot på Mære. I forkant av blotet stelte kong Olav til et storslått gjestebud på Lade hvor han inviterte alle store menn i området. Dagen etter kalte kongen mennene til seg og sa at dersom han skulle omvende seg og blote med dem, ville han at blotet skulle være så stort som mulig, og han ville derfor ofre mennesker. Han ville da ikke bruke treller eller uslinger, men de største menn som sine offergaver til gudene. Dette skremte mennene som innså at det var dem selv som i så tilfelle måtte ofres. Da de ikke hadde stor nok hær til å gå mot kongen valgte de å overgi seg til ham og la seg døpe. Da kongen så møtte opp til blotet på Mære, bad han resten av bøndene om å la seg døpe. De ville heller at han skulle blote slik andre konger hadde gjort før ham. Kong Olav ble med inn i hovet og tok opp en piggstav med øks på og slo til en statue av guden Tor slik at han falt i bakken. Så løp noen av kongens menn til og skubbet ned alle de andre gudestatuene, mens noen andre drepte Jernskjegge utenfor hovet. Da bøndene nå hadde mistet sin fremste talsmann, turte de ikke annet enn å gi seg over til kongen og la seg døpe.

Kong Olav tok med seg hæren sin og dro til Nidaros. Der lot han bygge hus ved Nidelven, gav folk tomter til å bygge på, grunnla kjøpstaden og lot bygge kongsgård ved osen av Nidelven. Han lot også bygge ei flott snekke som ble kalt Tranen.

Kong Olav sendte to håloyger nordover til Hårek fra Tjøtta, og de klarte å lure høvdingen med seg til kongen i Nidaros. Kongen bad om å Hårek la seg døpe, men han nektet hardnakket. Da lot kong Olav ham reise tilbake til Hålogaland, med lovnader om at kongen ville komme neste sommer og da ville de som motsatte seg kristendommen bli hardt straffet. Da Hårek kom hjem kalte han til seg sin frende Øyvind Kinnriva, og han kom så fort han kunne. Kort tid etter dukket kongens menn opp på Tjøtta. De tok Øyvind til fange og førte ham til kongen i Nidaros hvor Kongen forsøkte å overtale ham til å ta imot dåpen. Da verken godord eller trusler hjalp ble det satt et vaskefat med

glør på magen til Øyvind slik at den sprakk. Øyvinds siste ord før han døde var at han ikke kunne ta imot dåpen fordi han var en ånd som finnene hadde gjort levende i en menneskekropp.

Våren etter reiste kong Olav nordover med en stor hær slik han hadde lovet Hårek fra Tjøtta. Ingen turte å motsi kongen, og alle lot seg døpe, inkludert Hårek fra Tjøtta og hans menn. Bare høvdingene Raud den ramme og Tore Hjort gjorde motstand mot kong Olav, men de tapte slaget, og alle som bad om grid fikk det mot at de gikk over til kristendommen. Kong Olav drepte selv Tore Hjort med hjelp fra sin hund, Vige, men Raud den ramme unnslopp inn Saltfjorden og kongen kunne ikke følge ham grunnet et forrykende uvær. Videre reiste kongen nordover til Omd og kristnet alt folket der. På retur gjorde han et nytt forsøk på Saltfjorden, men uværet ville ikke gi seg. Da fikk han en biskop til å skvette vievann på Tranen, og kongen kunne da forsere uværet uten å kjenne vind mot skipet. Kongen og hans menn fanget Raud den ramme, og kongen bad ham om å la seg kristne. Raud nektet hardnakket, og kong Olav gav ham en gruffull død. Kongen og hans menn plyndret gården for verdisaker og beslagla Rauds vakre skip. Kong Olav kalte skipet Ormen, og det var det vakreste skipet i landet. Da han kom tilbake til Nidaros lot han bygge et nytt og enda større skip. Dette ble da det største og vakreste skipet i landet, og var mye mer forseggjort på alle måter enn skipet kongen hadde tatt med fra Raud den ramme. Kong Olav døypte det Ormen lange, mens skipet han hadde tatt fra Raud den ramme fikk tilnavnet «stutte».

Samme høst, under mikkelsmesse, møtte kong Olav skalden Hallfred som var kommet til Nidaros fra Island sammen med flere islendinger. Kongen var selv gudfar i dåpen til Hallfred, og da han var en noe vanskelig og brysom skald, gav kongen ham tilnavnet Vandrædaskald.

2.4 KRISTNINGEN AV ISLAND

Da Olav hadde vært konge i Norge i to år hadde han sendt presten Tangbrand til Island for å kristne islendingene. Presten kom tilbake fra Island til Nidaros etter to år og kunne fortelle at det ikke hadde gått helt som de hadde tenkt. Noen hadde han klart å kristne, mens andre hadde laget nidviser om ham og noen ville drepe ham. Tangbrand mente at

Island ikke ville la seg kristne. Dette gjorde kongen sint, og han ville la alle islendingene som hadde kommet sammen med Hallfred Vandrædaskald drepe. Islendingene fortalte, på sin side, at Tangbrand hadde vært ufin i sin fremferd på Island, men at de heller skulle la seg kristne selv og reise hjem til Island og forkynne den kristne tro der, slik at landet ble kristent slik kongen ønsket. Dette gikk kong Olav med på, og kristendommen ble så innført ved lov på Island. Samme sommer kom Leiv, Eirik Raudes sønn, til Nidaros fra Grønland. Han lot seg kristne av kongen, og ble der vinteren over. Da han dro hjem igjen sendte kongen med ham en prest, og sammen kristnet de Grønland. På veien hjem oppdaget Leiv Vinland det gode.

2.5 KONG OLAVS SKJEBNE – SLAGET VED SVOLDER

Kong Olav var den beste i hele Norge i alle slags idretter. Han var like god med venstre hand som med høyre hand og brukte alltid to sverd i kamp. Han kunne ikke bare kaste to spyd samtidig, men han kunne også fange både piler og spyd som kom flyvende mot ham med begge hendene. Kongen var glad i lek og moro, og var en karismatisk type som var godt likt blant folk. Han var alltid velkledd, og delte gjerne av sin rikdom med sine venner. Han var den modigste av alle i kamp, og han var stygg og grusom når han ble sint. Fiendene hans lot han torturere på verste vis, og derfor var hans fremgang og suksess bygd på en kombinasjon av vennskap og godhet, og ren frykt.

Da Håkon jarl hadde falt i grisebingen på Romol, rømte Eirik jarl,⁶⁶ brødrene hans og mange gjeve menn østover til Svitjod og Olav sveakonge. De ble godt mottatt og fikk land hos sveakongen slik at de holdt seg godt. Etter hvert som tiden gikk kom det flere og flere nordmenn til Eirik jarl. De var i landflyktighet fra kong Olav Tryggvasson og slo seg sammen med jarlen. De fulgte ham på hærferd til både Gotland, Vendland og i austerveg, hvor de herjet og plyndret stort. Da jarlen kom tilbake til Sveavelde fortsatte han videre sør til Danmark. Der møtte han danekongen Svein Tjugeskjegg og fridde til Gyda, datteren hans, og fikk henne til ektemake. Danekongen var da blitt gift med kong Olav Tryggvassons tidligere forlovede, Sigrid Storråde. Kong Svein hadde gjort en avtale med venderkongen Burislav om at han skulle få gifte seg med Sveins søster, Tyre. Tyre ønsket ikke å bli gift med en gammel og hedensk mann, men broren tvang

⁶⁶ Eirik Håkonsson, Håkon jarls sønn.

henne og sendte henne til bryllupet sitt i Vendland. Etter en uke klarte Tyre å rømme sammen med fosterfaren sin, Ossur Agesson, som var en mektig mann. De reiste helt til kong Olav Tryggvason i Norge og gjorde rede for situasjonen sin for ham. De spurte om å få være i landet hans i fred. Da foreslo kong Olav at de to kunne gifte seg, noe Tyre takket ja til. Kort tid etter at bryllupet hadde stått begynte Tyre å klage over at hun som hadde fått så store eiendommer i Vendland, ikke hadde noe rikdom i Norge. Hun bad kongen om å reise til Vendland for å hente rikdommene hennes til henne, men kongens menn frarådet ham å gjøre det. En dag da kong Olav kom hjem med en kvannstilk i gave til sin dronning som satt hjemme og gråt, ble hun sint og hevdet at kong Olav ikke ville reise gjennom Danevelde fordi han var redd for broren hennes, kong Svein. Dette gjorde kong Olav svært harm og han lyste til ting i byen. Der gjorde han det klart at han ville kalle ut leidang og reise ut av landet når sommeren kom. Kong Olav rustet alle skipene sine med krigere, og selv styrte han Ormen lange. Kongen og hæren hans satte kursen sørover og fikk følge av flere stormenn underveis, blant annet Erling Skjalgsson. Da han forlot landet hadde han et følge på 60 langskip. Veien gikk forbi Danmark gjennom Øresundet og rett til Vendland og kong Burislav. Kong Olav la frem sine krav på vegne av sin hustru, dronning Tyre, og kong Burislav, som var kong Olavs gamle venn, møtte kravene uten vanskeligheter.

I Danmark egget Sigrid Storråde sin mann, kong Svein, til å føre krig mot kong Olav Tryggvason som Sigrid anså som sin verste uvenn. Dette lyktes hun i, og kong Svein ble helt besatt av å ta kong Olav som hadde giftet seg med hans søster uten å spørre ham om lov. Danekongen slo seg sammen med sveakongen⁶⁷ og Eirik jarl, og de samlet seg i Danmark med en enorm hær. Samtidig sendte kong Svein jomsvikingen Sigvalde jarl til Vendland for å holde et øye med kong Olav, og lure ham inn i en felle hvor kong Svein, og hans frender, skulle vente med en hær. Sigvalde jarl og kong Olav var venner fra før, og i løpet av den sommeren de var sammen i Vendland ble jarlen en enda kjærere venn for kongen. Da jarlen fikk hemmelig beskjed fra danekongen om at han var på plass ved øya Svolder gjorde han i stand slik at kong Olav og hans menn skulle reise tilbake. Sigvalde jarl tilbød seg å følge kong Olav på reisen, da det hadde gått rykter i Vendland om at danekongen var ute etter kong Olav. Dette takket kong Olav ja

⁶⁷ Olof Skötkonung (ca. 980–1022).

til, og med totalt 71 skip satte de kursen tilbake mot Norge. Sigvalde jarl ledet an med sine skip, og bak ham fulgte kong Olav og hans menn. På land på øya Svolder sto danekongen, sveakongen og Eirik jarl og ventet på at kong Olav skulle gå i fella deres. Mens de sto der så de et skip komme seilende. Kong Svein og sveakongen mente det måtte være kong Olav på Ormen lange, men Eirik jarl avkreftet det. Skipet etter var enda gildere enn det første, og kongene mente det måtte være kong Olav. Igjen kunne Eirik jarl avkrefte det, og forklarte at det var Erling Skjalgssons skip de nå så. Det neste skipet som kom seilende var Sigvalde jarl og det ble styrt inn mot land. Så kunne de se tre skip komme seilende, og danekongen ropte at de måtte komme seg til skipene, for der kom Ormen lange. Igjen var Eirik jarl der og bad danekongen vente. Han sa at kong Olav hadde mange staselige skip som ikke var Ormen lange, og da ble danekongen irritert og hevdet at Eirik jarl ikke ville gå mot kong Olav, noe som var en skam. Kort tid etter kom enda fire skip seilende, og igjen var danekongen klar til å gå mot skipene. Da mumlet Eirik jarl at dersom dette hadde vært de største skipene kong Olav hadde, ville likevel ikke danekongen kunne klart kampen alene. Før de rakk å komme seg ut med skipene sine så de enda en kolonne med tre enorme skip. Det var Tranen, Ormen stutte og til sist Ormen lange. Nå var det ingen tvil om hvem som kom seilende, og de gjorde seg klar til kamp. Avtalen var at Norge skulle deles likt mellom danekongen, sveakongen og Eirik jarl dersom de drepte kong Olav Tryggvason, og hver fikk beholde de skipene de ryddet.

Da kong Olavs menn så hæren komme mot dem, anbefalte de kong Olav å seile sin vei og ikke forsøke å kjempe mot en så stor hær. Da svarte norskekongen at de skulle la seilene falle og gjøre seg klare til kamp, for aldri hadde han flyktet og ikke kom han til å gjøre det denne gangen heller. Kongen lot blåse alle skipene sine sammen og de tok til å binde stavnene på skipene fast i hverandre. Kong Olav stod i løftingen på Ormen lange og hadde på seg en rød gullhjelmskjold og, utenpå brynja, en rød kjortel. I handa hadde han et forgylt skjold. Han fikk vite at det var kong Svein Tjugeskjegg som var leder for den ene hæren, sveakongen for den andre og Eirik jarl for den tredje. Til de to første fnøs kong Olav, men han innrømmet at Eirik jarls hær kom til å gi dem mye motstand, for de var jo nordmenn som dem selv.

Det ble som kong Olav hadde spådd. Danene og svenskene mistet mange menn og trakk seg fort unna, mens Eirik jarl hele tiden holdt seg inntil kong Olavs skip og sloss med huggvåpen. Etter hvert som jarlen mistet menn kom det daner og svensker til. Det ble en hard kamp og til slutt var alle kong Olavs skip ryddet, uten Ormen lange. Eirik jarl la barden sin inntil, og kong Olav ble omringet av hærskip. De sloss med hogg og spyd, og det ble skutt så mange piler mot Ormen lange at det nesten ikke var mulig å holde skjold foran seg. Bak i krapperommet på Ormen lange stod den 18 år gamle Einar Tambardskjelve og skjøt med pil og bue, hardere enn noen mann. Han skjøt mot jarlen og traff ham nesten. Jarlen beordret en av sine menn til å skyte den store mannen i krapperommet, og pilen traff midt i Einar Tambardskjelves bue. Da Einar så spente buen brast den. Da kong Olav spurte hva det var som brast så høyt, svarte Einar «Norge av di hand, konge». Kongen svarte at det var vel ikke så stor ei brist, og bad Einar bruke hans bue. Einar tok buen og spente den langt forbi odden på pila. «For veik, for veik er kongens bue!» sa Einar, kastet buen og kjempet videre med skjold og sverd.

Kampene var harde, og begge sider kjempet djervt. Kong Olav oppmuntret sine menn og forsynte dem med nye, kvasse sverd når sverdene deres var begynt å bli sløve. På andre forsøk greide Eirik jarl å gå om bord på Ormen lange, og til tross for at kong Olavs menn gjorde kraftig motstand, ble de presset bakover helt til der kongen sto og skøyt piler, og kastet spyd med begge hendene. Det tok ikke lang tid før alle kong Olavs menn var falt, og kongen selv hoppet da over bord, med skjoldet over seg, og havnet i havet. Eirik jarls hær hadde vunnet kampen mot kong Olav Tryggvason ved Svolder og de tre seierherrene delte Norge mellom seg. Selv om både sveakongen og Eirik jarl tok til seg kristendommen, lot de alle nordmenn få styre som de selv ville.

Ei vendersnekke som hadde vært i kong Olavs følge kom seg unna kampen og tilbake til Vendland. Der ble det straks snakk om at kong Olav hadde fått av seg brynja under vann, svømt bort fra langskipene og kommet seg opp i vendersnekka.⁶⁸ Snorre lot spørsmålet om hva som skjedde med kong Olav Tryggvason etter at han hoppet på havet stå åpent, men slo fast at han aldri kom tilbake til Norge. Odd innrømte at det

⁶⁸ *Olaf Tryggvasonar en mesta* fortalte her at Kolbjørn Stallare, som sto ved kong Olavs side til siste slutt og som hoppet på havet etter kongen, hadde sett en mann svømme lett under skjoldet til kongen, og at han slapp skjoldet da det tynget ham. Så ble Kolbjørn tatt til fange av Eirik jarls menn.

verserte to versjoner, men fortalte historien om at den hardt skadde, norske kongen fikk pleie i Vendland og ble frisk. Etter dette viet han sitt liv til Gud i et kloster i Hellas eller Syria. Odd meddelte også at han selv hadde full tillit til denne historien.

Det er denne fremstillingen som legger grunnlag for den Olav som vi kjenner. Hva vi med rimelig sikkerhet kan vite om ham vil bli tema for kapittel 4. Først vil jeg, i følgende kapittel, introdusere de andre kildene vi har til Olavs liv og virke. Her vil jeg også se på hvordan vi kan bruke hele det kildegrunnlaget vi har på best mulig måte.

KAPITTEL 3: INTRODUKSJON TIL KILDENE. HVORDAN KAN VI BRUKE DEM?

Som kjent blir Olav Tryggvasons liv og virke også omhandlet i andre kilder enn sagamaterialet. Disse må, på lik linje med sagaene, behandles med stø hand og et kildekritisk blikk. De eldste kildene som nevner Olav Tryggvason ikke bare sparsommelige med informasjon om hans personlighet, men også motstridende. På samme måte som hver enkelt sagaforfatter hadde en egen agenda for å skrive ned sin saga, var det også med helt klare motiver andre lærde menn rundt om i Europa komponerte sine verker. For eksempel må vi stille helt andre spørsmål til Adam av Bremens historie og ASC enn vi gjør til sagamaterialet, og kildene krever at vi som historikere ikke behandler dem på samme måte. Jeg skal i det følgende gjøre rede for hvordan Olav Tryggvason ble fremstilt i de kildene som ikke faller inn under kategorien sagamateriale, samt bakgrunnen og mulige motiver for nedskrivningen av disse verkene. Videre vil jeg sette de sagaene som omhandler Olav Tryggvason inn i en overordnet kontekst og se på mulige motiver for nedskrivningen av dem, før jeg tar for meg utviklingen av sagakritikken. Jeg vil, i hovedsak, behandle kildene kronologisk.

3.1 ANGLO-SAXON CHRONICLE

Den eldste kilden vi har som nevner Olav Tryggvasson er ASC. «The Anglo-Saxon Chronicle» er en samlebetegnelse på et komplekst sett med annaler som er bevart i åtte forskjellige manuskripter kjent ved deres alfabetiske sigla A, B, C, D, E, F, G og H.⁶⁹ Olav Tryggvasons periode behandles i manuskriptene A, C, D, E og F.⁷⁰ Annalene består av opptegnelser på gammelengelsk som i hovedsak omhandler engelske kongelige og geistlige.⁷¹ ASC ble opprinnelig initiert av Kong Alfred den store (871–899) i ca. 890 som en dokumentasjon av det angelsaksiske folkets historie på de britiske øyer. Det tidligste manuskriptet startet med historien om da forfedrene til kong Alfred ankom de britiske øyer, og redegjorde for alle slektsleddene frem til kong Alfreds far.⁷²

⁶⁹ Det kan her nevnes at man har rimelig god grunn til å tro at ASC opprinnelig har bestått av flere manuskripter som ikke har overlevd. ASC: s.a.: s. 113.

⁷⁰ ASC: s.a.: 991–994.

⁷¹ Nicholas Brooks, «Why Is the Anglo-Saxon Chronicle about Kings?», *Anglo-Saxon England*, 2011: s. 43.

⁷² «The art of writing: scripts and scribal production», i *The Cambridge History of Early Medieval English Literature*, Cambridge, United Kingdom 2013: s. 232.

Til tross for at mange av nedtegnelsene er kortfattede, skisserte de opp en ærefull families dramatiske historie, og gjennom at leserne underkastet seg den vestsaksiske monarken ble disse inkludert som delaktige i historien.⁷³ Slik virker ASC å ha hatt som motiv å skulle legitimere kong Alfreds rett til kongetittelen, og Wessex som det kongedømmet som skulle regjere over resten av England. Historikeren Simon Keynes har også pekt på muligheten for at nedtegnelsene skulle bidra til å danne et bilde av den angelsaksiske historien som kunne virke samlende på folket i en periode hvor dets overlevelse var truet av vikinginvasjoner.⁷⁴

Historikeren og arkeologen Nicholas Brooks har pekt på tendensen i nyere forskning til å se på de forskjellige annalene isolert, som egne annaler nedskrevet forskjellige steder til forskjellige tider og av forskjellige grunner. Han advarte imidlertid mot denne trenden, og mente det var viktigere å vie tiden til å se på likhetene i de forskjellige manuskriptene, finne ut hvordan denne likheten kan ha blitt oppnådd, samt deres felles agenda, i stedet for å forsøke å definere forskjellene ytterligere.⁷⁵ Brooks argumenterte godt for at det med stor sannsynlighet ble utarbeidet et utkast ved det kongelige hoffet, som videre ble spredt ut til forskjellige kirker hvor de ble utferdiget enten gjennom å bli sendt rundt, eller gjennom at representanter for de forskjellige kirkene møtte på hoffet. De ferdige annalnedtegnelsene ble til slutt skrevet ned av en skribent fra de aktuelle kirkene, som også kunne legge til informasjon han satt på fra det området han virket i.⁷⁶ Annalene som omhandler Olav Tryggvasons periode antas å ha vært ført i penn senest i år 1023, og antagelig noen år før dette. Innholdet i ASC er svært detaljert frem til da Knut⁷⁷ ble valgt til konge i 1017, og blir etter dette mindre i både omfang og detalj. Tekstene gir leseren en følelse av å være skrevet i retrospeksjon av noen som visste utfallet av hendelsene de beskrev. Et godt eksempel på dette er informasjonen for år 994 om at Olav Tryggvason holdt sin lovnad om å ikke returnere til England som

⁷³ *The art of writing: scripts and scribal production*: s. 233.

⁷⁴ Simon Keynes, «Anglo-Saxon Chronicle», i Michael Lapidge, John Blair, Simon Keynes og Donald Scragg (red.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Anglo-Saxon England*, 2nd ed. utg., Hoboken 2013: s. 37–39.

⁷⁵ Brooks: *Anglo-Saxon Chronicle* s. 45.

⁷⁶ Brooks: *Anglo-Saxon Chronicle* s. 54–61.

⁷⁷ Knut, som senere fikk tilnavnet «den mektige», var sønn av Svein Tjugeskjegg. Han regjerte som konge i England fra 1014, og også i Danmark fra 1018 frem til sin død i 1035.

fiende.⁷⁸ Skribenten som skrev dette må ha vært klar over at Olav i sin levetid ikke utførte flere angrep mot England, og må derfor ha visst om Olavs død i år 1000. I nedtegnelsene av året 1012 forteller manuskriptene C, D og E om drapet på biskop Ælfheah, og hvordan hans hellige kropp ble begravet i St. Pauls minster. Disse nedtegnelsene må være ført i penn før biskopens levninger ble flyttet til Canterbury i 1023, men etter at han var blitt erklært helgen.⁷⁹ De delene av ASC som er relevant for denne avhandlingen ble derfor trolig skrevet ned senest 23 år etter Olav Tryggvasons død, og er slik den mest samtidige kilden vi har som omhandler den norske vikingkongen.

Den mest utbredte oppfatningen er at Olav for første gang ble nevnt i manuskript A under bokføringen av året 991. Her ble det fortalt at han kom med 93 skip⁸⁰ til Folkestone hvor han plyndret seg vei til Sandwich, så til Ipswich og til slutt til Maldon hvor han og hans menn vant slaget mot Ealdorman Byrthnoth. Manuskriptene C, D og E fortalte også om plyndringene og slaget ved Maldon, men her ble ikke Olav nevnt ved navn. Fokuset lå heller på at kong Ethelred II, etter Erkebiskop Sigerics anbefaling, betalte 10.000 pund for at plyndringen skulle opphøre.⁸¹ Manuskript A er det eneste som nevner Olav ved navn (Anlaf) og nedtegnelsene som historiker Dorothy Whitelock har tilkjent året 991 er skrevet «i margen» i annalen. Hun har begrunnet dateringen sin med at det står et såkalt «caret mark» over året 991, og fremmet derfor at skribenten har ment at nedtegnelsene skulle tilhøre dette året.⁸² Professor i engelsk språk og litteratur, Janet M. Bately, har derimot skrevet en svært overbevisende artikkel som forfektet at nedtegnelsene for 991 i manuskript A egentlig tilhørte 993. Hun poengterte at caret marks gjerne opptrer i par, noe de ikke gjør i dette tilfellet, og at slike kors som det er brukt her, ikke var vanlig som caret mark på denne tiden. Hun mente også at skribenten virker å ha gått grundig til verks for å plassere margnotatet ved siden av året

⁷⁸ ASC: s.a.: 994.

⁷⁹ ASC: s.a.: 1023. Se også fotnote 17.

⁸⁰ Selv om det konkrete antallet skip ikke nødvendigvis er helt troverdig, er dette et uttrykk for at Olav kom til England med en stor hær.

⁸¹ ASC: s.a.: 991.

⁸² ASC: s.a.: 991. Se fotnote 1.

993.⁸³ I en artikkel i samme bok presenterte Simon Keynes muligheten for at skribenten ikke kunne plassere nedtegnelsene ved det året de egentlig tilhørte, da han allerede hadde ført inn annet materiale på den aktuelle siden. Keynes hevdet det derfor er usikkert om skribenten mente at referansen skulle tilhøre året 993, eller om han visste at det egentlig tilhørte et annet år.⁸⁴ Slik legger Keynes til grunn at Olav var tilstede ved slaget ved Maldon, og at innholdet i nedtegnelsen tilhører året 991, uavhengig av hva skribenten mente når han ferdigstilte annalen. Manuskriptene C, D og E fastslår at slaget ved Maldon sto i året 991, og dersom skribenten av manuskript A mente å plassere nedtegnelsen under året 993 må han ha tatt feil. Som støtte for dette synet har det overlevd en traktat som var sluttet mellom kong Ethelred II og vikingene Olav Tryggvason, Justin⁸⁵ og Guthmund. Denne fastslo at kongen tilkjente vikingene en stor betaling mot fred. Denne traktaten er ikke datert, men flere historikere har hevdet at den må være inngått etter slaget ved Maldon.⁸⁶ Dersom dette medfører riktighet har vi nok et bevis som knytter Olav til England i 991.

Olav dukket så igjen opp i C, D og E manuskriptene under bokføringen av året 994.⁸⁷ Her ble det fortalt at han gikk til angrep mot London, denne gangen med 94 skip og Svein Tjugeskjegg som alliert. De lyktes ikke med å erobre London, men fortsatte herjingene sine innover i landet til hest og gjorde store skader. Til slutt bestemte kong Ethelred II og hans rådgivere seg for igjen å betale store summer for å stoppe vikingene, og ASC kunne fortelle om en utbetaling på 16.000 pund. Videre ble det fortalt at den engelske kongen sendte bud på Olav, og at de møttes ved Andover til en stor seremoni hvor kong Ethelred II var sponsor ved Olavs konfirmasjon, og at han gav ham kongelige

⁸³ Janet M. Bately, «The Anglo-Saxon Chronicle», i D. G. Scragg (red.), *The battle of Maldon, AD 991*, Oxford 1991: s. 43–44.

⁸⁴ Simon Keynes, «The Historical Context of the Battle of Maldon», i D. G. Scragg (red.), *The battle of Maldon, AD 991*, Oxford 1991: s. 88.

⁸⁵ Dette antas å være Jostein, en av Olavs slektninger fra Jæren. Tjønn: *Olav Tryggvason*: s. 71.

⁸⁶ Alternativt kunne traktaten vært inngått etter herjingene i 994. Problemet med det er at traktaten ble inngått på initiativ fra erkebiskop Sigeric, og han døde i 994.

⁸⁷ Opptegnelsene for året 993 forteller om angrep i nord-England og det har tradisjonelt vært antatt at det var Olav Tryggvasons hær som sto bak disse herjingene også. Dersom vikingene var i England fra år 991 er det lite trolig at de forholdt seg i ro frem til år 994. F. M. Stenton og George Clark, *Anglo-Saxon England*, bd. 2(1971), 3rd ed. Oxford 1971: s. 377.

gaver. Olav lovte så å aldri returnere til England som fiende, og det spesifiseres, som nevnt, at han holdt løftet sitt.⁸⁸

Som jeg trakk frem i kapittel 1, argumenterte Peter Sawyer for at det må ha vært Svein som var øverstkommanderende med Olav som sin allierte. Dette begrunnet han med at Svein på denne tiden var dansk konge, mens Olav var en eventyrer av obskur opprinnelse, noe jeg for øvrig ikke ser hvor Sawyer finner belegg for å hevde.⁸⁹ Han påstår også at Svein var øverstkommanderende under slaget ved Maldon i 991, og pekte på enigheten mellom både poeter og krønikeforfattere som kalte den seirende hæren «dansk». Dette er et argument jeg ikke vil tillegge for stor vekt, da kildene ofte ikke skiller mellom dansker og nordmenn i denne perioden. Et eksempel på dette er under nedtegnelsene for år 789 (787) hvor D, E og F manuskriptene berettet om at tre skip med nordmenn som kom fra Horthaland til sørkysten av England var de første danske skipene som ankom England.⁹⁰ Videre begrunnet Sawyer sin teori med at nedtegnelsen i manuskript A er skrevet ned etter at Olav var konfirmert i 994, og da bedre likt av den engelske kongen.⁹¹ Det gir ikke mening for meg at skriveren skulle forsøke å skjule at det var Svein som ledet de grusomme herjingene i 991, og gi Olav skylden for det som fremstilles som bestialske og ugudelige handlinger mot det engelske folket dersom han ved nedtegnelsestidspunktet var bedre likt av engelskmennene. Den tidligere nevnte traktaten som den engelske kong Ethelred II inngikk med vikingene, nevnte dessuten spesifikt Olav Tryggvason og ikke Svein. Dette kan enten bety at Svein ikke var tilstede når forhandlingene fant sted, eller at skriveren av traktaten, i samtiden, ikke anså Svein som like viktig som det skriveren av ASC gjorde i retrospekt.⁹² Jeg vil holde meg til det utbredte synet om at det må det ha vært Olav som ledet hæren i 991 og 994, slik kilden forteller oss.

⁸⁸ ASC: s.a.: 994.

⁸⁹ For mer om Olavs opphav se kapittel 4 under punkt 4.2.1 Olavs opphav.

⁹⁰ ASC: s.a.: 789 (787)

⁹¹ Sawyer: *The Scandinavian background*: s. 41.

⁹² Keynes: *The Battle of Maldon*: s. 92.

3.2 HISTORIA HAMMABURGENSIS ECCLESIAE

Den neste kilden som omtaler Olav Tryggvason er Adam av Bremens historie, som han skrev sin historie før år 1075, altså under 75 år etter Olav Tryggvasons død.⁹³ Verket har han kalt *Historia Hammaburgensis Ecclesiae* som betyr «Den Hammaburgiske kirkes historie».⁹⁴ I erkebiskop Adalberts 24. år i embete flyttet Adam til Bremen, og ble tilknyttet domkirken der. I typisk middelaldersk beskjedenhet oppgav han bare sin forbokstav, A, og omtalte seg selv som «den ringeste kannik».⁹⁵ Hans fulle navn og posisjon kjenner man likevel fra en omtale hos presten Helmold von Bosau (ca. 1120–1177) som oppgav «magister Adam» som hovedkilden til sin egen *Chronica Slavorum*.⁹⁶ Adam omtalte seg selv som «en fremmed og tilreisende»,⁹⁷ noe som bekreftes av et skolion skrevet av en ukjent forfatter som hevdet at Adam stammet fra «Germania superior», altså Øvre Tyskland.⁹⁸ Informasjonen Adam baserte sin fremstilling av Olav på, hadde han fått fra den danske kongen Svein Estridssen (død 1076).⁹⁹ Da Adam møtte Svein hadde Svein vært konge i 12 år, og var en godt voksen mann. Selv hadde han, naturlig nok, ikke møtt Olav Tryggvason, men vi må kunne anta at han videreformidlet de historiene som hadde blitt fortalt på det danske hoffet gjennom 60 år, og som han selv hadde vokst opp med. Historikeren Timothy Barnwell fremmet i sin artikkel «Fragmented identities: otherness and authority in Adam of Bremen's *History of the Archbishops of Hamburg-Bremen*» fra 2015, at vi ikke må gå ut fra at det Adam skrev i sin historie var uttrykk for hans egen personlighet og meninger. Barnwell hevdet at middelalderens lesere ikke leste litterære verk som uttrykk for forfatterens tanker og meninger, og at middelalderens forfattere derfor heller ikke skrev sine verk ut fra sine egne tanker og meninger.¹⁰⁰ Derfor kan man gå ut fra at Adam ikke ville innhentet informasjon fra Svein, for så å endre den i stor grad, men at

⁹³ Adam af Bremen: Allan A.Lunds introduksjon s. 10.

⁹⁴ Adam af Bremen: Allan A.Lunds introduksjon s. 7.

⁹⁵ Adam af Bremen: Fortale.

⁹⁶ Adam af Bremen: Allan A.Lunds introduksjon s. 9.

⁹⁷ Adam af Bremen: Fortale.

⁹⁸ Allan A. Lund presiserer at «Øvre Tyskland» for oss betyr Sør- og Midt-Tyskland med Würzburg og Main i landskapet Franken som et slags sentrum. Adam af Bremen: Allan A.Lunds introduksjon s. 10.

⁹⁹ Adam Bremensis, *History of the archbishops of Hamburg-Bremen*, i Francis Joseph Tschan og Timothy Reuter, 2002: Francis Joseph Tschan og Timothy Reuters introduksjon s. xxvii.

¹⁰⁰ Timothy Barnwell, «Fragmented identities: otherness and authority in Adam of Bremen's *History of the Archbishops of Hamburg-Bremen*», i Clemens Gantner, Rosamond McKitterick og Sven Meeder (red.), *The Resources of the Past in Early Medieval Europe*, Cambridge, United Kingdom 2015: s. 210.

det Adam skrev at han fikk vite fra Svein, antagelig var nettopp det Svein hadde fortalt ham. På det grunnlaget kan vi si at Adams presentasjon av Olav Tryggvason sannsynligvis var uttrykk for det danske hoffets syn på ham, om lag 60 år etter den norske kongens død.

I Adam av Bremens historie ble ikke Olav skildret som den vikingehærføreren vi leser om i ASC. Adam fortalte at han ble kristnet i England og at han var den første som bragte kristendommen med seg til Norge, men nevnte ingenting om Olavs karriere som viking. Adam hevdet også at Olav var den første kristne i Norge.¹⁰¹ Han hadde lite å fortelle om Olavs regjeringsperiode, men hevdet at da Olav fikk vite at den svenske kong Olof Skötkonung og den danske kong Svein hadde inngått en allianse, ble han så forbannet på kong Svein at han gikk til angrep på danskekongen. Adam fortalte videre at Olav ble angrepet og slått av danskene, og han gjorde rede for hvor slaget hadde stått.¹⁰² Når det nesten bare var Olav igjen på den norske flåten, gjorde han ende på sitt eget liv på en passende måte, ved å kaste seg i havet. Etter dette fremstilles Olav som en tvilsom type med magiske evner, som hadde omgang med utallige trollkunnige. Disse hevdet Adam at det var overflod av i Norge. Tilnavnet «Craccaben» skulle han ha fått da han visstnok la all sin lit til fuglevarlser, og drev med magi.¹⁰³ Til tross for at Adam innrømmet at Olav var kristen og at han bragte kristendommen til Norge, henger han Olav ut som en skam for kristendommen, og påstår at man først etter Olavs død klarte å få bukt med hedendommen i Norge.¹⁰⁴ Som vi ser skiller dette seg kraftig fra ASCs fremstilling av en dyktig kriger som opp til flere ganger klarte å presse den engelske kongen i kne. En kriger som, i og med at han ble konfirmert i England, allerede må ha vært døpt, og derfor også kunne kalles kristen.

Den danske historikeren Inge Skovgaard-Petersen fremhevet i sin artikkel «The making of the Danish kingdom» fra 2003, viktigheten av å behandle Adams verk med stor

¹⁰¹ Francis Tschan har i sin oversettelse av Adam av Bremens historie påpekt at Olav på ingen måte var den første kristne i Norge. Adam of Bremen: s. 80. Se fotnote 118.

¹⁰² Adam hevdet at slaget sto mellom «Scania and Zealand» i det baltiske hav. Adam of Bremen: s. 82. Hvor dette slaget kan ha stått er inngående diskutert av tidligere historikere. For litteratur om slaget ved Svolder se Andersen m.fl.: *Samlingen av Norge* s. 106.

¹⁰³ Adam af Bremen: Andre bok, kapittel 40 og skolion 26.

¹⁰⁴ Adam af Bremen: Andre bok, kapittel 40 og skolion 26.

forsiktighet. Særlig gjelder dette hans fremstilling av perioden 800–1043 som var forutgående for Adams egen samtid. Skogvaard-Petersen peker på Adams magre og partiske kilder, altså Svein Estridssen, som årsak til å være spesielt kritisk til informasjonen som fremkommer i hans historie.¹⁰⁵

I sin fortale til verket, oppgav Adam selv at formålet bak nedtegnelsene om de tidligere biskopenes historie, var å være et ledd i gjenoppreisingen av erkebispesetet i Hamburg-Bremen til sin gamle, hederlige posisjon.¹⁰⁶ Kirken hadde ansvaret for kristningen av hele Skandinavia, og dette var et viktig fokus for Adam i hele hans verk. Allan A. Lund hevdet i sin oversettelse av Adam av Bremens historie, at Adam må ha ansett misjoneringsaktivitet blant hedningene som domkirken i Bremens viktigste oppgave. Gjennom å trekke paralleller mellom Bibelens fremstilling av kristendommens utbredelse ved verdens grense, og misjoneringsoppdraget i nord, fremholdt Adam at domkirken i Hamburg-Bremen inntok en spesiell posisjon, da han hevdet at verdens ende lå i «sveonernes land».¹⁰⁷ Lund gikk så langt som å kalle Adams historie et propagandaverk og hevdet at, for Adam, gikk misjon og politikk hand i hand.¹⁰⁸

Erkebispedømmet Hamburg-Bremen ble stiftet i 831/832 med blant annet misjonsarbeid mot nord og de slaviske landene, som oppgave. Da Hamburg og Bremen ble slått sammen ble domkirken i Bremen fratatt erkebispesetet i Köln. Kirken i Köln forsøkte, men uten hell, ved flere anledninger å få avgjørelsen omgjort og domkirken tilbakeført. Lund pekte på viktigheten av å lese Adams verk i denne kirkepolitiske konteksten, nettopp som et forsvar for opprettholdelsen av erkebispedømmet Hamburg-Bremens truede eksistens. Han argumenterte godt for at denne opprettholdelsen ble begrunnet nettopp gjennom misjonsoppdraget blant hedningene i nord og de slaviske landene.¹⁰⁹ Den geistlige autoriteten over de nordlige bispedømmene må også for Adam og hans samtidsmenn ha opplevdes som usikker, da skandinaviske konger, bant

¹⁰⁵ «The making of the Danish kingdom», i Knut Helle (red.), *The Cambridge history of Scandinavia*, Cambridge, United Kingdom 2003: s. 170.

¹⁰⁶ Adam af Bremen: Fortale.

¹⁰⁷ Adam af Bremen: Allan A. Lunds introduksjon s. 18–19.

¹⁰⁸ Adam af Bremen: Allan A. Lunds introduksjon s. 19.

¹⁰⁹ Adam af Bremen: Allan A. Lunds introduksjon s. 20–21.

andre den norske Harald Hardråde (1045-1066), hadde forsøkt å etablere nasjonale kirker, uavhengige av Hamburg-Bremen.¹¹⁰ Dette taler for at Adams historiske fundering av erkebispesetet i Hamburg-Bremen var et viktig element i hans verk.

Skogvaard-Petersen presiserte i overnevnte artikkel fra 2003, at han mener Adams motiv var å minne erkebiskop Liemar på at misjonsoppdraget var årsaken til erkebispesetets grunnleggelse, og at dette oppdraget ikke måtte forsømmes til fordel for kongelige anliggender, slik Liemars forgjengere hadde tendert til.¹¹¹ Sverre Bagge har i sin artikkel «Decline and Fall. Deterioration of Character as Described by Adam of Bremen and Sturla Þórðarson» behandlet Adams biografi av erkebiskop Adalbert.¹¹² Her pekte han på Adams moralistiske holdning, og hvordan han mente forfengelighet var svakheten som førte til Adalberts forfall.¹¹³ Gjennom å presentere Adalberts forandring fra den ideelle biskop til en tilnærmet frafallen, sendte Adam en klar beskjed til erkebiskop Liemar om hvor ille det kunne gå dersom man lot sitt politiske engasjement gå ut over sin jobb som erkebiskop. Bispedømmet hadde opplevd katastrofe i andre halvdel av Adalberts periode, og Adam fremstilte bispedømmets nedgang som resultat av at Gud hadde straffet det for dets leders oppførsel og handlinger.¹¹⁴

Den moralistiske holdningen Bagge peker på i sin artikkel ser vi svært tydelig i Adams behandling av Olav Craccaben Tryggvason. Olavs undergang ved Svolder fremstilles som en helt naturlig følge av den norske kongens «hengivenhet til magiske kunster» og tilbøyeligheter til å omgi seg med «alskens troldmænd».¹¹⁵ Det faktum at Olav hadde med seg engelske geistlige til Norge, gjør ham også til det historiker Ildar H.

¹¹⁰ Ildar H. Garipzanov, «Christianity and Paganism in Adam of Bremen's Narrative», i Ildar H. Garipzanov (red.), *Historical narratives and Christian identity on a European periphery : early history writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe (c.1070-1200)*, bd. vol. 26, Turnhout 2011: s. 15.

¹¹¹ *The making*: s. 170.

¹¹² Adam dedikerte hele sin «fjerde bok» til erkebiskop Adalbert og hans regjeringsperiode.

¹¹³ Sverre Bagge, «Decline and Fall: Deterioration of Character as Described by Adam of Bremen and Sturla Þórðarson», i Jan A. Aertsen, Andreas Speer og Walter de Gruyter (red.), *Individuum und Individualität im Mittelalter*, Berlin, Germany 1996: s. 532.

¹¹⁴ Bagge: *Decline and fall*: s. 533; Garipzanov: *Christianity and Paganism*: s. 14–16.

¹¹⁵ Adam af Bremen: skolion 26.

Garipzanov karakteriserer som en pseudo-kristen i Adams øyne.¹¹⁶ Selv om Olav ikke eksplisitt presenteres som en hedning, er det ingen tvil om at Adam plasserer han på hedningenes side i kampen mellom protagonistene, «de gode kristne», og antagonistene, «de onde hedenske», som følger som en rød tråd gjennom hele Adams verk.

3.3 GESTA DANORUM

Etter Adam av Bremens historie er det en periode på om lag hundre år hvor ingen kilder om Olav Tryggvason har overlevd. Fra slutten av 1100-tallet og fram til slutten av 1300-tallet har vi flere kilder som er av relevans for studiet av Olav Tryggvason, herunder flere sagaversjoner, samt historiske beretninger forfattet i Norge og på Island. I Danmark skrev Saxo Grammaticus en heroisk beretning om Danmarks historie (datert til om lag 1200¹¹⁷) som han kalte *Gesta Danorum*. Verket ble trolig initiert av erkebiskop Absalon i Lund, og det antas at Saxo var en geistlig tilknyttet erkebispesetet der. Saxo benyttet seg av flere kilder, og hans tekstlige avhengighet av disse er påvist av tidligere historikere.¹¹⁸ Det som er skrevet om Olav Tryggvason i *Gesta Danorum* er i stor grad basert på Adam av Bremens historie, og setter ikke Olav i et særlig heldig lys. Når Olav først dukker opp i beretningen er det som den norske herskeren som ikke gav den ulykksalige Svein Tjugeskjegg beskyttelse når han trengte det, til tross for at Svein lot Olav ha sin smukke søster Tyre til ektefelle. I følge Saxo hadde Sveins far, Harald Blåtann, hjulpet Olavs far, Tryggve, da sistnevnte hadde blitt landsforvist. Harald hadde da hjulpet ham å bli gjeninnsatt i riket, og Olav var derfor bundet til å hjelpe Svein i sin nød.¹¹⁹ Olavs avvisning av den danske kongen beskrives som ydmykende, og endte med at Svein måtte søke hjelp i England. Dette synet på Olav, og nordmenn generelt, kommer tydelig frem i Saxos uttalelser om at typisk norsk høflighet er falskhet og forhånelse.¹²⁰ Videre beskrev Saxo Grammaticus, på lik linje med Adam

¹¹⁶ Garipzanov: *Christianity and Paganism*: s. 19–20.

¹¹⁷ Saxo Grammaticus, *Saxos Danmarkshistorie*, i Peter Zeeberg og Karsten Friis-Jense, 2000: s. 6.

¹¹⁸ Michael Gelting, «Unsolved problems: Adam of Bremen, Saxo and the Knytlinga Saga», *Scandia* nr. 2, 2011: s. 131.

¹¹⁹ *Gesta Danorum*: s. 645.

¹²⁰ *Gesta Danorum*: s. 651.

av Bremen, Olav som en fornødelse for kristendommen, og fremhevet at han la sin lit til fuglevarsler.

Lars Hermanson har i sin artikkel «Friendship and Politics in Saxo Grammaticus' *Gesta Danorum*» fra 2005 kalt Saxo en typisk representant for renessansen. Gjennom sin svært sofistikerte språklige stil, søkte han å vise at Danmarks historie var helt på linje med den gamle romerske.¹²¹ *Gesta Danorum* kan slik sies å ha vært et kongelig propagandaverk for å fremheve det danske kongeriket som noe stort og hederlig. Saxos negative holdning til nordmenn, og da også Olav Tryggvason, kan tolkes å være et ledd i denne svertelsesprosessen.

Sagaskrivningen om Olav skøyt fart samtidig som lærde menn skrev sine historiske beretninger. Når Olav ble portrettert i sagamaterialet er det igjen en annen person vi får bli kjent med enn hva ASC, Adam av Bremen og Saxo Grammaticus beskrev.

3.4 PRESENTASJON AV BAKGRUNN OG MOTIVER FOR DE ØVRIGE KILDENE SOM OMHANDLER OLAV

Før jeg går i gang med en analyse av sagamaterialet og de øvrige kildene, blir det nødvendig å stille spørsmålet: Hva er egentlig en «saga»? Tradisjonelt sett har dette vært brukt som en genre-betegnelse for islandske, narrative fortellinger fra middelalderen. I løpet av om lag to hundre år ble det skrevet fem forskjellige sagaer om Olav Tryggvason som har overlevd. Den tidligste ble forfattet av den islandske munken Odd Snorrason ved Þingeyri kloster på Island rundt år 1190.¹²² I 1220–1230-åra forfattet Snorre Sturlason sin *Heimskringla* som inneholdt en egen saga om Olav. Omtrent samtidig ble *Norges Konungatal*, også kjent som *Fagerskinna*, forfattet av en, i dag, ukjent forfatter. Om lag hundre år senere ble *Olaf Tryggvasonar en mesta* (*Den lengste saga om Olav Tryggvason*) skrevet. Sagaen ble trolig skrevet av abbeden Berg

¹²¹ L. Hermanson, «Friendship and politics in Saxo Grammaticus' 'Gesta Danorum'», *Revue Belge Philologie et D'Histoire* nr. 2, 2005: s. 261.

¹²² Hans originale verk er tapt men en islandsk oversettelse i tre deler har overlevd. *Saga Óláfs Tryggvasonar*: s. 4.

Sokkesson ved Munkatverá-klostret på Island mellom 1325 og 1350.¹²³ Den siste, og lengste, sagaen som ble skrevet om Olav Tryggvason er den versjonen som befinner seg i *Flatøybok*. Denne ble skrevet av munkene Jon Tordsson og Magnus Thorhallsson på Nord-Island i tidsrommet 1385–1395.¹²⁴ Det ble også forfattet en saga kalt *Kristni saga* på midten av 1200-tallet som omhandler kristningen av Island. Denne er skrevet av en ukjent forfatter, og selv om det ikke er en saga som er dedikert direkte til Olav, omhandler den, naturlig nok, den norske kristningskongen i stor grad.¹²⁵

I tillegg til disse sagaene ble det forfattet andre historiske beretninger, både på Island og i Norge, som også omhandler Olav Tryggvason. Ari Þorgilsson hinn fróði skrev *Íslendingabók* (datert til om lag 1125)¹²⁶, historien om Island fra landnámstiden fram til 1120. Olav Tryggvason inngår også i de tre middelalderverkene som blir kalt «*the Norwegian Synoptics*»,¹²⁷ som består av den anonyme beretningen *Historia Norwegiae* (forsøkt datert til om lag 1150, men ingen har klart å komme frem til når, hvor eller av hvem den er skrevet)¹²⁸, Theodoricus monachus' *Historia de antiquitate regum Norwagensium* (*Historien om de gamle norske kongene*) (datert til 1177)¹²⁹ samt det norrøne verket *Ágrip* (datert til om lag 1190)¹³⁰ som også er skrevet av en ukjent forfatter. Disse beretningene benytter mange av de samme kildene som sagaforfatterne gjorde, og alle inngår i den islandske, middelalderiske historieskrivingen. Selv om noen av de senere islandske verkene ble skrevet på latin, mens andre ble forfattet på norrønt, må man ikke undervurdere den felles, historiografiske tradisjonen de utgjorde. De forfatterne som skrev på norrønt var svært påvirket av den latinske kulturen i Europa,

¹²³ Jon Tordsson og Magnus Torhallsson, *Flatøybok*, i Torgrim Titlestad, Elizabeth Ashman Rowe og Birgisson Bergsveinn, 2014: s. 132.

¹²⁴ *Flatøybok*: s. 35.

¹²⁵ Ari Þorgilsson hinn Fróði, *Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion.*, i Anthony Faulkes og Alison Finlay, 2006: s. xxxi–xxxv.

¹²⁶ Ari Þorgilsson hinn Fróði, *Íslendingabók - The book of the Icelanders*, i Hermannsson Halldór, 1930: s. 39.

¹²⁷ Det må nevnes at «The Norwegian Synoptics» ikke har fått et tilsvarende norsk begrep, og jeg vil derfor bruke det engelske begrepet i denne avhandlingen.

¹²⁸ *Historia Norwegiae, A History of Norway and The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr*, i Anthony Faulkes og Richard Perkins, 2001: s. ix.

¹²⁹ Theodoricus Monachus, *Norges historie. Historien om de gamle norske kongene / Theodricus munk. Historien om danenes ferd til Jerusalem*, i Astrid Salvesen, 2000: s. 11.

¹³⁰ *Ágrip af Nóregskonungasögum, A twelfth-century synoptic history of the kings of Norway*, i Anthony Faulkes og Richard Perkins, 2008: s. xii.

og den innholdsmessige likheten i de forskjellige verkene som omhandler Olav Tryggvason viser godt hvilken sterk enhet den islandske historietradisjonen var. Den norske historieskrivingen på denne tiden, blir ansett å være en del av den islandske historieskrivingen. Til illustrasjon presiserte Theodoricus presisering at han hadde basert sine nedtegnelser på informasjon han hadde fått fra islendinger som var de beste på å ta vare på, og videreføre, den slags.¹³¹

Det er derfor på sin plass å stille spørsmål ved om det er formålstjenlig å skille mellom disse forskjellige verkene hva angår kildekritikk, til tross for at de har vært kategorisert innenfor forskjellige tekst-genre. Jeg vil, i den videre avhandlingen, legge alle disse kildene under den samme kildekritiske lupen, og behandle hver og en av dem ut fra sine egne forutsetninger. Betegnelsen «sagaer» vil likevel ikke være dekkende for alle kildene, og det vil bli nødvendig å skille mellom sagaer og historiske beretninger. Det kan også stilles spørsmål om hvorvidt Odd Snorrasons verk kan kalles en saga. Innholdsmessig faller den heller inn under betegnelsen «vita», eller helgeberetning, og den ble dessuten forfattet i en tid da sagatradisjonen var i sin tidlige utvikling. Jeg vil derfor omtale de verkene som ble forfattet på Island etter år 1200 for sagaer, mens Odds historie om Olav vil bli omtalt som en helgeberetning. De øvrige norske og islandske kildene vil bli omtalt som historiske beretninger.

Først vil jeg gi en kortfattet presentasjon av innholdet i, samt bakgrunn og mulige motiver for, nedtegnelsen av de historiske beretningene som omhandler Olav og *Kristni saga*. Deretter vil jeg behandle bakgrunn for, og mulige motiver bak, nedskrivningen av helgeberetningen og sagaene som ble presentert i kapittel 2. Videre vil jeg gjøre rede for sagakritikkens utvikling samt drøfte hvordan jeg mener en mest hensiktsmessig kan bruke sagamaterialet som historiske kilder, før jeg avslutningsvis vil foreta noen sammenfattende konklusjoner.

¹³¹ Historia de Antiquitate Regum Norwagensium: s. 45.

3.4.1 ÍSLENDINGABÓK

Íslendingabók ble skrevet av den islandske presten Ari þorgilsson hinn froði¹³² på begynnelsen av 1100-tallet. Ari dedikerte ett kapittel til en redegjørelse for hvordan kristendommen kom til Island. I den forbindelse fortalte han om hvordan Kong Olav Tryggvason først sendte presten Tangbrand til Island hvor han var i to år uten å lykkes med innføringen av kristendommen. For dette ble kongen svært sint og ville drepe alle islendinger som ikke lot seg kristne. Det var da to islendinger som var i Norge på dette tidspunktet som påtok seg jobben med å reise tilbake til Island for å gjennomføre kristingsprosessen for kongen. Kristendommen ble, i følge *Íslendingabók*, vedtatt ved lov samme år som kong Olav Tryggvason falt, altså i år 1000.

Íslendingabók er den tidligste av de historiske beretningene som nevner Olav Tryggvason, og er det eldste verket vi har som er skrevet på norrønt. Snorre fortalte, i fortalen til sin *Heimskringla*, at Ari, som den første på Island til å skrive på norrønt mål, hadde gode kunnskaper om historien både innenlands og utenlands, da han hadde innhentet alle opplysningene sine fra gamle og svært kloke personer.¹³³ Likevel har mange historikere pekt på det de oppfatter som et misforhold mellom Aris berømmelse og de verker som er tilskrevet ham.¹³⁴ Derfor kan det tenkes at Ari egentlig forfattet mer enn bare *Íslendingabók*. Ari opplyste innledningsvis i verket sitt at dette var en revisjon av hans tidligere verk som omhandlet de norske kongene, *konunga ævi*,¹³⁵ men historikere har antatt at disse to verkene ikke skilte seg fra hverandre i stor grad.¹³⁶ Om dette var de eneste verkene Ari forfattet vites ikke.

Ari skrev *Íslendingabók* før sagatradisjonen var blitt etablert, og hans fokus på juridiske og politiske forhold skiller seg ut fra de andre kildene som omhandler Olav Tryggvason. Verket har et smalt fokus og historien dreier seg kun om deler av Island. Dette kan være et uttrykk for Aris nitidige arbeid i innsamlingen av pålitelig informasjon gjennom de mest kompetente informantene. På den andre siden kan hans selektivitet være et uttrykk

¹³² hinn froði betyr «den vise».

¹³³ Heimskringla: s. 4.

¹³⁴ Íslendingabók and Kristni saga: s. ix–x.

¹³⁵ Íslendingabók: s. 47. For engelsk oversettelse se s. 59.

¹³⁶ Íslendingabók: s. 36.

for at Ari, med viten og vilje, bare ønsket å presentere noen familiers historie, og utelate andres. Dersom dette skulle stemme kan det argumenteres for at Aris verk har en sterk ideologisk undertone.¹³⁷ Gjennomgående i sitt verk gjorde Ari rede for kildene sine, og gjengav det de hadde fortalt ham. Han hevdet også at flere av disse har fått informasjonen direkte fra noen som var tilstede da hendelsene fant sted. Han presenterte sine informanter ved navn, og historikeren Siân Grønlie har vist hvordan disse på forskjellige måter var i familie med Ari.¹³⁸ Selv om Aris historie slik, på mange måter, er historien om hvordan hans familie var kommet til der de var når Ari skrev sin *Íslendingabók*, betyr ikke dette at informasjonen Aris kilder kom med ikke var korrekt. Det er tydelig at andre islendinger mente Ari var en pålitelig kilde. Eksempelvis har Snorre Sturlason vist til informasjon fra Ari som en autentisering av sin egen *Heimskringla*.¹³⁹ Tidsrommet fra kristningen av Island til Aris egen tid kan ha hatt et spenn over to generasjoner. I så måte må det være rimelig å anta at, i det minste, hoveddelen i informasjonen skulle være godt bevart når det bare er snakk om en overlevering gjennom to generasjoner. Slik har vi rimelig god grunn til å stole på mye av den informasjonen Ari formidlet om forholdene på Island.

3.4.2 KRISTNI SAGA

I *Kristni saga* ble det fortalt at Olav møtte presten Tangbrand i Vendland. Presten gav Olav en innføring i kristendommen og solgte ham et skjold med et bilde av Jesus på korset som han hadde fått av biskop Hubert av Canterbury. For sølvet Tangbrand fikk fra Olav kjøpte han en vakker, irsk jente. Da han kom tilbake med henne kom han i konflikt med en mann som ønsket å ta jenta fra presten. Dette ville ikke Tangbrand ha noe av, og endte opp med å drepe mannen. Han kunne derfor ikke bli værende i Danmark og søkte tilflukt hos Olav Tryggvason i Norge hvor han ble kongens kapellan. Sagaen fortalte at Olav dro fra Irland, til Gardariket og videre til Norge hvor han misjonerte. Med ham var mange islendere, og Olav sendte en av dem, en mann kalt Stefnir, til Island for å forkynne Guds ord. Stefnir ble ikke særlig godt mottatt av sine hedenske landsmenn, og da han ikke nådde frem med sitt budskap begynte han å ødelegge hedenske templer og idoler, og vendte til slutt tilbake til Olav med uforrettet

¹³⁷ *Íslendingabók* and *Kristni saga*: s. x.

¹³⁸ *Íslendingabók* and *Kristni saga*: s. xv–xviii.

¹³⁹ *Heimskringla*: s. 4.

sak. Mens Stefnir, uten hell, hadde forsøkt å omvende Island, hadde Tangbrand skaffet seg en hær og reist rundt og plyndret. Dette likte ikke Olav, og kalte presten til seg. Han sa at de kunne bli venner igjen dersom Tangbrand klarte å kristne Island, en oppgave presten takket ja til. Sagaen fortalte videre at Tangbrand gjorde stor suksess og kristnet mange. Likevel ble han gjort fredløs etter å ha drept noen islandske menn, og måtte dermed returnere til Olav som satt i Trondheim. Tangbrand fortalte om motstanden han hadde møtt, og mente det ikke var mulig å kristne Island. Da kongen fikk høre om dette ble han så sint at han tok mange islendere til fange. To islendere, Hjalti og Gizur, tok til orde på vegne av alle islendingene. Gizur hevdet han var Olavs tremenning på morssiden, og mente kristendommen skulle være mulig å innføre på Island dersom det ble gjort på den rette måten. Hjalti og Gizur tok jobben med å forsøke å kristne landet i vest, mot at alle islendingene skulle bli fri så lenge de lot seg døpe. Hjalti og Gizur skulle lykkes i sin oppgave, og kristendommen ble innført ved lov det samme året som Olav forsvant fra Ormen Lange.

Kristni saga er skrevet av en ukjent forfatter, og historikere har datert verket til midten av 1200-tallet. Denne sagaen skiller seg fra de øvrige sagaene jeg har anvendt i denne avhandlingen, da den ikke er dedikert til Olav Tryggvason, men omhandler kristningen av Island, hvor Islendingene er hovedfokus mens Olav heller får en viktig birolle. Forfatteren har helt tydelig benyttet seg av Aris *Íslendingabók* i sin fremstilling av kristningen av Island, og i enkelte passasjer står vi overfor en omtrent ordrett kopiering.¹⁴⁰ Likevel er dette to svært forskjellige verk. Forfatteren av *Kristni saga* har ikke gjort rede for sine kilder, med unntak av én referanse til Olavs egen saga,¹⁴¹ samt et par referanser til Ari.¹⁴² Utover dette siterte han flere kvad og historien fremstilles som en redegjørelse av en tradisjonell, felles, islandsk kunnskap.¹⁴³ Likevel har historikere identifisert både Odds beretning, *Vatnsdæla saga*, *Laxdæla saga* og *Heimskringla* som kilder, samt Gunnlaugs tapte Olavssaga og Aris *konunga ævi* som

¹⁴⁰ Se for eksempel kapitlene om Biskop Gizur. *Íslendingabók and Kristni saga*: s. 11–13 og 52–55.

¹⁴¹ *Íslendingabók and Kristni saga*: s. 39. Dette kan være en henvisning til Odds saga eller til den tapte Gunnlaugs saga. *Íslendingabók and Kristni saga*: s. xxxiv.

¹⁴² *Íslendingabók and Kristni saga*: s. 51 og 52.

¹⁴³ Se for eksempel formuleringer som «it is said» og «as far is known». *Íslendingabók and Kristni saga*: s. 35 og 37.

potensielle kilder.¹⁴⁴ *Kristni saga* stiller, som forventet, Olav i et godt lys, men viker ikke fra å vise at han ikke var redd for å ty til trusler og rå makt for å fremme sin kristne sak. Sagaen bærer preg av å være influert av europeisk hagiografisk tradisjon, og fokuset ligger på kampene mellom protagonistene «de kristne» og «hedningene», uten at sagaen kan klassifiseres som ren hagiografi. Noe av retorikken forfatteren har brukt i sitt verk, og både hans inndeling av kronologien i før og etter kristningen av Island, samt hans formuleringer som «the true faith»,¹⁴⁵ viser godt verkets hagiografiske tendenser. Det er ingen tvil om at det finnes et moralsk og spirituelt nivå til denne kristningshistorien som mangler i, for eksempel, Aris. Likevel har også forfatteren av *Kristni saga* hovedsaklig valgt en objektiv fremstillingsform fremfor evaluerende kommentarer og tung, religiøs retorikk, noe som stemmer over ens med sagatradisjonen.

3.4.3 HISTORIA NORWEGIAE

I *Historia Norwegiae* blir det fortalt at Olav var født på Orknøyene, og da Håkon jarl ønsket å ta ham av dage, sendte Olavs mor sønnen sin med Torolv Luseskjegg til Sverige for å unnsnippe jarlens klør. Videre fortelles det at Torolv ble drept i Estland da han forsøkte å komme seg til Russland,¹⁴⁶ og at Olav Tryggvason ble solgt som trell der. Videre ble han reddet av en venn som var på skatteinnkreving for den russiske fyrsten, og Olav ble med ham til Russland, hvor fyrsten adopterte ham. Historien fortalte i korte trekk om Olavs ungdom som viking, og om hvordan han ble omvendt til kristendommen etter å ha møtt en eremitt¹⁴⁷ på en øy utenfor Storbritannia.¹⁴⁸ Så hoppet forfatteren direkte til Olavs reise til Norge, og fokuset ble lagt fullt og helt på Olavs misjonsarbeid både i Norge og på alle skattlandene. Det ble hevdet at Olav giftet seg med Svein Tjugeskjegg's søster Tyre, og at Svein holdt tilbake medgiften han hadde lovet den norske kongen. Dette ble fremstilt som årsaken til at Olav reiste mot Danmark med en hær, og endte opp med å tape slaget ved Svolder. Forfatteren holdt spørsmålet

¹⁴⁴ Íslendingabók and *Kristni saga*: s. xxxiv.

¹⁴⁵ Íslendingabók and *Kristni saga*: s. 35.

¹⁴⁶ De senere sagaene omtaler dette området «Gardarike», men oversettelsen jeg har brukt av *Historia Norwegiae* har brukt betegnelsen Russland.

¹⁴⁷ De senere sagaene kaller denne mannen en spåmann.

¹⁴⁸ De senere sagaene refererer til øya som en del av øygruppen Syllingene, bortsett fra *Kristni saga* som hevdet «the Scillies» var i Irland.

om hva som skjedde med ham helt åpent, og både drukningsdød og klosterliv ble fremstilt som mulige utfall.

Det er lite som kan sies med sikkerhet hva angår både forfatter og datering av *Historia Norwegiae*, men verket antas å ha vært skrevet i Norge.¹⁴⁹ Historikeren Inger Ekrem lanserte i 1998 en teori om at det ble skrevet som ledd i å overbevise paven om å etablere et erkebispesete i Norge,¹⁵⁰ noe som ble gjennomført i 1152/1153. Ekrem fremmer fire mulige motiver for det hun anså å være et propagandaverk i anledning opprettelsen av erkebispesetet; etableringen av en nasjonal, geistlig provins med Nidaros som hovedsete, en inkludering av alle skattlandene og landene som Norge hadde kristnet inn i denne provinsen, etableringen av et nytt bispesete i Hamar, samt kanoniseringen av Olav Tryggvason.¹⁵¹

Som vi ser skiller *Historia Norwegiae* seg fra de tidligere kildene, og kan sies å representere en ny fase i historieskrivingen om Olav Tryggvason. Hundre og femti år etter Olavs død begynte lærde menn nå å forme en ny tradisjon om en konge som tidligere har vært fremstilt i korte ordelag, på svært forskjellig vis. Med *Historia Norwegiae* fremstilles han plutselig som en heltekonge med potensiale for å bli kanonisert, og ikke som en brutal vikinghærfører, eller en tvilsom magiker.

3.4.4 HISTORIA DE ANTIQUITATE REGUM NORWAGENSIIUM¹⁵²

Under Theodoricus monachus' opptegnelser om Håkon Adalsteinsfostre og Harald Gråfell ble det nevnt at Håkon jarl var blitt tvunget av Harald Gråfell til å lete etter Olav Tryggvason, og at gutten ikke kunne oppholde seg trygt i landet. Olav dukket så opp igjen da Håkon jarl hadde hatt makten i 29 år. Jarlen fikk høre at Olav var i England og ryktene fortalte at han var et godt mannsemne som var blitt fostret hos fyrsten i Gardarrike som hadde rustet ham til hærferd. Theodoricus fortalte at Olav hadde forlatt

¹⁴⁹ Ágrip: s. xiv.

¹⁵⁰ Inger Ekrem, *Nytt lys over Historia Norwegie : mot en løsning i debatten om dens alder*, Bergen 1998: s. 19.

¹⁵¹ *Historia Norwegiae and Passio Olavi*: s. xx–xxi., Ekrem: *Nytt lys*: s. 79.

¹⁵² Heretter omtalt som *Historien om de gamle norske kongene*.

hedendommen da han i en vanskelig situasjon på vikingferd hadde lovet at dersom Gud hjalp ham, skulle han bli en kristen mann. Han dro så til Scillyøyene og lot seg døpe av den ærverdige abbed Bernhard, før han satte kursen mot England hvor Håkon jarl klarte å spore ham opp. Theodoricus fortalte videre om Olavs reise til Norge via Orknøyene, og om hans ankomst ved Moster hvor han fikk vite om Tore Klakkas svikråd. Her hevdet Theodoricus at Olav bad Gud om hjelp, og at det var slik Tore Klakka ble drept. Om Olavs regjeringsperiode i Norge la Theodoricus vekt på hans kristningsarbeid, og hevdet at kong Olav satte alle sine krefter inn for å utrydde blot og hedendom. Dette hevdet Theodoricus at Olav gjorde gjennom både bønn og godord, men når ikke det nådde frem var han ikke redd for å bruke de midler som måtte til for å omvende hedningene som hadde fått vantro og avgudsdyrkelse inn med morsmelken. Olavs kristning av Island ble også kort beskrevet, før Theodoricus gikk videre til å fokusere på hva forskjellige menn hadde fortalt om da Olav Haraldsson og hans mor ble døpt. Her skisserte han flere muligheter, blant annet at Olav Tryggvason hadde stått for dåpen, og slo fast at man ikke kunne vite sikkert hva som var sant. Om slaget ved Svolder fortalte Theodoricus at danekongen, sveakongen og Eirik jarl hadde gått til krig mot Olav og overrumplet ham når han var forsvarsløs. Olav måtte forsvare seg med elleve skip mot deres 70, og selv om Olav tapte slaget døde alle de djerveste krigerne til hans fiender i kampen. Avslutningsvis fortalte Theodoricus at noen sa Olav kom seg i en båt og dro til fjerne land for å søke frelse for sin sjel, mens andre sa at han hadde hoppet på havet og druknet. Selv tok ikke Theodoricus stilling til spørsmålet, men håpet Olav nøt evig fred hos Kristus.

Munken Theodoricus er antatt å være en nordmann tilknyttet Nidarholm munkekloster. Forskere forankrer denne antagelsen i Theodoricus' omtale av alt norsk som «vårt» og «våre», i tillegg til at han dedikerte sitt verk til sin overordnede, erkebiskop Øystein. Historikeren Arne Odd Johnsen har foreslått at Theodoricus var den latiniserte formen av Tore, og at forfatteren av *Historien om de gamle norske kongene* var Tore av Hamar eller erkebiskop Tore av Nidaros.¹⁵³ Dette er det imidlertid ikke mulig å fastslå med sikkerhet. Som tidligere nevnt fortalte Theodoricus selv at han hadde fått informasjon fra islendinger som visste mer om slike ting enn noen andre, da fortellingene var bevart

¹⁵³ *Historia de Antiquitate Regum Norwagensium*: s. 11.

i deres diktning.¹⁵⁴ Slik kan man si at Theodoricus var kritisk og nøyaktig i sine nedtegnelser, og valgte å begynne sin fortelling med Harald Hårfagre, da det var den første kongen som det var blitt en tradisjon å henwise til. Hos Theodoricus kan man også spore en tydelig nasjonalfølelse og nasjonalstolthet, selv om verket først og fremst må kunne karakteriseres som et religiøst verk.

3.4.5 ÁGRIP

Beretningen om Olav Tryggvason i *Ágrip* er i sin helhet svært lik fremstillingen i *Historia Norwegiae*, med noen få unntak. I *Ágrip* blir det fortalt at Astrid rømte til Orknøyene med Olav da han var tre år gammel, men at hun sendte ham med Torolv Luseskjegg for å unnsnippe Gunnhild og hennes sønner. Videre ble den samme historien fortalt som i *Historia Norwegiae*, om hvordan Olav ble solgt som trell i Estland, men havnet hos den russiske fyrsten. Også fortellingen om Olavs ungdom som viking og møtet med eremitten var den samme. Når *Ágrip* så fortalte om Olavs ankomst til Norge har forfatteren presisert at han kom fra England, noe *Historia Norwegiae* ikke nevnte. Også forfatteren av *Ágrip* holdt spørsmålet om hva som skjedde med Olav under slaget ved Svolder åpent.

Forfatteren av *Ágrip* er også, av historikere, antatt å ha vært nordmann, og sannsynligvis en geistlig med base i Nidaros hvor han tenkes å ha skrevet sitt verk. Dateringen 1190 er basert på at forfatteren av *Ágrip* tilsynelatende har benyttet seg av Theodoricus Monachus' opptegnelser i sitt arbeide, samt at Odd Snorrason må ha vært kjent med dette verket når han skrev sin helgenberetning om Olav Tryggvason.¹⁵⁵ Forfatteren av *Ágrip* har også anvendt de andre to verkene i *the Norwegian Synoptics*, og han må ha hatt muntlige kilder tilgjengelig, noe bruken av skaldedikt viser.¹⁵⁶

Likhetene mellom de tre verkene i *the Norwegian Synoptics*, hvor Theodoricus' *Historien om de gamle norske kongene* noen steder er omtrent identisk med *Ágrip*, mens *Ágrip* andre steder er slående lik *Historia Norwegiae*, vitner om en skriftlig forbindelse

¹⁵⁴ *Historia de Antiquitate Regum Norwagensium*: s. 45.

¹⁵⁵ *Ágrip*: s. xi–xiii.

¹⁵⁶ *Ágrip*: s. xvii.

heller enn en muntlig. I introduksjonen til sin oversettelse av Odd Snorrasons saga om Olav Tryggvason, har Theodore M. Andersson laget en tematisk oppsummering i tabellform som viser forskjeller og likheter i *the Norwegian Synoptics*. Her ser man at *Historia Norwegiae* og *Ágrip* samsvarer med hverandre i større grad enn Theodoricus' verk.¹⁵⁷ Historikerne er enige om at likhetene mellom *Historien om de gamle norske kongene* og *Historia Norwegiae* antagelig stammer fra en felles kilde, og man antar at forfatteren av *Ágrip* har benyttet seg av de andre to verkene gjennom omtrent direkte kopiering.¹⁵⁸ Peter og Birgit Sawyer har i en artikkel fra 1992 hevdet at den skandinaviske historieskrivingen var sterkt influert av Adam av Bremens historie, dog kan denne tradisjonen ikke sies å være en direkte konsekvens av Adams arbeid.¹⁵⁹ Dette må kunne sies å gjelde også for *the Norwegian Synoptics*, og da kanskje særlig prominent i *Historia Norwegiae*.¹⁶⁰ Det er likevel ikke Adams historie som utgjør den felles kilden for disse verkene, men det er av Theodore M. Anderson foreslått at det kan ha vært det nå tapte latinske verket av Sæmund Sigfússon eller Ari Þorgilsson hinn fróðis tapte *Konunga ævi*.¹⁶¹

3.4.6 SAGAMATERIALET

Også kildene som ble presentert i kapittel 2 hadde sine egne motiver bak sin tilblivelse. Den tidligste av disse var Odd Snorrasons helgenberetning *Saga Ólafs Tryggvasonar* fra 1190-tallet. Denne fremstår omtrent som en ren hagiografi, er fullspekket av mirakelberetninger om Olav og tar den andre fasen i historieskriving om Olav til et helt nytt nivå. Odds verk virker å være et forsøk på å gjøre kongen som hadde kristnet landet hans til helgen. Hans fokus var på Olavs misjonsarbeid og hans kamp mot hedninger og trollmenn, noe som skiller seg sterkt fra fokuset hos både ASC og Adam av Bremens historie. Theodore M. Andersson har, i introduksjonen til sin oversettelse av Odds saga, sammenlignet Odds narrativ med narrativet i Theodoricus' verk, som vi vet Odd har benyttet seg av som kilde. Andersson peker her på at Odd dupliserte nesten hele den

¹⁵⁷ *Saga Ólafs Tryggvasonar*: s. 10–13.

¹⁵⁸ *Ágrip*: s. xv.

¹⁵⁹ Birgit Sawyer og Peter Sawyer, «Adam and the Eve of Scandinavian History», i Paul Magdalino (red.), *The Perception of the Past in Twelfth-century Europe*, London 1992: s. 48.

¹⁶⁰ *Historia Norwegiae and Passio Olavi*: s. xxi–xxii.

¹⁶¹ *Historia Norwegiae and Passio Olavi*: s. xiii.

narrative fortellingen slik den fremstår i Theodoricus' verk. Gjennom hele fortellingen har han i stor grad fulgt nordmannens kronologi, men har utvidet narrativet og lagt til informasjon, samt introdusert nye tema. Andersson konkluderte ut fra dette at Odd, i tillegg til å bruke skriftlige kilder, må ha benyttet seg av muntlige kilder, noe som vitner om en levende tradisjon om Olav, på Island, mot slutten av 1100-tallet.¹⁶² Finn Hødnebo slo i introduksjonen til Stormutgaven av Snorres *Heimskringla* fast at Odd, i sin saga, gikk langt ut over grensene for pålitelig historieskriving, og at hans verk fremstår som et diktverk ispedd allusjoner fra Bibelen og andre kjente legender.¹⁶³

Når vi så leser de senere sagaene¹⁶⁴ får vi følelsen av at disse hadde et annet motiv. Det rent hagiografiske preget vi finner i Odds helgeberetning ble atskillig dempet i *Heimskringla*, til tross for at Odds historie helt tydelig fikk fungere som en slags mal for de senere sagaforfatterne. Dog med et sterkt politisk engasjement som utgangspunkt,¹⁶⁵ virker Snorres *Heimskringla*, og de andre senere sagaene, å være skrevet for å underholde leseren på et helt annet nivå. Hendelser slik som når Olavs oppponenter sto på en øy ved Svolder, i solskinn, og ventet på at Olav skulle komme seilende med Ormen Lange, er beskrevet i både *Heimskringla* og *Fagerskinna* på en måte som skiller seg fra de forutgående sagaene. Det er ingen tidligere kilder som gir oss en like levende fremstilling av slaget som skulle føre til den norske vikingkongens undergang, og underholdningsaspektet av sagaene kommer her svært godt frem. *Fagerskinna*, som ble forfattet omtrent på samme tid som *Heimskringla*, har en mer nøktern fremstillingsform enn hva vi ser i Snorres verk. Odds hagiografiske fokus ble her ytterligere dempet, og tyngden ble lagt på politikk og kongelige affærer, med en tydelig anti-dansk holdning.¹⁶⁶ I *Olaf Tryggvasonar en mesta* ble historien om Olav ytterligere utvidet. Forfatteren brukte færre skaldekvad i sin fremstilling enn en kan finne i både *Heimskringla* og *Fagerskinna*. Likevel hersker det ingen tvil om at han benyttet de tidligere sagaene som kilder. Da *Flatøybok* ble til var Norge og Island preget av nedgangstider, både sosialt, økonomisk og politisk, etter svartedaudens herjinger på

¹⁶² Saga Óláfs Tryggvasonar: s. 7–14.

¹⁶³ Heimskringla: s. xxiii.

¹⁶⁴ Heimskringla, Fagerskinna, Olaf Tryggvasonar en mesta og Flatøybok.

¹⁶⁵ Se kapittel 3 under punkt 3.5.1 Hvor står vi nå?

¹⁶⁶ Fagerskinna: s. 20.

midten av 1300-tallet. Det er rimelig å tro at forfatterne av dette historiske verket opprinnelig ønsket å forankre det siste leddet i den norske kongerekken, Olav 4. Håkonsson (1380–87), i norsk kongehistorie, gjennom sin saga. Navnebrødrene Olav Tryggvason og Olav Haraldsson ble ansett som de fremste forbildene, og viker å skulle bidra som ledestjerner for hvordan den nye Olav skulle gjenreise Norgesveldet til sin glanstid før svartedauden. I 1387 døde Olav 4. Håkonsson bare 17 år gammel, men sagaprojektet *Flatøybok* ble ikke avsluttet av den grunn. Introduksjonen til oversettelsen fra 2014 hevdet at dette førte til at prosjektet ble enda mer ambisiøst, og videreutviklet for å fremdeles kunne fungere som en rød tråd for en fremtidig kongelig redningsmann.¹⁶⁷ Forfatterne av *Flatøybok* har kalt den delen av sagaen som omhandler de norske kongene fra Harald Hårfagre til og med Olav Tryggvason, for «Olav Tryggvasons saga». Dette viser hvordan forfatterne ville fremheve den overordnede rollen de mente Olav hadde i norgeshistorien. Munkene som skrev *Flatøybok* har mer eller mindre inkorporert *Olaf Tryggvasonar en mesta* i sitt verk, og begge disse har tatt opp igjen noe av det hagiografiske preget som ble dempet gjennom *Heimskringla* og *Fagerskinna*. Likevel kan de ikke sammenlignes med Odds mirakelberetning, men er heller et uttrykk for at munkene som forfattet de to siste sagaene om Olav Tryggvason var del av en hagiografisk tradisjon.

3.5 SAGAKRITIKKENS UTVIKLING

Også i arbeidet med sagaene er det helt avgjørende med kritisk nærlesning, og det er nødvendig å ha et bevisst forhold til andre historikers bruk av sagakritikk i deres arbeider. I det følgende vil jeg presentere en kortfattet gjennomgang av hovedtrekkene i sagakritikken, før jeg vil drøfte hvor sagakritikken står i dag samt slå fast hvordan jeg mener en mest hensiktsmessig kan bruke sagamateriale som historiske kilder. Avslutningsvis i kapitlet vil jeg gjøre en sammenfatning av mine konklusjoner, og denne vil legge premissene for min videre behandling av kildene i kapittel 4.

Et passende bilde på hvordan sagakritikken har utviklet seg ble tegnet opp av historikeren Knut Helle i hans artikkel «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken» fra 2001. Han kaller sagakritikken en pendel som har svinget fra det ene

¹⁶⁷ *Flatøybok*: s. 21–22.

ytterpunktet til det andre. Da sagalitteraturen ble tatt i bruk av 1500- og 1600-tallets lærde, også utenfor Island, forholdt man seg helt ukritisk til innholdet og benyttet sagaenes detaljrike beskrivelser som historiske kilder for å skrive Norges historie fra 800-tallet og fremover. Pendelen nådde det andre ytterpunkt ved de svenske historikerbrødrene Curt og Lauritz Weibulls svært kritiske holdning til sagaenes verdi som historiske kilder på begynnelsen av 1900-tallet.¹⁶⁸ Hvordan utviklingen så har vært de siste vel 100 år vil jeg komme tilbake til.

Allerede på 1700-tallet hadde historikere begynt å uttrykke skepsis til innholdet i sagamaterialet. Den tyske historikeren Friedrich Rühs tok det så langt at han i 1803 avfeide sagaene som diktning og romaner. Denne holdningen vant ikke fram i historikermiljøet for øvrig, men pendelen hadde begynt å svinge. En av de som ikke støttet Rühs' avfeieing var den danske historikeren Peter Erasmus Müller. Han på sin side hevdet at han, gjennom sin forskning, kunne bevise at sagaene i hovedsak var bygd på en muntlig tradisjon som var overlevert gjennom generasjoner, og derfor var det meste til å stole på. Dette ble forløperen til en av to hovedteorier innen sagakritikk kalt «friprosateorien». Denne teorien går ut på at innholdet i sagaene ble overlevert muntlig fra generasjon til generasjon før sagaforfatterne skrev de ned og foreviget dem i skriftlig form.

Først mot slutten av 1800-tallet ser vi eksempler på at Norge tok del i den sagakritiske holdningen. Historikeren Rudolf Keyser var inspirert av Müller. Likevel mente han at de som hadde ført beretningene i pennen antagelig hadde kunnet redigere de muntlige overleveringene i noen grad, uten at han ville gå så langt som å kalle dem forfattere. Både Keyser og Müller opererte med en inndeling mellom mytisk-heroiske sagaer, og historiske sagaer og var enige om at de mytisk-heroiske var mer problematiske å bruke som historiske kilder. Likevel mente Keyser at man kunne finne en ekte historisk kjerne dersom man klarte å skrelle bort de lagene som besto av eventyraktige trekk. Denne renselsesprosessen var den norske historikeren Peter Andreas Munch enig med Keyser i, men Munch var hakket mer radikal i sin behandling av innholdet i sagaene enn Keyser

¹⁶⁸ Knut Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», i Seminar, Leiv Eriksson, Helge Ingstad og Vinland: kjelder og tradisjonar; 2000; Trondheim, Norway, Trondheim, Norway, Kongelige Norske Videnskabers Selskab Skrifter 2001: s. 12.

var. Eksempelvis kryssrefererte han informasjon som fremgikk av sagaene med andre, utenlandske kilder, og kunne også avvise sagaenes versjon der disse var i strid. Slik var han opptatt av å la de kildene som sto nærmest det den berettet om i tid få forrang. Dette «samtidighetsprinsippet» er nå blitt et allment akseptert prinsipp som dagens historikere ser på som selvfølgelig. Historikeren Gustav Storm var den som skulle bryte med friprosateorien, og kalte sagaskriverne for historiske forfattere og forskere. Han vektla samtidighetsprinsippet og videreførte arbeidet med å rense vekk uhistoriske trekk. Som både Keyser og Munch, mente Storm at man kunne stole på det som sto i sagaene så fremt det ikke var særlig grunn til å tvile på det.¹⁶⁹

Utover 1900-tallet ser vi pendelen fortsette å svinge mot en sterkere radikaliserings av sagakritikken. Det ble ikke lansert nye, revolusjonerende teorier, men de kritiske grunnholdninger ble revidert av det nye århundrets historikere. Pendelen skulle nå sitt ytterpunkt da de tidligere nevnte svenske historikerbrødrene Curt og Lauritz Weibull kom på banen med sine kildekritiske holdninger. Lauritz Weibull lanserte sin sagakritikk i 1911 og 1913. Han gikk så langt som å kalle kongesagaene historiske romaner og kritiserte tidligere historikers tendens til å la seg trolle binde av sagalitteraturen. Han mente at når man hadde luket vekk det som var av uhistorisk karakter ville man ikke sitte igjen med annet enn enkelthendelser og de aller groveste linjene i historien. Dette begrunnet han med at sagaenes fyldige og detaljrike innhold umulig kunne stamme fra samtidige kilder, men måtte være konstruert i ettertid. Weibull satte også spørsmålsteget ved skaldediktens troverdighet, og tvilte på hirdskaldenes sannhetskjærlighet. Dersom man skulle legge vekt på det skaldediktene fortalte mente han at man måtte kunne støtte det med andre, samtidige kilder. Slik var også han opptatt av å gi samtidige kilder forrang. Med sin metodikk mente Weibull å kunne skille ut fakta fra fiksjon, selv om han er blitt kritisert for å benytte seg av ganske vilkårlige kriterier. Likevel har disse strenge holdningene til sagamaterialet preget den videre skandinaviske middelalderforskningen i stor grad.¹⁷⁰ Det som er interessant er at vi med Weibull ser et skille mellom de skandinaviske landene. Mens Sverige og Danmarks videre forskning er dominert av Weibulls sagametodikk, fikk ikke denne

¹⁶⁹ Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 16–18.

¹⁷⁰ Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 19–20.

retningen like stor oppslutning i Norge.¹⁷¹ Det skal også nevnes at Weibulls sagakritikk møtte motstand også fra Danmark, med eksempelvis Carsten Breengaard og Niels Skyum-Nielsen.¹⁷²

Som vist i kapittel 1 inntok den svenske historikeren Lars Lönnroth allerede i 1963 en mye mer kritisk holdning til fremstillingen av Olav Tryggvason i sagamaterialet enn sine norske kollegaer. Dette er et tydelig eksempel på hvordan den svenske tradisjonen har tatt en annen vending enn den norske i behandlingen av sagamaterialet.

I Norge har historikeren Halvdan Koht blitt kjent for å stille seg bak brødrene Weibulls strenge sagakritikk. Men egentlig var han langt mindre radikal enn sine svenske kollegaer, og man ser ut fra Kohts foredrag om «Sagaernes opfatning om vor gamle historie» i 1913 at han inntok en langt mer liberal holdning til sagaene enn brødrene Weibull hadde gjort. Til tross for at Koht forholdt seg relativt kritisk til sagamaterialets pålitelighet insisterte han fremdeles på at sagaene kunne brukes som historiske kilder.¹⁷³ Noe av det Koht var mest opptatt av, var at sagaene var preget av den tiden de var blitt til. Han mente at sagaforfatterne tilla tidligere tid de samme samfunnsmessige forhold som forfatteren selv levde under. Til forskjell fra brødrene Weibull mente Koht likevel at man på god vei kunne skrive sammenhengende historie ut fra innholdet i sagaene.¹⁷⁴ Språkforskeren Klaus Johan Myrvoll uttalte i sin artikkel fra 2014 at Koht skilte seg tydelig fra brødrene Weibulls holdninger nettopp gjennom hans bruk av opplysninger i sagaene som middel til å avsløre denne samtidspåvirkningen.¹⁷⁵ Videre hevdet han at Kohts sagakritikk heller var en videreføring av 1800-talls historikernes holdning til sagaene, enn et brudd med dem,

¹⁷¹ Sverre Bagge, ««När sägen och dikt sopats bort ...» Den weibullske kildekritikk etter 100 år», *Historisk tidsskrift* nr. 04, 2014: s. 573.

¹⁷² Bagge: *Den weibullske kildekritikk etter 100 år*: s. 573–577.

¹⁷³ Richard Holt, «The formation of a Norwegian kingdom: narrative and counter-narratives», 2013: s. 3.

¹⁷⁴ Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 20–21.

¹⁷⁵ Klaus Johan Myrvoll, «Bruk og misbruk av skaldevæde hjå norske historikarar», *Historisk tidsskrift* nr. 03, 2014: s. 389.

og at Weibullske impulser faktisk var tydeligere i arbeidet til historikere som Edvard Bull og Johan Schreiner.¹⁷⁶

Den islandske språk- og litteraturforskeren Sigurður Nordal, og flere av hans kolleger, hevdet at de som skrev sagaene var rene forfattere som ikke la prestisje i å skrive korrekt historie, men heller forholdt seg løst til en usammenhengende muntlig tradisjon, skaldediktning samt diverse skriftlige kilder.¹⁷⁷ Dette grunnsynet er blitt kalt bokprosalæren, og står som motstykke til den tidlige nevnte friprosalæren.

I 1929 hevdet folkeminnegranskeren Knut Liestøl at han, gjennom sin forskning, hadde påvist at menneskene i det islandske samfunnet hadde hatt særlig gode vilkår for å videreføre faktaopplysninger gjennom generasjoner. Han mente at selv om det var mye uhistorisk stoff i sagaene, slik som diverse omdanninger, forvrenginger og tildiktninger, hadde særlig de tidligste sagaene et så bunnsolid historisk grunnlag at i alle fall hovedlinjene var til å stole på, så fremt det ikke var særlig grunn til å tro noe annet. Koht sluttet seg til Liestøls konklusjoner, og selv om han ikke ønsket å skissere opp noen metode for hvordan man skulle jobbe med sagamaterialet, var det langt på vei det han gjorde i 1938.¹⁷⁸ Knut Helle har på bakgrunn av dette, samt Liestøls forskningsresultater, satt opp det han kaller «den koht-liestølske sagametodikken» som er en metode med åtte punkter som Helle mente har preget den norske sagakritikken resten av århundret. Helle understreket at denne metoden ikke bare hadde som formål å rense vekk alt uhistorisk stoff, men den også skulle positivt begrunne pålitelige historiske elementer ved sagamaterialet.¹⁷⁹

I 1931 uttalte Edvard Bull at det ikke var mulig å skrive norsk historie fra år 800–1100 basert på sagaen og den tradisjonsdiktingen de var bygd på, og kalte det en illusjon å tro at det Snorre skrev om tiden mellom slaget ved Hafrsfjord og slaget ved Re hadde

¹⁷⁶ Myrvoll: *Bruk og misbruk*: s. 403.

¹⁷⁷ Knut Helle, «Hvor står den historiske sagakritikken i dag?», *Collegium Mediaevale*, 2011: s. 52.

¹⁷⁸ Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 21–22.

¹⁷⁹ Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 22–24.

noen rot i sannheten.¹⁸⁰ Likevel var det i stor grad nettopp kongesagaene han baserte sin behandling av tidsrommet fra år 1000 på, og under behandlingen av borgerkrigstiden hevdet han til og med at både Snorres *Heimskringla* og andre sagaer virket å være bygd på samtidige beretninger og derfor pålitelige som kilder.¹⁸¹

Hva førte så denne jevnt over strengere sagakritikken til? Det er åpenbart at historikere på 1900-tallet forholdt seg svært bevisst til de mange usikkerhetsmomentene i sagamaterialet. Likevel ser man ingen tegn til brudd med kongesagatradisjonen i de norske historiske oversiktsverkene. De ble fremdeles brukt som utgangspunkt for hendelsesforløpet i for eksempel rikssamling og kristning, med noen kritiske omfortolkninger. Det som skiller disse fra tidligere historikers fremstillinger, var blant annet deres økte vektlegging av økonomiske og sosiale forhold, som var i tråd med det materialistiske grunnsynet som rådet fra begynnelsen av 1900-tallet. Man kan også se et økt fokus på bruk av andre kildekategorier enn tidligere. Både stedsnavn, lov materiale, runeinnskrifter, arkeologiske funn, samt mynter ble utover 1900-tallet tatt i bruk som kilder for å skrive en bredere samfunnshistorie.¹⁸²

Hvis så Weibulls sagakritikk i Sverige, Nordals islandske bokprosalære, og kanskje Bulls kategoriske avvisning av Snorres epos i Norge, kan sies å være det kritiske ytterpunktet for pendelen, ser vi helt tydelig at pendelen begynte å få fart tilbake mot en mer sagavennlig retning i andre halvdel av 1900-tallet. Helle trekker frem Per Sveaas Andersens verk fra 1977 som representativt for en mildere holdning til sagaene. I sin handbokfremstilling av tidsrommet 800–1130 gir han plass til sagakritikken, men grunnsynet hans holder seg i all hovedsak til kongesagatradisjonen. Også Edvard Bull er mindre sagakritisk i praksis enn i teorien, og teologen og historikeren, Erik Gunnes, som gav ut sitt bind om Norges historie fra 800–1177 i 1976, hevdet at Snorres *Heimskringla* var vår hovedkilde til å forstå det som faktisk skjedde i den perioden han behandlet, til tross for at han avfeide Olav Tryggvasons saga som en roman.¹⁸³

¹⁸⁰ Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 12.

¹⁸¹ Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 26–27.

¹⁸² Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 26–28.

¹⁸³ Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 28. Se redegjørelse av Gunnes' bind om Norges historie fra 800–1177 i kapittel 1 under punkt 1.2 Historikers syn på Olav.

Sverre Bagge har argumentert for de at norske historikernes mer sagavennlige holdning, sammenlignet med deres utenlandske kolleger, i hovedsak henger sammen med to faktorer. For det første har ikke Norge noen skriftlige kilder som går lengre tilbake enn til slutten av 1100-tallet. Mens Danmark kunne benytte seg av eldre, samtidige kilder for å fortelle sin historie, og Sverige ikke hadde noen eldre skriftlige kilder enn 1300-tallet, og det derfor spilte liten rolle om man var kritisk eller ikke til den tidlige historien, har Norge disse sagaene, og man ønsket så sterkt å kunne bruke dem, for slik å ha en tidlig historie å skrive. For det andre trekker Bagge inn ideologiske forskjeller som bakgrunn for å innta en egen innstilling til sagamaterialet. Norske historikere hadde i all hovedsak alltid hatt en positiv innstilling til statsmakten, og det var viktig å vise til en stolt, norsk tradisjon.

3.5.1 HVOR STÅR VI NÅ?

Det er ikke før utgangen av 1900-tallet at vi virkelig kan se utslaget av en strengere sagakritikk i Norge, og pendel-bildet blir fra nå, ubrukelig. Claus Krag gav i 1995 og 2000 ut to verker om Norges historie hvor han gikk så langt som å hevde at Hårfagreættens rikssamling og kontinuerlige regjering er den største konstruksjonen i sagamaterialet, og da særlig hos Snorre. Han ser på fortellingene om Harald Hårfagres kongedømme som et ledd i dels å forsvare seg mot det tradisjonelle danske krav om overherredømme, og dels som en legitimasjon av Sverreættens.¹⁸⁴ Det synet som kanskje er mest utbredt angående Harald Hårfagres kongedømme er stadfestet av Sverre Bagge i 2010. Han mente at Hårfagres kongedømme bare besto av Vest-Norge enten med overherredømme over, eller i allianse med, Trøndelag og Nord-Norge, mens den sør-østre delen av Norge tilhørte Danmark. Som nevnt i kapittel 1, poengterte Bagge at kildene som omhandler Harald Hårfagre er svært problematiske og at vi derfor ikke kan stole på dem. Likevel valgte han å forholde seg til det utbredte synet om en begrenset rikssamling på slutten av 800-tallet da han mente det ikke er kommet fram noen bedre alternativer.¹⁸⁵ Han har derfor valgt å ikke forholde seg til påstandene til den islandske historikeren Sverrir Jakobsson som fullt og helt avskrev sagamaterialets

¹⁸⁴ Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 29.

¹⁸⁵ Bagge: *Viking stronghold*: s. 25.

Harald Hårfagre i 2002. Jakobsson argumenterte for at Hårfagre er en mytisk figur som vi ikke vet om har eksistert, men som uansett ikke har noe til felles med den litterære figuren vi leser om i sagaene.¹⁸⁶ Jakobssons syn blir derimot støttet av historikeren Richard Holt som i en artikkel fra 2013 sluttet seg til islendingens konklusjon om at det ikke er noen grunn til å tro at den historiske Harald Hårfagre samlet Norge eller grunnla noe form for regjeringssystem. Ei heller mente Holt at Hårfagre kan sees på som forfaderen til et kongelig dynasti med alle senere konger som sine etterkommere.¹⁸⁷ Slik fremmer Holt det motsatte grunnsyn enn tidligere historikere slik som Keyser, Munch og Liestøl, som mente man kunne tro på alt det ikke var åpenbar grunn til ikke å tro på. Holt inntar den motsatte innfallsvinkelen og velger heller å ikke stole på det man ikke har god nok grunn til å stole på.

Krag stilte seg også skeptisk til tidligere historikerens tendens til å ukritisk stole på skaldekvadene. Selv er han en kjenner av denne diktningen, og han hevdet at skaldediktene ikke alltid virker å ha vært reelle kilder for sagaforfatterne. Han hevdet også at skaldestrofene i noen tilfeller kan ha hatt som funksjon å være litterære og estetiske virkemidler, uten egentlig å være noen kilde for det som sagaen forteller. Helle understreket at Krag fører sagakritikken et steg videre på en fruktbar måte, til tross for at han ikke ville slutte seg fullt og helt til Krags kritiske forhold til skaldediktningen.¹⁸⁸ I sin tidligere nevnte artikkel fra 2014 tok Klaus Johan Myrvoll et oppgjør med det han kaller de norske historikerens «bruk og misbruk» av skaldekvadene. Her applauderte han Krags sagakritiske holdning, og mente det er synd at Krags syn ikke har fått en bredere oppslutning i historikermiljøet. I sin artikkel trakk Myrvoll et skille mellom skaldekvadene og sagaprosasen, og hevdet at skaldekvadene har langt større verdi som kilde. Med bakgrunn i den svært kompliserte metrikken har skaldekvadene i stor grad bestått uendret, og er derfor å anse som en mer samtidig kilde enn selve sagaen de er en del av. Likevel advarte han mot å ukritisk bygge på skaldekvadene, og pekte på historikernes begrensede kunnskap om den svært komplekse oppbyggingen av skaldekvadene, deres kenninger og heiti,¹⁸⁹ og det rike skaldespråket forøvrig. Myrvoll

¹⁸⁶ Holt: *The formation* s. 10.

¹⁸⁷ Holt: *The formation* s. 13–14.

¹⁸⁸ Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 30–31.

¹⁸⁹ Kenninger og heiti er poetiske omskrivninger som er en viktig del av det rike skaldespråket.

viste til flere eksempler hvor historikere har tolket kvadene feil, og ofte latt sin tolkning bygge på, og stemme over ens med, sagaforfatterens fremstilling.¹⁹⁰ Innholdsmessig skal man være forsiktig med å tillegge skaldekvadenes informasjon for sterk vekt. Peter Sawyer pekte i 1987 på kvadenes formål som hylledikt, og problematiserte slik deres svært subjektive fremstilling av hendelser.¹⁹¹ Det kan argumenteres for at en skald som komponerte sine dikt ikke kunne overdrive for mye, da dette ville vært å anse som hån mot mottakeren av diktingen. Likevel kan det, uten tvil, tenkes at skaldene formulerte sine vers i favør av mottakeren, og selv om hendelsene ikke var direkte fiktive, er det rimelig å tro at smigeren med fordel kunne smøres litt tykt på.

På slutten av 1960-årene og begynnelsen av 1970-årene begynte en annen tilnæringsmetode å gjøre seg gjeldende. Den sosialantropologiske tilnærming har fått betydelig innflytelse på senere behandling av sagamaterialet hos flere historikere. Bagge er en av dem som har latt seg influere, og han redegjorde for denne retningen i sin artikkel «Mellom kildekritikk og historisk antropologi» fra 2002 ved å forklare at den setter de samfunnsmessige forholdene som presenteres i sagaene sammen med forholdene i Europa i samme periode for øvrig, eller med andre samfunn som virker å være på samme utviklingsnivå.¹⁹² Helle stilte seg kritisk til den antropologiske retningen, og problematiserte hvorvidt vi kan være sikre på om det samfunnsbildet som blir presentert i sagaene er uttrykk for den tiden sagaen behandler eller den tiden sagaen ble skrevet.¹⁹³

Hovedutfordringen til sagakritikken er i hvilken grad, og på hvilken måte, en mest hensiktsmessig kan benytte fortidssagaene¹⁹⁴ som historiske kilder. Verken Krag, Jakobsson eller Holt har ut fra sine kildekritiske holdninger skissert opp noen klar metodikk for hvordan en mest mulig hensiktsmessig kan bruke sagamaterialet som historiske kilder. Det har derimot historikeren Torgrim Titlestad gjort et forsøk på

¹⁹⁰ Myrvoll: *Bruk og misbruk*.

¹⁹¹ Sawyer: *Ethelred II*: s. 301.

¹⁹² Sverre Bagge, «Mellom kildekritikk og historisk antropologi», *Historisk tidsskrift* nr. 02-03, 2002: s. 173–174.

¹⁹³ Helle: *Sagakritikken i dag*: s. 75–76.

¹⁹⁴ Knut Helle redegjør for Sigurður Nordals tredeling av sagalitteraturen fra 1953 i sin artikkel Helle: *Hovedlinjer*, 2001: s. 15.

gjennom blant annet sine artikler «Tilbake til sagaene»¹⁹⁵ og «Nytt lys på sagaenes troverdighet»¹⁹⁶ fra henholdsvis 2009 og 2011. Her kritiserte han den radikale sagakritikken og skisserte opp det han slagordaktig kalte «konstruktiv sagakritikk», og hevdet at han slik friskmeldte sagamaterialet fra Weibulls og Kohts strenge kritikk. Titlestads viktigste argument for at sagaene er troverdige er at de er det han kalte for «barn av muntlighetens kultur».¹⁹⁷ Titlestads metodikk har ikke oppnådd stor oppslutning i det norske historikermiljøet. I en artikkel i Stavanger Aftenblad utgitt 11.02.2012, hevdet Sverre Bagge at «Torgrim Titlestad tror for mye på sagaene, og har ikke tatt inn over seg kildekritikken».¹⁹⁸ Også i avisa Klassekampen fra 09.01.2017 har historikerkollega Hans Jacob Orning langet ut mot Titlestad i det han mener er 1800-talls sagakritikk som setter strek over hundre års historieforskning.¹⁹⁹

Theodore M. Andersson, professor i germanske studier, tok tidlig til orde for en revurdering av sagaenes muntlige forstadium. I 2006 konkluderte han med at den muntlige tradisjonen sagaene var basert på, på den ene siden kunne bestå av mindre enheter, men på den andre siden også kunne være lengre fortellinger utformet muntlig på et høyt kunstnerisk nivå.²⁰⁰ Han tok ikke i større grad stilling til hvorvidt sagaene var sanne eller ikke, men søkte å påvise at det fantes en muntlig tradisjon forut for nedskrivningen.²⁰¹ Dette var Bagge enig i, og han argumenterer godt for at sagaene ikke kan være uttrykk for en direkte nedskrivning av muntlige fortellinger, men fremhevet forfatterens aktive rolle i utformingen av de skriftlige sagatekstene.²⁰² Professor i norrøn filologi, Preben Meulengracht Sørensen, påsto i 1995 at det var håpløst å skulle

¹⁹⁵ Torgrim Titlestad, «Tilbake til sagaene», *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 01, 2009.

¹⁹⁶ Torgrim Titlestad, «Nytt syn på sagaenes troverdighet», *Historisk Tidsskrift*, 2011a.

¹⁹⁷ Titlestad: *Tilbake til sagaene*: s. 10.

¹⁹⁸ «Monument over en myte?», *Stavanger Aftenblad* 2012. <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=02000920120211473391&serviceId=2> [lest/sitert 26.04.17].

¹⁹⁹ Hans Jacob Orning, «Demokratimyten», *Klassekampen* 2017. <http://www.klassekampen.no/section/search?text=hans+jacob+orning> [lest/sitert 10.02.17]. Titlestad kom med et tilsvarende svar i Klassekampens «Kronikk & Debatt» 13.01.17. Orning svarte på dette igjen i Klassekampens «Kronikk & Debatt» 19.01.17.

²⁰⁰ Helle: *Sagakritikken i dag*: s. 58.

²⁰¹ Bagge: *Den weibullske kildekritikk etter 100 år*: s. 581–582.

²⁰² Bagge: *Den weibullske kildekritikk etter 100 år*: s. 590.

søke etter vitenskapelig sannhet i noe som var basert på en muntlig tradisjon.²⁰³ Dette synet støttes av Richard Holt, som i hans tidligere nevnte artikkel fra 2013, hevdet at moderne forskning har knust illusjonen om at en muntlig tradisjon er pålitelig.²⁰⁴ Meulengracht Sørensen mente likevel at historikere ikke kan fritas for en søking etter sannhet i sagaene. Han begrunnet dette med at det finnes en historisk kjerne i det muntlig overleverte stoffet som man ikke uten videre kan se bort fra. Helle fremholdt at dette synet er det synet brorparten av dagens historikere holder seg til, dog med varierte oppfatninger om kjernens art, omfang og alder.²⁰⁵ Et eksempel på dette ser vi hos Sverre Bagge, som hevdet at vi som historikere ikke er interessert i små detaljer som lett kan være lagt til eller endret gjennom den muntlige overleveringen, men at vi søker etter de større linjene, og at det derfor ikke er et stort problem at de muntlige overleveringene ikke har forblitt uforandret. Han brukte Olav Haraldsson som eksempel, og uttalte at det må være mulig å identifisere hans motstandere og få et inntrykk av hva konfliktene dreide seg om. Han mente derfor at det er mulig å anvende sagamaterialet som levninger til å belyse politikk og samfunn i Norge også rundt år 1000.²⁰⁶ I sin behandling av Olav Tryggvason i 1992 hevdet Bagge at Snorres oppfatning av samfunnsforhold og hendelser før år 1000 er mer pålitelig enn moderne historieprofessorers teorier basert på deres oppfatning av sunn fornuft.²⁰⁷

Som nevnt i kapittel 1 er det tydelig at historikerne er mer sagakritiske i sine enkeltstudier enn de er i sine oversiktsverk. Som Myrvoll peker på, kan dette henge sammen med at et oversiktsverk søker å skrive en sammenhengende historie og behøver da en ramme for sin fremstilling.²⁰⁸ For den tidlige norgeshistorien er det i stor grad bare sagaene som kan tjene som en slik ramme, og historikerne har nok derfor lett for å forholde seg til sagaenes fremstilling. Dette er, etter min mening, likevel ikke godt nok grunnlag for å benytte seg av historier vi vet det er vanskelig å stole på. Det fremstår som upresist å basere faglige presentasjoner, og forskning, på informasjon som ikke er

²⁰³ Helle: *Sagakritikken i dag*: s. 71.

²⁰⁴ Holt: *The formation* s. 1.

²⁰⁵ Helle: *Sagakritikken i dag*: s. 71.

²⁰⁶ Bagge: *Den weibullske kildekritikk etter 100 år*: s. 590.

²⁰⁷ Bagge: *Helgen, helt og statsbygger*: s. 36. Se kapittel 1 for min gjennomgang av Sverre Bagges artikkel.

²⁰⁸ Myrvoll: *Bruk og misbruk*: s. 391.

pålitelig. Både Krag og Moseng, m.fl.²⁰⁹ har unngått å fremstille Olav Tryggvason etter sagaenes bilde i sine oversiktsverk, og viser slik at det er mulig å skrive sammenhengende historie uten å måtte stole på sagaenes fortellinger.

3.5.2 HVOR GÅR VEIEN VIDERE?

I dag er historikerne i all hovedsak enige om at jo nærmere sagaens nedskrivings-tidspunkt er til tiden sagaen behandler, jo mer troverdig er den som historisk beretning. Kongesagaene er derfor mer pålitelige enn islendingesagaene. Da de også ofte er lettere å tidfeste og bestemme opphavet til, har de gjerne også en større verdi som historiske levninger.²¹⁰ Skaldekvadene ansees også som mer samtidige enn selve sagaprosaen de er en del av, og Klaus Johan Myrvoll argumenterte godt for at en mest mulig isolert tolkning av skaldekvadene burde få forrang der de står i konflikt med sagaforfatternes tolkning og øvrige fremstilling.²¹¹ Dette kan likevel være problematisk, da historikerens kunnskap om skaldekvadenes komplekse form og språk kan gjøre en korrekt tolkning vanskelig. Knut Helle har uttrykt at han mener sagakritikken burde være en fusjon mellom den koht-liestølske sagametodikken og den historisk-antropologiske tilnærmingen til sagamaterialet. Slik må den sistnevnte metodikken underkaste seg en strengere sagakritikk for å være mest mulig fruktbar.²¹²

Bagge har også langt på vei skissert opp en metodikk han finner hensiktsmessig i sin artikkel fra 2014. Her satte han opp noen hovedpunkter for behandlingen av sagamaterialet. I tråd med det han kaller tradisjonskritikken²¹³ mente Bagge at det må overveiende grunner til for å stole på muntlige opplysninger som dukker opp i kildene. Selv om beretninger *kan* ha overlevd i flere hundre år, vet vi ikke hvilke som faktisk har gjort det. Selv om forskere har gjort mange forsøk, mente han at det ikke vil være mulig å skille ut hva som er autentisk og hva som er oppdiktet. Han poengterte likevel at tradisjonskritikken ikke kan brukes mekanisk. Bagge fremholdt at det er viktig å ta hensyn til kildens formål og forfatterens ideologi og interesser. Videre hevdet han at vi

²⁰⁹ Krag: *Norges historie*; Moseng m.fl.: *Norsk historie*.

²¹⁰ Helle: *Sagakritikken i dag*: s. 73.

²¹¹ Myrvoll: *Bruk og misbruk*: s. 405–406.

²¹² Helle: *Sagakritikken i dag*: s. 77–78.

²¹³ Brødrene Weibulls sagakritikk kalles ofte tradisjonskritikken.

må lete etter bekræftelser fra uavhengige kilder som runeinnskrifter, utenlandske kilder og skaldekvad. Når han så behandlet bruk av skaldekvad mente han at man, i den grad det er mulig, må tolke kvadene uavhengig av den kontekst de dukker opp i. Han henviste til Lauritz Weibull som har påvist at sagaforfatterne i noen tilfeller har tolket kvadene feil.²¹⁴ Bagge innrømte at det er problematisk å jobbe med sagamaterialet, men hevdet at det er mindre problematisk enn for eksempel Helle vil ha det til. Han mente vi neppe noen gang vil komme fram til noen sikker bruk av sagaene, men at så lenge det er de eneste kildene vi har, får vi gjøre det beste vi kan med dem. Avslutningsvis i sin artikkel fra 2014 avskrev han både Kohts, og brødrene Weibulls, sagakritikk og holdt frem at til tross for at de nyere metodene kan være usikre og risikable, er de likevel det beste alternativet.²¹⁵

Det verken Helle, Titlestad eller Bagge tar stilling til i sine metodeforsøk er hvordan man skal behandle de forskjellige sagaene innenfor det Nordal har kalt fortidssagaer. Innenfor denne kategorien har vi et vidt spekter av sagamateriale, fra de mest problematiske som er skrevet ned mange hundre år etter hendelsene fant sted, til de mindre problematiske som for eksempel *Inges saga*, hvor Snorre viser at han har sin informasjon fra *Hryggjarstykki*,²¹⁶ som historikere er enige om virker pålitelig, til tross for at den i dag er gått tapt. Det virker for meg åpenbart at alle disse sagaene ikke kan behandles på samme måte, men at hver og en av dem må behandles ut fra sine egne forutsetninger, og på en mest mulig nøytral måte. Å skissere opp en klar metodikk for hvordan man best mulig skal benytte seg av sagamaterialet som kilder virker derfor ikke å være verken gjennomførbart eller hensiktsmessig.

Skal vi så glemme de sagaene vi ikke med handa på hjertet kan kalle pålitelige? Dette er vanskelig. Ikke bare fordi de historiene de forteller oss er de eneste kildene vi har til tidlig norsk historie, og at de har fått bli en svært viktig del av norsk identitet, men fordi de faktisk viser seg å inneholde korrekte opplysninger som også støttes opp av for eksempel utenlandske kilder. Disse kan vi ikke overse, og vi skal derfor ikke avskrive

²¹⁴ Bagge: *Den weibullske kildekritikk etter 100 år*: s. 582–584.

²¹⁵ Bagge: *Den weibullske kildekritikk etter 100 år*: s. 595.

²¹⁶ *Heimskringla*: s. 598.

alt av informasjon som er hentet fra sagamaterialet. Kildene må likevel behandles kritisk, og det er langt fra å legge informasjon fra sagaene til grunn fordi det ikke finnes noe bedre alternativ, til å forsøke å fremstille det på en nøytral måte med forbehold om at vi faktisk ikke kan vite noe sikkert.

3.6 SAMMENFATTENDE KONKLUSJON

Som nevnt innledningsvis i dette kapitlet er de eldste kildene som omhandler Olav Tryggvason både sparsommelige med informasjon og motstridende. ASC tegnet et bilde av en mektig vikingkonge som gav den engelske kongen hodebry mer enn én gang, og som hadde stor økonomisk suksess med sin vikingaktivitet i England. Det var med disse midlene han, etter å ha hatt den engelske kongen som sponsor i sin konfirmasjon, satte seil mot Norge i 994. Dette har lite til felles med fremstillingen av Olav i Adam av Bremen og Saxo Grammaticus' historier. Her ble han fremstilt som en tvilsom type som omgav seg med trollfolk, og som selv benyttet seg av trolldomskunster. Saxo hevder han var en upålitelig konge som, til tross for at det krevdes av ham, ikke ville hjelpe sin danske venn i nød. Det ble stilt sterke spørsmål ved om han faktisk var kristen, og Adam hevdet at det først var etter Olavs død at man fikk bukt med hedendommen i Norge. Når så sagaforfatterne startet sin produksjon, får vi enda et nytt bilde av Olav. Her ble det lagt vekt på hans misjonsarbeid og han ble løftet opp som en god, kristen konge, samtidig som hans slektsforhold tilbake til Harald Hårfagre ble slått fast. Etter hvert som underholdningsaspektet i sagamaterialet virker å ha blitt viktigere, fikk vi mer detaljerte beskrivelser av Olavs personlighet. Vi fikk vite at han var en vakker mann som, blant annet, var svært dyktig i idrett. Han ble fremstilt som en rettferdig konge som ikke var redd for å ty til de midlene som var nødvendig for å fremme Guds sak. Hans barndom og oppvekst i Gardarike ble gjort rede for, mens hans vikingaktiviteter i England i stor grad ble utelatt. Hans interaksjon med den danske kongen Svein Tjugeskjegg, viser til Svein som den problematiske av dem to, i motsetning til Saxos beretning som skildret det motsatte. Olavs omgang med trollfolk og trolldomskunster ble heller ikke nevnt i sagamaterialet. Tvert imot ble han presentert som en konge som hardnakket kjempet mot trollfolk og som med kløkt klarte å bekjempe alle de trollfolk han møtte, til tross for at de anvendte magi i kampen mot ham.

Det som blir svært tydelig etter gjennomgangen av kildene over, er at vi kan se et klart skille i historieskrivingen om Olav. Den Olav som blir presentert i de tidligste kildene kan sies å representere den første fasen, som gav en presentasjon av den faktiske, historiske Olav Tryggvason, til tross for at denne var kortfattet, og, i Adams tilfelle, svært fordomsfull. Den andre fasen ble, dersom dateringene 1150 stemmer, innledet med *Historia Norwegiae*. Denne måten å skrive om Olav på representerer noe helt nytt, og alle kildene som fulgte presenterte en historie om den mytiske heltekongen Olav Tryggvason. Odds helgenberetning bragte igjen noe nytt på banen, og han tok utviklingen av den mytiske Olavsskikkelsen til et helt nytt nivå. Gjennom de senere kildene ble tradisjonen om Olav konstruert, og de mange detaljerte og utførlige historiene som ble skrevet de to hundre og femti årene etter *Historia Norwegiae*s Olavshistorie, feiret denne ukompliserte, norske heltekongen, uten å stille spørsmål ved historiene knyttet til ham.

Det er interessant å se hvordan forfatterne i denne andre fasen virker å ha blitt enig om en fremstilling av Olavs liv og virke, og hvordan de fortsatte å utvikle denne til tross for at den bryter med de tidligste kildenes fremstilling av ham. Når vi vet at forfatterne av de islandske sagaene var influert av Adam av Bremens historie, er det påfallende at disse fremstillingene av Olav i så høy grad viker fra den tyske kannikens beskrivelse av samme person. Det kan også være verdt å merke seg at det sagaforfatterne har tatt med om Olavs karriere som viking i England, i hovedsak virker å basere seg på Hallfred vandrædaskalds Olavsdråpa. Olavs herjinger som viking på de britiske øyene virker ganske diffust fremstilt og det må derfor være rimelig å anta at de ikke hadde noen detaljer om dette temaet.²¹⁷ Sagaenes fremstilling av Olavs gjøren og laden på de britiske øyene vil jeg komme tilbake til i neste kapittel. Sagaforfatterne virker å ha bygd sin fremstilling av Olavs liv og levnet på noen få, skriftlige kilder som var svært magre hva angår faktisk informasjon om Olav, noen skaldekvad og en muntlig tradisjon som hadde gått fra generasjon til generasjon i flere hundre år, og derfor ikke kan sies å være pålitelig. Ut over dette er det rimelig tro at sagaforfatterne benyttet seg av eget skjønn, og rett og slett diktet opp det som manglet for å kunne lage en helhetlig historie. Den Olav Tryggvason som presenteres i sagamaterialet, og utgjør grunnlaget for den

²¹⁷ Det er derfor rimelig å anta at sagaforfatterne ikke kjente til kilder som ASC.

tradisjonelle historien om ham, og som også råder blant nordmenns oppfatning i dag, var altså en konstruksjon av sagaforfatterne, svært løst basert på noen tidligere, skriftlige kilder, samt en muntlig tradisjon på Island. Denne konstruksjonen virker å først ha hatt som formål å skulle gjøre Olav til helgen, videre som underholdning med en sterk politisk, anti-dansk undertone, og til slutt, gjennom *Flatøybok*, som et politisk virkemiddel for å motivere kongsemner til å få Norge og Island på rett kjøl etter nedgangstidene i etterkant av svartedauden.

Med bakgrunn i dette er det oppsiktsvekkende at moderne historikere likevel legger den åpenbart konstruerte versjonen av Olav Tryggvasons person til grunn i sine presentasjoner av vikingkongen.

KAPITTEL 4: HVEM VAR EGENTLIG OLAV?

Selv om formålet med denne avhandlingen ikke er å bringe på det rene hva som er sannheten om Olav Tryggvasons liv og virke, er det nødvendig å forsøke å skissere opp, og drøfte, det vi med rimelig sikkerhet kan vite om Olav, basert på informasjonen som fremkommer i kildene. Det er dette som ligger som utgangspunkt for konstruksjonen av den tradisjonelle historien om Olav, og det kan være vanskelig å skille hvor den historiske Olav slutter og den tradisjonelle historia begynner.

På bakgrunn av den informasjonen som foreligger i de forutgående kapitlene, samt det som fremkommer i kildematerialet, skal jeg, i det følgende, gjøre rede for hva vi med rimelig sikkerhet kan vite om Olavs liv og virke, samt drøfte noen temaer om ham som kildene kaster lys over.

4.1 HVA KAN VI MED RIMELIG SIKKERHET VITE OM OLAV?

Vi vet at Olav var i England i første halvdel av 990-tallet. Dette fremkommer klart og tydelig av ASC, og Adam av Bremen bekreftet det i sin historie. Olav herjet og plyndret langs den engelske kysten som viking, og gjorde stor økonomisk suksess. Blant annet vant han og hans menn et viktig slag ved Maldon i 991,²¹⁸ noe som, ifølge ASC, førte til den første av flere store utbetalinger fra kong Ethelred II til Olav og hans menn. ASC spesifiserte at Olavs hær i 991 bestod av 93 skip. Selv om det konkrete antallet skip ikke nødvendigvis er helt troverdig, er dette et uttrykk for at Olav kom til England med en stor flåte. Dette må igjen bety at Olav, i 991, allerede var en etablert hærfører, og at slaget ved Maldon ikke var hans første slag. Videre vet vi at Olav sluttet fred med den engelske kongen, Ethelred II, i 994, etter at Olav og Svein Tjugeskjegg hadde angrepet London. Olav og kong Ethelred II møttes i Andover hvor kongen sto som sponsor i Olavs konfirmasjon. Etter dette forsvant Olav ut av de engelske kildene, og ASC presiserte at han aldri kom tilbake til England som fiende.

Sagaene setter Olavs regjeringsperiode til 995–1000 og dette virker å være en rimelig pålitelig kronologi. ASC informerte om at Olav forlot England i 994, og Ari fortalte i sin *Íslendingabók* at Olav døde i år 1000. Dette er den tidligste kilden som tidfester

²¹⁸ Se drøftingen i kapittel 3 under 3.1 Anglo-Saxon Chronicle.

Olavs død, og alle senere kilder virker å ha lagt dette til grunn.²¹⁹ Det kan fremstå som et noe tynt grunnlag å datere Olavs død utelukkende på én enkelt kilde. Likevel bygde, som tidligere nevnt, Ari sin fremstilling på muntlige kilder hvor informasjonen i stor grad hadde blitt overlevert fra samtidige kilder, og virker derfor å være rimelig pålitelig.²²⁰ At ASC hevdet at Olav ble konfirmert i England må bety at Olav tidligere var blitt døpt, og da Olav reiste mot Norge med sine kongelige gaver hadde han med seg engelske geistlige. Da han ankom Norge var ikke landet formelt kristnet. Likevel må vi kunne legge til grunn at kristendommen ikke var ukjent for nordmennene. Olav har også fått æren av å ha kristnet Island, og Ari viet et helt kapittel av sin *Íslendingabók* til temaet, hvor han hevdet at det var Olav som sto bak kristningen som ble lovfestet religion i år 1000.²²¹ Dette bekreftet også *Kristni saga* som i sin helhet omhandlet kristningen av Island, samt de senere sagaene som var dedikert til å fortelle Olavs historie. Peter Sawyer har i sin artikkel «Ethelred II, Olaf Tryggvason, and the Conversion of Norway» hevdet at Aris fremstilling av kristningen virker noe suspekt. Han hevdet det var tvilsomt at Olav skulle hatt nok reell makt til å kunne skremme islendingene til å la seg døpe gjennom trusler om vold.²²² Likevel fremhevet kildene Olav som en person som ikke hadde noen skrupler angående voldsbruk, og rundt år 1000 må islendingene ha visst at dette var en mann som hadde nok ressurser og vilje til å sette makt bak sine trusler. Island var tynt befolket,²²³ og det kan vanskelig tenkes at de hadde ressurser nok til å stå imot den norske kongen. Derfor kan det forventes at samtidens islendinger skjønnte at Olav hadde til hensikt å ekspandere sin maktbase, og at dersom kongen hadde bestemt seg for det, ville Island falle inn under hans kontroll. Da var det kanskje bedre å la det skje gjennom en kristning enn at det skulle skje med makt.

²¹⁹ Det er mulig at den islandske historieskriveren Sæmund Frode hadde tatt dette med i sine verk, men ingenting av det han forfattet har overlevd. Norsk Biografisk Leksikon, Magnus Stefansson, «Sæmund Sigfusson Frode», 2009, https://nbl.snl.no/S%C3%A6mund_Sigfusson_Frode [lest/sitert 07.04.17].

²²⁰ Se kapittel 3 under 3.4 Presentasjon av bakgrunn og motiver for de øvrige kildene som omhandler Olav.

²²¹ *Íslendingabók*: s. 66–67.

²²² Sawyer: *Ethelred II*: s. 303.

²²³ Omkring 930 var folketallet kanskje oppe i 9000. Store Norske Leksikon, Erik Opsahl, «Islands historie», 2017, https://snl.no/Islands_historie [lest/sitert 19.04.17].

Etter 5 år som konge i Norge møtte Olav sin død i et slag mot sin tidligere alliert, Svein Tjugeskjegg.

4.2 HVA SIER KILDENE?

Som vi ser av gjennomgangen over er det lite vi med sikkerhet kan si om Olav. Vi vet at han var i England på begynnelsen av 990-tallet, og at han allerede da må ha vært en etablert vikingleder. Etter å ha blitt konfirmert med selveste kongen som sponsor, forlot Olav England på fredelige premisser. Kronologien sagamaterialet tegner opp virker som sagt pålitelig, og vi kan nok stole på at Olav regjerte som konge i Norge fra om lag 995–1000. I denne perioden drev han misjonsvirksomhet, og han fikk kristendommen innført på Island i år 1000. Videre vet vi at han døde i et slag mot den danske kongen Svein Tjugeskjegg.

Det er altså ingenting vi kan si sikkert om Olav før han dukker opp i ASC under nedtegnelsene for året 991. Fortellingene om Olavs barndom og oppvekst, samt hans regjeringsperiode, er vanskelige å sette noen særlig lit til, og fremstår som et narrativ satt sammen i mangel på konkret kunnskap om hovedpersonen. Historikere har ved flere anledninger påvist at historier knyttet til Olav Tryggvason er allusjoner hentet fra bibelhistorier, samt overføringer fra andre sagaer. Eksempler på dette er hvordan Olavs farefulle barndom og oppvekst virker å være modellert etter bibelske karakterer som både Moses og Jesus,²²⁴ samt hvordan Olav fikk døperen Johannes' rolle i dåpen til Olav Haraldsson.²²⁵ Et annet eksempel er historien om hvordan Olav lot seg døpe etter møtet med eremitten på Scillyøyene.²²⁶ Denne historien er opprinnelig fortalt om st. Benedict og goterkongen Totila, men hadde også blitt fortalt om Olav Haraldson.²²⁷ Til tross for at sagaene alene ikke kan gi oss pålitelig informasjon, er det likevel noe vi kan forsøke å trekke ut av dem.

²²⁴ Bagge: *The making of a Missionary King*: s. 474.

²²⁵ Det kan tenkes at grunnen til å flette denne historien inn i Olav Tryggvasons saga var at den skulle fungere som en legitimering av Olav Haraldssons krav om tronen i en periode hvor det hersket tvil rundt spørsmål knyttet til arverett. Gjennom en handspåleggelse, eller velsignelse, av Olav Tryggvason var Olav Haraldsson en god kandidat som konge.

²²⁶ Se kapittel 2: Den tradisjonelle historien om Olav Tryggvason.

²²⁷ Sawyer: *Ethelred II*: s. 302.

4.2.1 OLAVS OPPHAV

Norske historikere har tidligere aldri sådd tvil om Olavs opphav, og samtlige har, så vidt meg bekjent, lagt til grunn at sagaenes fremstilling av Olavs norske avstamming er riktig. Hvor Olav egentlig kom fra er likevel et spørsmål som må stilles, og vi skal se at kildene ikke gir oss et så entydig svar på dette som sekundærlitteraturen kan gi inntrykk av.

Sagaene hevder at Olav var sønn av småkongen Tryggve Olavsson som ble drept av Gunhildsønnene før Olav ble født. De hevder også at Olav var oldebarn av Harald Hårfagre. Disse opplysningene er mest sannsynlig en konstruksjon av sagaforfatterne som hadde en tendens til å ønske å forklare alt ut fra dynastiske affærer.²²⁸ Det er likevel mulig at Olav så på seg selv som en realistisk maktfigur i Norge basert på arv. Olav kan ikke ha kommet fra ingenting, da det ikke var mulig for hvem som helst å hevde seg som en betydelig vikingleder slik Olav gjorde. Uansett om Olav hadde materielle ressurser med seg hjemmefra, eller ikke, er det rimelig å anta at han hadde den mentale ballasten som skulle til for å kunne ha ambisjoner om å bli konge. De materielle ressursene han trengte for å gjøre krav på den norske tronen ervervet han seg mest sannsynlig gjennom sin vikingaktivitet i England og formodentlig også i Baltikum.²²⁹

Hvordan Olav hadde ressurser nok til å hevde seg som en betydelig vikingleder i England på begynnelsen av 990-tallet er vanskeligere å forklare. Sagaene hevder at Olav, på en av sine ferder til England, møtte på den irske dronningen Gyda, og at de giftet seg og fikk en sønn, Tryggve.²³⁰ Denne Gyda var søsteren til Sigtrygg (Sitric) Olafsson Silkeskjegg (981–1042),²³¹ som var konge i Dublin på denne tiden. Dersom Olav var svogeren til den irske kongen, og derfor en del av Dublin-dynastiet, kan dette

²²⁸ Bagge: *Viking stronghold*: s. 27.

²²⁹ Olavsdrápa forteller at Olav dro på hærferd i de baltiske områdene. Se for eksempel Fagerskinna: s. 130–131.

²³⁰ Se for eksempel Berg Sökkesson, *Den Lengste saga om Olav Tryggvason*, i Kåre Flokenes, 2002: s. 98–99.

²³¹ Sagaene hevder at Gyda var søster av Olav Kvåran (Olafr Cuarán), men her må de ha tatt feil. Det var Olav Kvårans sønn, Sigtrygg Olavsson som regjerte i Irland i det tidsrommet Olav kan ha vært der. Benjamin Hudson, *Irish Sea Studies 900–1200*, England 2006: s. 76–77. Se fotnote 26.

forklare hvordan han hadde ressurser nok til å hevde seg som viking i England, samtidig som Dublin ville ha fungert som en trygg havn mellom slagene. Historikeren Benjamin Hudson har argumentert for at Olav hadde en base i Dublin mens han herjet som viking rundt om på de britiske øyer.²³² *Kristni saga* hevdet også at Olav oppholdt seg i Irland i en periode, og hevdet at det var der han var blitt kristnet.²³³ Å oppholde seg i England samtidig som man bedrev vikingvirksomheter i samme område var alt for farlig, og vikingene måtte derfor ha en trygg base hvor de hadde tilholdssted mellom toktene. Nøkkelen bak suksessen var å være mobile og uforutsigbare, og Irland, sammen med Normandie og kanskje Skottland, er de mest kjente stedene vikingene brukte som base.

Historikeren Clare Downham har vist at irske kilder fortalte om en økt tilstrømming av skandinaviske vikinger til Irland i årene 986–988, og foreslo at flere av skipene som ankom i dette tidsrommet kan ha vært fra Norge, da de i hovedsak var aktive rundt den nordlige delen av irskesjøen. Hun pekte også på det interessante faktum at vikingaktiviteten mot Irland ser ut til å ha opphørt rundt år 990, samtidig som aktiviteten mot England økte.²³⁴ Dette kan skyldes at det var mer lønnsomt å plyndre England, men det kan nok ikke være hele forklaringen. Det kan tenkes at Olav var en av de skandinavernene som ankom Irland i perioden 986–988, og at han inngikk en allianse med den irske kongen gjennom å gifte seg med hans søster. Slik ville det vært naturlig å rette sitt fokus mot England og heller benytte seg av Irland som base. Dersom Olav giftet seg med kong Sitrics søster må det bety at han var en mann av en såpass høybåren ætt at den irske kongen ønsket å ha ham som svoger. Et annet plausibelt alternativ er da at Olav ikke kom som del av den skandinaviske tilstrømmingen på 980-tallet, men opprinnelig var fra en irsk høvdingefamilie tilknyttet Dublin-dynastiet. Med denne bakgrunnen kan han ha ledet en hær bestående av både irske og skandinaviske vikinger, og det kan ha vært med denne hæren han angrep England i 991.²³⁵

²³² Hudson: *Irish Sea Studies*: s. 50.

²³³ *Íslendingabók* and *Kristni saga*: s. 39.

²³⁴ Clare Downham, *Viking Kings of Britain and Ireland : The Dynasty of Ívarr to A.D. 1014*, Edinburgh 2008: s. 128–129.

²³⁵ Benjamin Hudson legger i sin bok til grunn at Olav var norsk, men baserer seg da utelukkende på sagamaterialet. Han åpner ikke opp for muligheten for at Olav opprinnelig var irsk, noe jeg mener også kan ha vært en mulighet.

Under Olavs levetid hadde den skandinaviske migrasjonen til Irland pågått lenge, og det er vanskelig å skille menneskene med skandinavisk bakgrunn fra den hel-irske befolkningen. Kildene som omtaler denne perioden formidler ofte motstridene inntrykk av den skandinaviske bosetningen på de britiske øyene, og mye av det skriftlige kildematerialet ble skrevet ned mye senere. Arkeologisk materiale er også ofte vanskelige å datere presist, og det byr også på utfordringer å skulle skille mellom bevis for skandinavisk bosetting og skandinavisk innflytelse.²³⁶ Olav hadde ikke et irsk etternavn, og patronymet «Tryggvason» tilsier at han, i det minste, kan ha hatt skandinaviske røtter.

Til støtte for at Olav hadde base i Dublin, uavhengig av hans opprinnelige opphav, er sagaenes påstand om at Olav og Gyda hadde en sønn. Tryggve Olavsson dukket i *Olav den helliges saga* opp i Norge i 1033, mens kong Svein Knutsson (1030–34) regjerte. Tryggve hevdet han var sønn av Olav Tryggvason og Gyda den engelske²³⁷ og Snorre fortalte at han kom med en utenlandsk hær. De norske stormennene ville ikke hjelpe kong Svein å bekjempe Tryggve som de omtalte som deres egen landsmann. Skaldekvadet «Tryggveflokken» fortalte at Tryggve kom nordfra og møtte kong Sveins hær som kom sørfra. Dette kan bety at Tryggve hadde såpass stor oppslutning i Norge at kong Svein valgte å reise til Danmark for å få støtte og ressurser nok til å bekjempe tronpretendenten, noe som også forklarer hvorfor Snorre omtalte ham som «kong Tryggve». Snorre fortalte videre at Tryggve og kong Svein møttes i Soknasundet hvor Tryggve falt, etter å ha kjempet en tapper kamp hvor han kastet spyd med begge hender slik som sin far. De eneste kildene vi har som omtaler Tryggve er sagamaterialet. At Olav Tryggvasons sønn skulle dukke opp i Norge under kong Sveins regjeringsperiode fungerer utmerket som et virkemiddel for å fremme en anti-dansk holdning, og passer slik godt inn i motivene bak flere av sagaene. Samtidig siterte Snorre et skaldekvad som omhandler en Tryggve, Tryggveflokken, uten at dette nødvendigvis bekrefter at det er snakk om Olav Tryggvasons sønn.

²³⁶ Dawn Hadley, «Scandinavian Settlement», i Pauline Stafford (red.), *A Companion to the Early Middle Ages : Britain and Ireland c.500-1100*, Oxford 2009: s. 212 og 222–223.

²³⁷ Gyda var irsk og ikke engelsk, noe som vitner om Snorres begrensede kunnskaper om dette temaet.

Et mer sikkert indisium for Olavs tilhold i Irland finner vi i de tidligste mynt-matrisene i Dublin. Disse stammet fra matriser det antas at Olav hadde stjålet i et raid på Watchet i 987.²³⁸ Disse matrisene ble brukt til å lage penninger i forskjellige engelske stilarter som gjorde at den hiberno-engelske²³⁹ handelen satte fart.²⁴⁰ Det ble funnet fire penninger i Sverige med innskriften «ONLAF REX NOR» (Olav, nordmennenes konge) i en stil som imiterer de engelske myntene fra 991-997. Den såkalte Olavspenningen er signert av en myntmester ved navn Godwine, men det har ikke vært mulig å fastslå hvor disse myntene ble slått.²⁴¹ Det er antatt at sølvpenningene ble slått i Norge, kort tid etter at Olav ankom i 995. Det er mulig at matrisene som ble brukt stammer fra Olavs raid på Watchet, og Olavspenningene kan til og med ha blitt slått i Dublin, uten at det vil være mulig å si med sikkerhet om dette.

Olavspenningen - Foto: Oddmund Fuglestad

Med det kildegrunnet vi har tilgjengelig kan vi altså ikke med sikkerhet si at Olav opprinnelig var norsk. Adam av Bremen hevdet i sin historie at Norge var Olavs hjemland,²⁴² noe som må bety at det var denne informasjonen Svein Estridsen hadde gitt ham, altså var det denne oppfatningen som rådet på det danske hoffet på slutten av 1060-tallet. Dette gir oss grunn til å tro at Olav i det minste hadde norske røtter. I *Kristni*

²³⁸ Hudson: *Irish Sea Studies*: s. 117; ASC: s.a.: s. 212.

²³⁹ Irsk-engelsk.

²⁴⁰ Hudson: *Irish Sea Studies*: s. 117.

²⁴¹ Myntkabinettet Universitetet i Oslo, «Myntherr - Olav Tryggvasons mynthistorie», http://www.dokpro.uio.no/umk/myntherr/ot_hist.html [lest/sitert 12.04.17].

²⁴² Adam af Bremen: s. 106.

saga ble det fortalt at Gizur den hvite påsto han var tremenning med kong Olav.²⁴³ Da Island var blitt befolket av både nordmenn og folk fra de britiske øyer, inkludert Irland,²⁴⁴ gir ikke dette noen sikre indisier i spørsmålet om Olavs opphav.

Som vist gjennom drøftingen over er det lite vi, med sikkerhet, kan si om Olavs opphav. Noen kilder indikerer at han opprinnelig var norsk, men det kan heller ikke utelukkes at han kom fra en irsk, høvdingefamilie. Det eneste vi kan si med ganske stor sikkerhet er at Olav må ha kommet fra en høybåren ætt, uavhengig av hvilket land denne ætten stammet fra, og at han hadde en base i Irland mens han bedrev sine vikingvirksomheter i England.

4.2.2 KONG ETHELRED IIS UTENRIKSPOLITIKK

Kong Ethelred II skal ha fått tilnavnet «the unready» blant annet basert på hans håndtering av problemene vikingene Olav Tryggvason og Svein Tjugeskjegg gav ham gjennom deres aktiviteter i England tidlig på 990-tallet.²⁴⁵ At den engelske kongen valgte å betale store summer for å forsøke å stoppe herjingene skal ha gitt ham tilnavnet som ifølge Theodore M. Andersson betyr «bad policy» eller «no policy at all».²⁴⁶ Til tross for det nedlatende tilnavnet, har historikere argumentert for at kong Ethelred IIs utbetalinger til vikingene ikke bare var et middel for å bli kvitt bråkmakere i landet, men at det var bevisste, strategiske, utenrikspolitiske valg som lå bak. At kong Ethelred II sluttet fred med vikingen Olav, sto som sponsor ved hans konfirmasjon, og gav ham kongelige gaver, gjorde at Olav hadde anledning til å rette sin oppmerksomhet mot Norge, og det må kunne antas at den engelske kongen hadde en finger med i spillet når avgjørelsen om å sette seil mot norskekysten ble tatt.

Andersson hevdet at kong Ethelred IIs utenrikspolitikk var designet til å nøytralisere de norske vikingene gjennom å konvertere dem til religiøst likesinnede, samt øke

²⁴³ Íslendingabók and Kristni saga: s. 46.

²⁴⁴ Store Norske Leksikon: Islands historie.

²⁴⁵ Etter at Olav dro mot Norge i 994 fortsatte kong Ethelred II sin strategi med å betale danene for fred, og utbetalinger ble gjort i 1002, 1007 og 1012. Theodore M. Andersson, «THE VIKING POLICY OF ETHELRED THE UNREADY», *Scandinavian Studies* nr. 3, 1987: s. 286.

²⁴⁶ Andersson: *Viking policy*: s. 286.

konfliktnivået mellom Norge og Danmark.²⁴⁷ Som Peter Sawyer pekte på i sin artikkel fra samme år, er det tvilsomt hvor stor effekt selve kristningen av Norge i seg selv ville hatt på forholdet til England. Et godt eksempel på dette er Danmark som, til tross for å ha vært kristnet i lang tid, fremdeles plyndret og herjet sine naboer i vest, også under kong Ethelred II's regjeringsperiode.²⁴⁸ Likevel er det ikke vanskelig å forstå at kong Ethelred II ønsket å vende Olav og Svein Tjugeskjegg mot hverandre etter angrepet på London i 994, og på hvilken bedre måte kunne vel dette gjøres, enn å sende Olav mot Norge med et krav på tronen som på denne tiden lå under dansk overherredømme?²⁴⁹ Dette er et eksempel på en klassisk splitt-og-hersketeknikk, og slik ble kong Ethelred II kvitt en betydelig trussel mot fred og fordragelighet i England, nemlig vikingen Olav. Samtidig måtte den danske kongen bruke ressurser på å stabilisere forholdene innad i Skandinavia i stedet for å lage trøbbel i England, da det må kunne hevdes at hans arverettmessige overherredømme ble utfordret av tronpretendenten Olav. Det er liten tvil om at kong Ethelred II visste hva han gjorde da han overtalte Olav til å reise mot Norge, og vi kan se at han gjorde det samme da Olav Haraldsson reiste fra England mot Norge med et krav om tronen vel 20 år etter Olav Tryggvason.²⁵⁰

Spørsmålet blir heller hvorfor Olav Tryggvason frivillig skulle forlate England og de enorme rikdommene som potensielt kunne tilfalle ham gjennom hans vikingaktiviteter på de britiske øyene? Avtalen som kom i stand mellom den engelske kongen og den norske vikingen i 994 må altså ha vært god nok til å overtale Olav til å vende ryggen til mulighetene England hadde å by på, og vende nesene mot en ukjent fremtid i landet i nord. Vi må kunne legge til grunn at Olav forsto hva han gav avkall på, og en kan bare spekulere på hva de «kongelige gavene» kong Ethelred II gav ham i forbindelse med hans konfirmasjon, egentlig inneholdt. Rikdommene han fikk fra England, samt mulighetene han må ha ansett å ligge foran sine føtter i Norge, må til sammen ha vært nok til å overtale ham til å skifte retning. Sagaene presenterte Olavs ankomst til Norge sammenfallende med Håkon ladejarls død, og det kan i følge disse nesten virke som om Olavs ankomst hadde noe med ladejarls død å gjøre. Det er det kanskje mer

²⁴⁷ Andersson: *Viking policy*: s. 285.

²⁴⁸ Sawyer: *Ethelred II*: s. 299.

²⁴⁹ Dette synet støttes også av Sverre Bagge. Bagge: *Viking stronghold*: s. 27.

²⁵⁰ Sawyer: *English influence on the development of the Norwegian kingdom*: s. 225.

sannsynlig å anta at dette var noe som hadde hendt forut for Olavs avgjørelse om å gjøre krav på den norske tronen, og som skapte et maktvakuum i Norge som ville vært attraktivt for en person som Olav å utnytte. Hadde han så en tilknytning til Norge ville dette kanskje vært en ekstra motivasjonsfaktor, men kan neppe ha vært den avgjørende årsaken til at Olav reiste til Norge, slik de senere, islandske kildene hevder.

4.2.3 KRISTNING

Alle kildene som omtaler Olav Tryggvason fremstiller ham som en kristen. ASC fortalte om konfirmasjonen hans, mens Odds helgenberetning, de historiske beretningene, samt sagamaterialet fremhevet ham som en god kristen. Kontrasten får vi i Adam av Bremens historie og Saxo Grammaticus' beretning. Som tidligere nevnt skiller disse fremstillingene seg fra de øvrige, og da særlig hva angår Olavs person. Adam stilte spørsmål ved om Olav Craccaben Tryggvason egentlig var kristen, og hevdet at noen mente han var en frafallen, mens Saxo fremstilte ham som en sveikefull mann som ikke eide et fnugg av fromhet. Saxos fremstilling var i stor grad bygd på Adam av Bremens historie, og stiller den norske kongens personlige egenskaper i et enda dårligere lys. Som tidligere nevnt fikk Adam informasjonen om Olav gjennom den danske kongen Svein Estridsen på slutten av 1060-tallet. At Adam kaller Olav «Craccaben» må bety at det på denne tiden fantes et folkenavn på den norske kongen som var kjent på det danske hoffet. At tilnavnet ikke var særlig smigrende er ikke vanskelig å forstå, da Olav ble en fiende av Svein Tjugeskjegg, Svein Estridsens bestefar. Saxo har også sørget for å få med tilnavnet i sin fortelling, men det er kun de danske kildene som nevner dette.

Adam av Bremen har også gitt oss et alternativt tidspunkt for kristningen av Island, da han hevdet det var et resultat av erkebiskop Adalbert av Hamburg-Bremens (1043–72) politikk gjennom misjonering, samt innsettelsen av biskopen Isleif. Adam hevdet slik at Island ikke var kristnet før erkebiskop Adalbert selv dro vestover i misjonens ånd.²⁵¹ Dette er, som Peter Sawyer påpeker, symptomatisk for Adams historie.²⁵² I Adams øyne var nok ikke Island en del av «de gode kristne» før de hadde underkastet seg

²⁵¹ Adam af Bremen: Tredje bok, kapittel 72.

²⁵² Sawyer: *Ethelred II*: s. 303.

erkebispedømmet Hamburg-Bremen. Adam ville derfor neppe ha innrømmet at Olavs geistlige, som stammet fra den engelske kirken, hadde kristnet Island minst 50 år før Hamburg-Bremen misjonerte der.

Vi står altså ovenfor en kilde som er nærmere i tid, men som helt klart virker mistenkelig. De bakenforliggende motiver og motivasjoner, både hos forfatteren selv og hans kilde, virker å skygge for en objektiv fremstilling av den norske kongen. Samtidig virker de senere kildene å ha hatt som formål å forsøke å få Olav kanonisert, og de var antagelig ikke opptatt av å forsøke å gi en objektiv fremstilling, de heller. Sannheten om i hvilken grad Olav var en kristen konge ligger nok et sted i mellom disse.

Olav hadde vært i England og sett hvordan et kristent kongedømme fungerte, og det må være rimelig å anta at han så på kristendommen som en fordelaktig religion, og kirken som en god organisasjon å ha på laget, når han skulle forsøke å bli å konge i Norge. At han reiste til Norge som en kristnet mann hersker det nok ingen tvil om, men det kan tenkes at han ikke var like gudfryktig som de senere kildene ønsket å fremstille ham som. Selv de kildene som fremmet ham som en god kristen konge, presenterte ham samtidig som en mann som ikke var redd for å ty til både vold og trusler for å få gjennom sine saker. Selv om man nok ikke forholdt seg til vold på Olavs tid slik som man gjør i dag, særlig der volden kunne tjene en god sak, stikker Olav seg ut som en noe voldelig regent selv for sin tid, og fremstillingen av ham stemmer ikke alltid over ens med hvordan gode, kristne konger vanligvis ble fremstilt. Peter Sawyer hevdet i sin artikkel fra 1987 at fremstillingen av en Olav som hensynsløst truet islendingene med tortur og død da Tangbrand hadde mislyktes i å innføre kristendommen på Island, var vanlig i sagaenes presentasjon av den første kristningskongen, men at dette var et bilde som ikke kunne vært tilegnet for eksempel Olav Haraldsson grunnet dens brutalitet.²⁵³

²⁵³ Sawyer: *Ethelred II*: s. 303.

4.2.4 SLAGET VED SVOLDER

Slaget ved Svolder sto, ifølge Ari, i år 1000, det samme året som kristendommen ble innført ved lov på Island. Slaget sto mellom Olav Tryggvason på den ene siden og den danske kongen Svein Tjugeskjegg, den svenske kongen Olof Skötkonung og Eirik, sønn av Håkon ladejarl, som antageligvis døde før Olavs ankomst til Norge, på den andre siden. Adam av Bremen, som er vår eneste samtidige kilde til slaget, hevdet at det sto mellom «Sconien og Seland, hvor kongerne plejer at levere søslag.»²⁵⁴ Per Sveaas Andersen har, som nevnt, gjort rede for spørsmålet om hvor Svolder-slaget egentlig sto. De tidligste kildene (Adam av Bremen, *Roskildekrøniken*, Saxo, *Historia Norwegiae* og *Ágrip*) plasserte slaget i sjællandske farvann, mens de senere sagaene, inkludert Theodoricus' historie, la slaget til Svolder utenfor Vendlands kyst.²⁵⁵ Skaldekvadene som nevner slaget hvor Olav falt, kan ikke bidra med noen nærmere avklaring på hvor det fant sted.²⁵⁶ Det er ikke blitt enighet mellom historikere om hvor slaget ved Svolder sto, og jeg skal ikke gå videre inn på dette spørsmålet i denne avhandlingen.

Det jeg derimot skal se på er hvorfor slaget kan ha funnet sted. De forskjellige kildene oppgir forskjellige forklaringer på hvorfor Olav Tryggvason befant seg i et slag mot kong Svein Tjugeskjegg, som tidligere hadde vært Olavs allierte, samt kongen av Sverige og Eirik ladejarl.

Den mest kjente historien om slaget ved Svolder stammer fra Snorres versjon i *Heimskringla*. Han la opp en god, romantisk fortelling som fenger leseren fra start til slutt også i dag. Snorre lot kong Svein Tjugeskjegg gifte bort sin søster, Tyre, til Burislav venderkonge mot sin vilje. Etter å nesten ha sultet seg i hjel klarte den ulykksalige Tyre å rømme til Norge. Der møtte hun kong Olav, og de ble gift, uten dansk kongens velsignelse. Etter hvert begynte Tyre å snakke til kong Olav om rikdommene hun hadde etterlatt i Vendland, og ville ha kong Olav til å reise til kong Burislav for å hente dem. Etter en dramatisk drakamp mellom kongeparet, som

²⁵⁴ Adam af Bremen: Andre bok, kapittel 40.

²⁵⁵ Andersen m.fl.: *Samlingen av Norge* s. 104.

²⁵⁶ Både Olavs skald, Hallfred Vandrædaskald, og Eirik ladejarls skald, Halldor den ukristne, diktet kvad om slaget ved Svolder som er blitt gjengitt i sagamaterialet.

inkluderte både tårer og trusler, gikk kong Olav til slutt med på å reise til Vendland for å hente sin kones rette medgift og særeie. Da han kom til Vendland gav kong Burislav uten problemer fra seg Tyres eiendommer, og kong Olav kunne vende nesene hjemover. I Danmark hadde Sigrud Storråde, som tidligere hadde vært forlovet med kong Olav, men som nå var gift med kong Svein Tjugeskjegg, egget kong Svein til å gå til kamp mot kong Olav på bakgrunn av at han hadde ligget med kong Sveins søster uten å be om lov fra danskekongen. Kong Svein sendte Sigvalde jarl til Vendland for å lure kong Olav inn i en felle ved øya Svolder. Dette lyktes han i, og på hjemveien ble kong Olav angrepet av kong Svein, som hadde den svenske kongen Olof Skötkonung og Eirik ladejarl som allierte.

Snorre hadde i stor grad hentet historien sin fra Odds helgeberetning, samt skaldekvad laget om kong Olavs siste slag. Historien, som fremstår som en romantisk spenningsroman, virker ikke særlig troverdig. De senere sagaene presenterte alle den samme historien som Snorre tegnet opp, og kan ikke gi oss ytterligere holdepunkter for å trekke noen konklusjoner om hvorfor det ble et slag ved Svolder som endte opp med å koste den norske kongen livet.

Ser vi så til *the Norwegian Synoptics* får vi et litt annet bilde av slaget ved Svolder enn den pompøse fortellingen vi kan lese i *Heimskringla*. Her ble det kort og godt fortalt at kong Olav hadde giftet seg med kong Sveins søster Tyre, og at kong Svein gav henne Sjælland i medgift. Dette giftemålet nevnes i alle de senere kildene, og det er ikke usannsynlig at Olav ble gift med Sveins søster. Adam av Bremen hevdet også at det var Olavs danske hustru som var årsaken til at Olav gikk til krig mot danene.²⁵⁷ Når dette giftemålet kom i stand har vi likevel ikke grunnlag for å si noe om, og det kan like gjerne vært arrangert før Olav ankom Norge, mens han og Svein fremdeles var på god fot med hverandre. *The Norwegian Synoptics* hevdet videre at da den danske kongen ikke aktet å flytte seg fra området han hadde gitt i medgift til sin søster, gikk kong Olav til krig mot ham for å opprettholde sin kones ære.²⁵⁸ Det som er interessant her er at de

²⁵⁷ Adam af Bremen: Andre bok, kapittel 36.

²⁵⁸ Theodoricus' historie skiller seg her fra *Historia Norwegiae* og *Ágrip*, og gir oss ingen bakgrunn for hvorfor Svein, Olof og Eirik jarl angrep Olav. *Historia de Antiquitate Regum Norwagensium*: s. 59–60.

hevdet at Olav forlot Norge med bare 11 skip. Ifølge *Historia Norwegiae* hadde kong Svein og hans hær 52 skip, mens Theodoricus' historie hevdet han hadde 70 skip, og *Ágrip* fortalte om 82 skip. Dette må bety at det, fra midten av 1100-tallet levde en muntlig tradisjon som fortalte at Olav stilte med en betydelig mindre hær enn sine motstandere i slaget som ble hans siste. Snorre, som har benyttet seg av Halldor den ukristnes kvad,²⁵⁹ endret antallet skip Olav hadde til disposisjon til 11 store skip, foruten tjuesesser og mindre skip. I følge Snorre bestod Olavs flåte av totalt 71 skip, slik det eksplisitt fremgår av kvadet.²⁶⁰ Videre fortalte Snorre at kong Svein, kong Olof og Eirik ladejarl stilte med hele deres hær, noe som helt tydelig betyr at de stilte med en mye større flåte enn den norske kongen.

Hvorfor skulle Olav reise med en så liten hær? Halldor den ukristnes kvad presiserte at Olav hadde 71 skip, og fortalte at han kom sørfra, altså var han på vei nordover da han møtte sine fiender.²⁶¹ At kongen hadde vært i Danmark eller Vendland for å kreve inn sin kones eiendeler, virker ikke særlig pålitelig, og Halldor nevnte ingenting i kvadet om hvor Olav kom fra. På denne tiden hadde Olav vært konge i Norge i om lag fem år, og som vi har sett av drøftingen over, baserte han sin maktovertakelse på ressurser han hadde med seg fra vikingaktiviteter i England. Vi har ingen holdepunkter for å hevde at Olav hadde fått i stand noen form for effektiv skattelegging i Norge, og det er derfor rimelig å tro at ressursene han hadde med seg da han ankom Norge, nærmet seg en ende. Dermed er det ikke urimelig å tenke at Olav var gått tom for finanser, og det kan da tenkes at han samlet en mindre hær for å dra på vikingtokt for å tjene penger, slik han hadde løst finansielle spørsmål tidligere. Vikingtokter krevde ikke de største styrkene, og en flåte på 71 skip var nok en god størrelse for en effektiv vikingehær.²⁶²

Spørsmålet blir videre hvorfor Svein Tjugeskjegg skulle angripe sin tidligere allierte, dersom Olav var ute på vikingtokt? At Svein var villig til å bruke ressurser på å

²⁵⁹ Halldórr inn ókristni var en av Eirik ladejarls hirdskaldar.

²⁶⁰ Fagerskinna: s. 137.

²⁶¹ Selv om man ikke skal stole blindt på skaldekvadene, virker de i dette tilfellet å være pålitelig. At Snorre har presisert 11 store skip i tillegg til tjuesessene og de mindre skipene, henger nok sammen med at han har lest 11 skip i *the Norwegian Synoptics*.

²⁶² Da Olav, i 991, angrep England, fortalte ASC at han kom med 93 skip, noe som i samtiden må ha blitt oppfattet som en stor hær.

bekjempe den norske kongen når han kunne vært i England og tjent penger, må bety at det var viktig for ham. Danmark hadde overherredømme over Sverige, noe som forklarer hvorfor den svenske kongen, Olof Skötkonung, var med som Sveins allierte i slaget ved Svolder. Sagaene hevdet at Eirik ladejarls motivasjon for å overvinne Olav Tryggvason var hevn for drapet på hans far, Håkon ladejarl.²⁶³ Som vist av drøftingen over, er dette neppe sannsynlig, da det er rimelig å tro at Håkon ladejarl allerede var død da Olav først ankom Norge. Det er nærliggende å anta at Eirik ladejarl deltok i slaget i kraft av ladejarlens tradisjonelle rolle som underlagt den danske kongen, og at Svein hadde lovet å innsette ham som regent under dansk overherredømme dersom han hjalp til å bekjempe den norske kongen. Tidligere hadde Danmark hatt overherredømme over i det minste deler av Norge,²⁶⁴ og det kan tenkes at Svein ønsket å få tilbake kontrollen over nabolandet. Det ville gjøre at han kunne føle seg trygg ovenfor alle de skandinaviske landene, og han kunne rette sin oppmerksomhet mot England. Eirik ladejarl og den danske kongens forhold bekreftes gjennom at Eirik dro til England i 1015 for å kjempe sammen med Knut den mektige i den danske gjenerobringen av England. Da dette lyktes ble ladejarlen innsatt som kong Knuts jarl av Northumbria.²⁶⁵

Adam av Bremen, på sin side, hevdet at det var Olav som gikk til angrep på Svein Tjugeskjegg. Olav skulle ha funnet ut at Svein og den svenske kongen Olof Skötkonung hadde blitt forbundsfeller, noe som gjorde den norske kongen så sint at han valgte å gå til krig mot danskekongen.²⁶⁶ Adam spesifiserte også at Olav ble slått og drevet på flukt av «danerne»²⁶⁷, og nevnte ikke at verken kong Olof eller Eirik jarl var innblandet i slaget. Det virker usannsynlig at Olav skulle velge å gå til krig mot den danske kongen, utelukkende basert på at denne hadde inngått en samarbeidsavtale med den svenske kongen, og fortellingen bærer preg av at Adams kilde, Svein Estridsen, forsøkte å stille danskene i et bedre lys enn nordmennene.

²⁶³ Se for eksempel Fagerskinna: s. 137.

²⁶⁴ Vi kan med sikkerhet slå fast at den danske kongen hadde overherredømme over Viken, og gjennom ladejarlene som sine undermenn, hadde de også kontroll i nord.

²⁶⁵ Norsk Biografisk Leksikon, Claus Krag, «Eirik Håkonsson», 2009a, https://nbl.snl.no/Eirik_H%C3%A5konsson [lest/sitert 07.04.17].

²⁶⁶ Adam af Bremen: Andre bok, kapittel 40.

²⁶⁷ Adam af Bremen: Andre bok, kapittel 40.

Når slaget ved Svolder var over og Olav innså sitt nederlag skal han ha hoppet i vannet og forsvunnet. *Historia Norwegiae* presenterte muligheten for at Olav ikke døde, men at han hadde kommet seg unna, og levde resten av sitt liv i kloster.²⁶⁸ Dette har blitt plukket opp og utbrodert av de senere kildene, dog har forfatterne ikke tatt stilling til hva som skjedde. At Olav skulle klare å svømme i land, eller til et vennligsinnet skip, fullt utrustet med brynje, er svært lite sannsynlig, og vi må kunne legge til grunn at Olav endte sitt liv her. Som tidligere nevnt har Ólafía Einarsdóttir hevdet at Olavs død var årsaken til at han ikke ble kanonisert.²⁶⁹ Når bortimot hele hans hær hadde falt ville ingen anstendig leder velge å forsøke å redde sitt eget liv. Når slaget var tapt var det derfor bare to mulige utveier for Olav. Han kunne velge å ta sitt eget liv eller la seg bli tatt til fange eller drept av sine fiender. Et heroisk selvmord ville nok vært akseptert, og kanskje til og med sett på som ærbart, av et folk som bare helt nylig var blitt kristnet, og hvis mentalitet må kunne antas å fremdeles være preget av det førkristne samfunnets verdier. I den kristne verden, derimot, var selvmord ansett som en synd like alvorlig, om ikke verre, enn mord. Det var en forbrytelse mot Gud som var den eneste som hadde rett til å bestemme over liv og død. Å helgenerklære en mann som hadde tatt sitt eget liv ville derfor falt på sin egen urimelighet. Av den grunn ville det være helt avgjørende å presentere et alternativt utfall av Olavs siste slag i de verkene hvis agenda var å forsøke å få kristningskongen kanonisert. At en kilde som *Historia Norwegiae* fremmer et klosterliv for kristningskongen som en mulighet, viser tydelig forfatterens intensjon med verket. At de senere kildene tok opp denne tråden og, til tross for dens usannsynlighet, presenterte det som en mulighet, skyldes antagelig to faktorer. For det første var det høyst sannsynlig et virkemiddel i prosessen for å gjøre Olav til helgen, og for det andre utgjorde det nok et viktig spenningsmoment i de sagaene hvis formål var å være underholdning.

4.3 SAMMENFATTENDE KONKLUSJON

Som vi ser av drøftingen over, er det svært lite vi med sikkerhet kan si om Olav, og skillet mellom den historiske Olav Tryggvason og den konstruerte heltekongen jeg presenterte i kapittel 2, blir straks mye klarere. Vi vet ingenting om hans barndom og

²⁶⁸ *Historia Norwegiae and Passio Olavi*: s. 23.

²⁶⁹ Ólafía Einarsdóttir: *Christian ethics*: s. 415.

oppvekst, og vi kan ikke en gang si med sikkerhet at han var norsk. Informasjonen som fremkommer av kildene vi har til rådighet tilsier at Olav også kunne ha vært irsk, uten at det, i dag, vil være mulig å trekke noen sikre slutninger omkring vikingkongens opphav. Det vi vet er at han opererte som en etablert vikingleder i England på begynnelsen av 900-tallet, noe som tilsier at han må ha kommet fra en høybåren ætt. Vi kan også med ganske stor sikkerhet hevde at han hadde tilhold i Irland mellom vikingtoktene rundt om på de britiske øyer. Videre vet vi at han reiste til Norge i 994 som døpt og konfirmert, og at han aldri kom tilbake til England som fiende. Etter all sannsynlighet spilte den engelske kongen Ethelred II en viktig rolle i Olavs avgjørelse om å reise nordover med et krav om tronen. I Norge var det et maktvakuum etter Håkon jarls død, og Olavs inntreden på den maktpolitiske arenaen må ha vært til hodebry for den danske kongen, som gjennom ladejarlenes regjering hadde hatt overherredømme over sine naboer i nord. Med seg fra England hadde Olav enorme rikdommer, og det er rimelig å tro at dette åpnet dører for ham i Norge. Videre virker kronologien for Olavs regjeringstid, fra om lag 995 til hans død i år 1000, rimelig troverdig. Hans kongsgjerning inneholdt formodentlig et misjonsaspekt, og det virker plausibelt at han innførte kristendommen i Norge,²⁷⁰ og på Island. At Olavs siste slag sto i år 1000, og at hans motstandere besto av en allianse mellom den danske kongen Svein Tjugeskjegg, den svenske kongen Olof Skötkonung og Eirik ladejarl, virker ganske sikkert. På grunn av kildesituasjonen er det nok ikke mulig å komme fram til hvor slaget sto, til tross for at historikere iverdige har gått løs på oppgaven. At Olav reiste sørover på vikingtokt med inntekter til Norge som formål, da han var gått tom for finanser, virker plausibelt, både med tanke på størrelsen på hæren og tiden det var gått siden han ankom Norge med sine engelske rikdommer. Likevel er ikke dette mulig å fastslå dette med sikkerhet. Det samme gjelder Svein Tjugeskjeggs motivasjon for å angripe den norske kongen. Den mest sannsynlige forklaringen på dette virker å være at han ønsket å vinne tilbake det han må ha ansett som sin familieeiendom, altså Norge, og slik opprettholdt sin maktposisjon i hele Skandinavia.

Den historiske Olav og den litterære karakteren som sagaforfatterne konstruerte gjennom sine fortellinger, skiller seg fra hverandre uten å være direkte motstridende.

²⁷⁰ Det er ikke mulig å si med sikkerhet hvor stor del av Norge Olav egentlig hadde effektiv kontroll over, og hans innførsel av kristendommen kan nok bare sies å gjelde de delene han kontrollerte.

Informasjonen vi har om den historiske Olav er mager og gir oss ikke et tydelig bilde av hvem vikingkongen egentlig var, eller hva han egentlig gjorde. Den litterære karakteren er uten tvil bygd på en historisk person, men er utbrodert og bearbeidet av forfattere som skrev sine fortellinger med en helt klar agenda flere hundre år etter Olavs død. Det er gjennom disse fortellingene Olav Tryggvason får sin viktige posisjon som den ukompliserte, norske heltekongen vi kjenner. Hvor viktig den historiske Olavs regjeringsperiode i Norge egentlig var, kan nok ikke måle seg med hvor viktig han har blitt etter sin død.

KAPITTEL 5: KONKLUSJON

Målet med denne avhandlingen har vært å se på hvordan, og hvorfor, kildene har gått fra spinkel, vag og motstridende informasjon om den norske vikingkongen, til å bli et flertall av detaljerte, utførlige beskrivelser av hele Olav Tryggvasons liv og virke. For å oppnå dette har jeg viet en utvidet, kritisk studie til vikingkongen. I innledningskapitlet gjorde jeg rede for de moderne historikernes fremstilling av Olavs liv og levnet, noe som viste at de, til tross for at det er generell enighet om at sagaenes pålitelighet som historiske kilder er problematisk, i stor grad la nettopp denne fremstillingen av heltekongen til grunn. Av de norske historikerne var det bare Claus Krag og Moseng et.al. som valgte å ikke presentere Olav etter sagaenes bilde. Det som også kom godt frem i min gjennomgang av sekundærlitteraturen var at det egentlig er gjort ganske lite forskning på Olav Tryggvason. Han inngår som en del av alle historiske oversiktsverk, men her ble tradisjonen om ham, i stor grad, lagt til grunn uten at det ble stilt videre spørsmål ved denne.²⁷¹

Videre, i kapittel 2, introduserte jeg den tradisjonelle historien om Olav for leseren. Det er denne fortellingen som ligger til grunn, både for den Olav vi alle kjenner til, og den Olav som presenteres i de historiske oversiktsverkene. Min fremstilling er basert på Odds helgenberetning²⁷² samt fire forskjellige sagaer,²⁷³ og inneholdt ingen kildekritiske vurderinger, da den utelukkende hadde som formål å skulle være en rekapitulering av den tradisjonelle historien om Olav.

I kapittel 3 presenterte jeg kildene som omhandler Olav. Her kunne vi se at den tidligste kilden, ASC, som ble skrevet før år 1023, kunne gi oss den mest handfaste informasjonen, til tross for at denne ikke er utførlig, eller beretter om større deler av Olavs liv og levnet. Informasjonen som fremkommer av Adam av Bremens historie, som ble skrevet ned om lag 75 år etter Olavs død, er svært preget av den kirkepolitiske situasjonen Adam befant seg i, samt hans kilde, Svein Estridssons subjektive synspunkter. Saxo Grammaticus har, i sin beretning, basert mye av informasjonen sin

²⁷¹ Her må det nevnes at mange historikere tok forbehold og presiserte at de formidlet sagaversjonen, uten at de videre stilte spørsmål ved denne.

²⁷² *Saga Ólafs Tryggvasonar*.

²⁷³ *Heimskringla, Fagerskinna, Olaf Tryggvasonar en mesta og Flatøybok*.

på Adam av Bremens historie, og hans anti-norske holdninger gjennomsyrrer hans fremstilling. Aris *Íslendingabók*, som ble forfattet på Island om lag 50 år etter at Adam av Bremen skrev sin historie, gir oss noe mer handfast å forholde oss til, men heller ikke Ari har behandlet større deler av Olavs liv. *The Norwegian Synoptics*, på sin side, ble skrevet på sterke, ideologiske grunnlag. *Historia Norwegiae*, som kan ha blitt skrevet rundt midten av 1100-tallet, virker å ha hatt som formål å forsøke å legitimere en opprettelse av et erkebispedømme i Nidaros, mens Theodoricus dedikerte sitt verk til erkebiskop Øystein Erlendsson. Forfatteren av *Ágrip* benyttet seg, på sin side, i stor grad av informasjon fra de andre to verkene i *the Norwegian Synoptics*, og kan slik ikke anses som mer pålitelig enn de foregående. Både Theodoricus' verk og *Ágrip* ble skrevet mot slutten av 1100-tallet.

Odds helgenberetning fra om lag 1190 representerer et skille fra de tidligere kildene, og i den grad den kan kalles en saga, var dette den første av sitt slag som omhandlet en historisk person som hadde vært død i nesten 200 år. Denne beretningen har fått fungere som en mal for de senere sagaene, som faller inn i en helt annen litterær sjanger enn de tidligste kildene som omhandler Olav. Når sagaforfatterne skulle konstruere sine verk har de helt klart også benyttet seg av de tidligere kildene de visste om²⁷⁴ som grunnlag for sin fremstilling av Olav Tryggvason. Hvor hentet de så den resterende informasjonen som kunne fungere som grunnlag for de mange detaljrike historiene som ble komponert flere hundre år etter kongens død? Skaldediktene har fått fungere som en viktig kilde for sagaforfatterne, og vi har sett eksempler på at Snorre har valgt informasjon fra skaldekvad over informasjon hentet fra *the Norwegian Synoptics*.²⁷⁵ Til tross for at skaldekvad tradisjonelt sett har blitt sett på som pålitelige finnes det mange eksempler på at sagaforfatterne har mistolket kvadene, og det kan også tenkes at sagaforfatteren har brukt kvadene som et litterært virkemiddel, noe som igjen tilsier at kvadet ikke nødvendigvis hører til i den konteksten det ble plassert i. I tillegg til dette gjør kvadenes svært intrikate metrikk det vanskelig for en vanlig historiker å tolke kvadene riktig, uten at de bare blir støttepunkter for resten av sagateksten. Likevel er kvadene helt klart mer pålitelige enn den prosateksten de er en del av, dersom de blir

²⁷⁴ Se min drøfting om sagaforfatternes kjennskap til ASC i kapittel 3 under punkt 3.6 Sammenfattende konklusjoner.

²⁷⁵ Se min drøfting om antall skip i Olavs hær i kapittel 4 under punkt 4.2.4 Slaget ved Svolder.

tolket rett både av sagaforfatteren og den historikeren som jobber med kilden. Den informasjonen som fremkommer i sagamaterialet, som ikke er basert på tidligere, skriftlige kilder eller skaldekvad, har tradisjonelt vært forklart med den islandske, muntlige tradisjonen. Som vist i avhandlingen er det ingen tvil om at det fantes en muntlig tradisjon på Island, også om Olav. I hvilken utstrekning vi kan stole på sagaenes fortellinger, der vi ikke har andre holdepunkter å støtte oss til, beror altså på at vi kan stole på den muntlige tradisjonen som, i følge sagaforfatterne selv, ligger til grunn for deres fremstillinger. Som vist er det utvilsomt problematisk å skulle stole på denne informasjonen, da den har blitt overlevert fra generasjon til generasjon, og mye informasjon derfor må ha gått tapt, blitt endret og til og med lagt til, før den ble skrevet ned av sagaforfattere som hadde sine egne, klare motiver bak nedskrivningen, og slik også bak hva de valgte å ta med i sine verk.

Spørsmålet man så må stille er hva som har vært årsaken til at sagaforfatterne har tegnet dette fyldige og forseggjorte heltebildet av en konge som bare regjerte i fem år? Som vi har sett gjennom behandlingen av kildene i kapittel 3, hadde alle sagaforfatterne sin egen agenda bak nedskrivningen av sine saga. *Kristni saga* skulle presentere kristningen av Island, og Olav fikk derfor ikke en hovedrolle, men heller en prominent birolle. Odds verk virker å ha hatt som formål å forsøke å få Olav kanonisert gjennom en helgeberetning. Selv om helgenberetningen har fått fungere som en mal for de senere sagafortellingene om Olav, endret likevel fokuset seg til å handle mer om politikk og underholdning, og det religiøse aspektet ble da noe dempet.

Det som fremstår som tydelig etter gjennomgangen av kildene, er at vi kan se et klart skille i historieskrivningen om Olav. Jeg delte denne inn i to faser, hvor den første fasen, som fremgår av de tidligste kildene, gav en presentasjon av den faktiske, historiske Olav Tryggvason. Den andre fasen ble, dersom dateringen 1150 stemmer, innledet med *Historia Norwegiae* og representerte noe helt nytt i historieskrivningen om Olav. Denne presenterte en historie om den mytiske heltekongen Olav Tryggvason, og alle kildene som fulgte la denne historien til grunn i sine fremstillinger av kongen. Odds helgenberetning bragte igjen noe nytt på banen, og han tok utviklingen av den mytiske Olavsskikkelsen til et helt nytt nivå. Gjennom de senere kildene ble tradisjonen om Olav konstruert, og de mange detaljerte og utførlige historiene som ble skrevet de to

hundre og femti årene etter *Historia Norwegiae* Olavshistorie, hyllet den ukompliserte, norske heltekongen, uten å ha som formål å stille spørsmål ved fortellingene om ham.

Videre i kapittel 3 gjorde jeg rede for utviklingen av sagakritikken og forsøkte å få på det rene hvor denne står i dag. Til tross for at sagakritikken har vært en viktig post på dagsorden for moderne middelalderhistorikere, og de fleste virker å være enige om at informasjon hentet fra sagamaterialet alene er problematisk å stole på, er det en utbredt tendens, særlig blant norske historikere, til å legge sagaene til grunn der man ikke har andre alternativer. Hvordan man mest mulig hensiktsmessig kan bruke sagamaterialet beror på den aktuelle sagaen. Jeg anser det ikke som formålstjenlig å skulle forsøke å skissere opp en generell metode for hvordan man skal bruke sagaer som kilder. Hver enkelt saga hadde sitt eget formål, og sin unike egenart. Forfatteren bak det aktuelle verket, samt eventuelle oppdragsgivere, og deres motiver for å få sagaen skrevet ned må analyseres. Videre må sagaen settes sammen med annet kildemateriale der dette er mulig, og det må i hvert enkelt tilfelle foretas en kritisk nærlesing. Gjennom å stille kritiske spørsmål til fremstillingen av Olav Tryggvason, og sette de forskjellige kildene som omhandler ham opp mot hverandre, har jeg, i avhandlingen, foretatt en vurdering av kildenes verdi. Gjennom denne prosessen har jeg, som nevnt, vist at det finnes et klart skille mellom den historiske Olav Tryggvason og den litterære figuren som presenteres i sagamaterialet. Dette skillet mener jeg moderne historikere ikke har klart å vise godt nok.

I kapittel 4 oppsummerte jeg det vi, med bakgrunn i de kildene vi har tilgjengelig i dag, kan si med rimelig stor sikkerhet om Olavs liv og levnet. Videre drøftet jeg forskjellige tema som kildene presenterer, og jeg la fram min egen tolkning omkring disse. Denne måten å presentere Olavs historie har ikke tidligere blitt gjort, og er således det mest nyskapende og originale med denne avhandlingen. Ved at dette kapitlet har fått fungere som en kontrast til kapittel 2, som presenterte den tradisjonelle historien om Olav, har jeg forsøkt å få frem, så tydelig som mulig, skillet mellom den historiske Olav og den åpenbart konstruerte heltekongeskikkelsen. Dette har heller ikke vært tilstrekkelig synliggjort av noen historiker tidligere, og intensjonen min har vært å fremme en mer

nyansert forståelse av Olavsskikkelsen enn den som råder i dag. Dette håper jeg at jeg har lyktes med.

Gjennom kapittel 4 har vi sett at det er svært lite vi med rimelig sikkerhet kan si om Olav. Vi vet ingenting sikkert om hans opphav, barndom eller oppvekst. Det tidligste vi kan slå fast er at han dukket opp i England som en betydelig vikingleder i 991. Ut fra noen logiske slutninger kan vi argumentere for at han kan ha vært av både norsk og irsk avstamning, men at han må ha kommet fra en høybåren ætt. Det er også god grunn til å tro at han brukte Irland som base for sine vikingaktiviteter rundt om på de britiske øyene, uavhengig av hvor han opprinnelig kom fra. Olav dukker opp gjentatte ganger i ASC, men i 994 kan annalene fortelle oss at han forlot England etter å ha blitt konfirmert med selveste kong Ethelred II som sponsor, og at han aldri returnerte som fiende. Med seg hadde han enorme rikdommer han hadde ervervet gjennom sin vikingaktivitet, og da det var oppstått et maktvakuum i Norge etter at Håkon jarl var død, er det rimelig å tenke seg at han benyttet seg av sine rikdommer da han ankom Norge med et krav om tronen, og slik ble valgt til norsk konge.

Olav fungerte som konge i Norge i om lag fem år. Hvor stor del av landet han hadde effektiv kontroll over er det, i dag, umulig å si noe om. Det vi kan ha tiltro til, er at hans kongsgjerning innebar en form for misjoneringsaspekt. Som nevnt ble Olav konfirmert i England, og det virker sannsynlig at han så på den kristne regjeringsmodellen som fruktbar, og ønsket å selv benytte seg av denne i sitt rike. Ari hevdet at det var Olav som sto bak innføringen av kristendommen på Island, som ble vedtatt ved lov i år 1000, samme år som Olav døde. Dette virker som en riktig kronologi, og Ari er slik den tidligste kilden vi har til dateringen av slaget hvor Olav endte sine dager. Hvor dette slaget, som gjerne kalles «slaget ved Svolder», egentlig sto er det ikke blitt enighet om blant historikere, og det vil nok, per dags dato, være vanskelig å komme til noen endelig konklusjon omkring dette. Det vi med rimelig grad av sikkerhet kan si er at slaget sto mellom Olav Tryggvason på den ene siden og den danske kongen Svein Tjugeskjegg, den svenske kongen Olof Skötkonung og den norske Eirik jarl på den andre siden, og at Olav døde der. Kildene forteller at Olav hadde en betydelig mindre hær enn sine motstandere, og det virker plausibelt at den norske kongens formue, etter fem år, var brukt opp, og at han hadde samlet en hær for å dra ut i viking, og slik løse eventuelle

økonomiske utfordringer. Dette ville vært et utmerket tidspunkt for den danske kongen å angripe Olav. Det kan tenkes at kong Svein Tjugeskjegg ønsket å gjenvinne den kontrollen over Norge som han tidligere hadde hatt gjennom ladejarlene. På den måten ville Svein hatt full kontroll over Skandinavia og vesterhavsøyene, og kunne rette all sin oppmerksomhet mot England, noe vi vet resulterte i en erobring i 1013. Det er rimelig å anta at Svein anså Norge som sin rettmessige eiendom gjennom arv, da også hans far, Harald Blåtann, hadde hatt overherredømme over Norge. Det faktum at han valgte å bruke ressurser på å overvinne Olav, da han kunne vært i England og skaffet seg store rikdommer, tilsier at dette var viktig for den danske kongen.

Når Olav var bekjempet innsatte kong Svein Eirik jarl som regent i Norge. Før Olavs inntog i Norge i 995 hadde Håkon jarl sittet med makten under danekongen,²⁷⁶ og Olavs regjeringstid ble slik et relativt kort avbrekk i ladedynastiets regjering. Ladejarlene hadde hatt en viktig maktposisjon siden Håkon Grjotgardsson, tidlig på 900-tallet,²⁷⁷ og selv om Olav Haraldsson ble norsk konge i 1015, fortsatte jarlene på lade å utgjøre en viktig rolle i to generasjoner etter Olav Tryggvasons fall. Slik kan man argumentere for at Olavs politiske posisjon som norsk konge, i sin samtid, kanskje ikke var like viktig som den betydningen han fikk i et anglo-skandinavisk perspektiv. Da Olav reiste til Norge kan det tenkes at den engelske kongen hadde en finger med i spillet. Kong Ethelred II sto, som nevnt, som sponsor i Olavs konfirmasjon, og Olav forlot England som Ethelred IIs venn. Dersom Olav skulle velge å reise fra alle mulighetene de enorme, engelske rikdommene kunne by på, må det bety at han inngikk en avtale med den engelske kongen som virket enda mer lukrativ for vikingen. Avtalen han inngikk med kong Ethelred II må derfor ha virket svært forlokkende på Olav. Gjennom denne avtalen ble også kong Ethelred II kvitt vikingen Olav, og han sendte ham til Norge for å lage trøbbel for den danske kong Svein Tjugeskjegg, som også hadde bydd på hodebry for den engelske kongen. Ved at Olav reiste til Norge med et krav om tronen kan det derfor argumenteres for at han fungerte som en viktigere brikke i det anglo-skandinaviske, politiske spillet enn han gjorde som norsk konge. Selv om det kan

²⁷⁶ Adam av Bremen hevdet at Håkon var «den første blandt nordmannerne, som tiltog sig kongemagten.» Videre hevdet Adam at Håkon regjerte som konge i 35 år. Adam af Bremen: Andre bok, kapittel 25.

²⁷⁷ Norsk Biografisk Leksikon, Jørn Sandnes, «Håkon Grjotgardsson», 2009, https://nbl.snl.no/H%C3%A5kon_Grjotgardsson [lest/sitert 01.05.17].

argumenteres for at Olavs viktighet i hans samtid kanskje ikke var så stor som vi liker å tenke, er det ingen tvil om at han har fått sin betydning gjennom tradisjonen om ham, som utviklet seg gjennom kildene fra midten av 1100-tallet og fremover. Det er denne tradisjonen, hvor Olav har blitt fremstilt som en ukomplisert, norsk helt, som har gitt Olav sin svært viktige posisjon i Norge og på Island, som heltekonge, misjonskonge, statsbygger og bygrunnlegger.

Årsaken til at kildene presenterte et så sprikende bilde av Olav Tryggvason er nok todelt. For det første må man ikke glemme det rammeverk sagaforfatterne levde og fungerte i. Sagaene ble forfattet i en tid hvor den litterære Olavsskikkelsen allerede var konstruert, og sagaforfatterne benyttet seg da av dette bildet, og utviklet det ytterligere. Videre ligger en stor del av forklaringen i motivene bak nedskrivningene av de forskjellige kildene. ASC hadde aldri som formål å fremheve Olav som noe mer enn det han var for det engelske hoffet, en viking som utgjorde en trussel for den engelske, nasjonale sikkerheten, og som ble en brikke i kong Ethelred IIs utenrikspolitiske spill. Adam, på sin side, ønsket å fremstille ham i et så dårlig lys som mulig, noe som også virker å ha vært et mål for Saxo. Når sagaene så skulle bruke Olavs historie som en del av nasjonalistisk propaganda, hvor den norske kongen måtte fremstilles i et positivt lys, er det klart at Adam av Bremens fremstilling av en konge som potensielt hadde falt fra kristendommen, og som både omgav seg med trollmenn og selv brukte magi, ikke kunne fungere som kilde. Da måtte den informasjonen de hadde tilgjengelig, som det var formålstjenlig å benytte seg av, suppleres med kunstnerisk kreativitet og direkte oppdiktning. Olavsskikkelsen ble nok ikke funnet opp av sagaforfatterne på et bestemt tidspunkt, for et bestemt formål, og jeg er slik enig med Sverre Bagges artikkel fra 1992.²⁷⁸ Likevel virker sagaenes fremstilling av Olavs person ikke å være forankret i noe annet enn et selektivt utvalg av et magert kildegrunnlag, noen skaldekvad og en muntlig tradisjon vi ikke vet noe om. Slik mener jeg det er rimelig å anta at den Olav som presenteres i sagaene ikke stemmer over ens med den historiske Olav Tryggvason, men at den Olavsskikkelsen vi kjenner i dag, i stor grad, er en konstruksjon av forfatterne av de historiske beretningene, helgenberetningen og sagamaterialet, gjennom det jeg har kalt den andre fasen i historieskrivingen om Olav.

²⁷⁸ Bagge: *Helgen, helt og statsbygger*.

Når vi så vet at den Olavsskikkelsen vi kjenner fra sagamaterialet er en konstruksjon, løst basert på en historisk person sagaforfatterne egentlig visste ganske lite om, er det betimelig å spørre hvorfor han, i moderne, historiske fremstillinger, fortsatt blir presentert i tråd med sagatradisjonen? Som nevnt i kapittel 3, hevdet Sverre Bagge at årsaken til at norske historikere har praktisert en sagavennlig tilnærming til den tidlige, norske historien, henger sammen med mangelen på andre, mer pålitelige, kilder, samt norske historikers positive innstilling til statsmakten, og behovet for å vise til en stolt, norsk tradisjon.²⁷⁹ Disse faktorene gjelder nok for moderne historikers fremstilling av Olav Tryggvason. En annen, viktig faktor er også at det, så vidt meg bekjent, ikke er dedikert noen omfattende, kritisk studie til vikingkongen, som til tross for sin noe korte regjeringsperiode er blitt en viktig figur i norsk middelalderhistorie. Hvorfor dette er tilfellet, er vanskelig for meg å svare på, men det kan tenkes at den utfordrende kildesitasjonen har vært en medvirkende årsak til at ingen har tatt fatt på oppgaven før meg. Det faktum at det bildet sagaforfatterne tegnet opp for oss, i stor grad har virket uproblematisk, må heller ikke undervurderes. Jeg mener at moderne historie krever et mer nyansert bilde av den historiske Olav Tryggvason enn tradisjonen om ham tilsier. Denne avhandlingen er derfor et bidrag til være med å nyansere, og potensielt endre, den rådende oppfatningen av en historisk person vi faktisk vet svært lite om.

Sverre Bagge uttalte i sin artikkel fra 1992 at Olav Tryggvason for alltid vil bli en skyggeaktig person.²⁸⁰ Dette hersker det ingen tvil om, samtidig som Olav aldri vil være en «ingen». Han vil forbli en viktig historisk personlighet som vi ikke kommer til å miste interessen for. Så selv om vi antagelig aldri vil få svar på hvem Olav Tryggvason egentlig var, må vi ikke slutte å stille spørsmålet.

²⁷⁹ Se min gjennomgang i kapittel 3 under punkt 3.5 Sagakritikkens utvikling.

²⁸⁰ Bagge: *Helgen, helt og statsbygger*: s. 35.

BIBLIOGRAFI

KILDER:

- Adam Bremensis, *History of the archbishops of Hamburg-Bremen*, i Francis Joseph Tschan og Timothy Reuter, oversatt av: Francis Joseph Tschan, New York, Columbia University Press 2002.
- Adam Bremensis, *Adam af Bremens krønike*, i Jørgen Kraglund og Allan A. Lund, oversatt av: Allan A. Lund, Højbjerg, Wormianum 2000.
- Anglo-Saxon Chronicle, English historical documents : 1 : c. 500-1042*, i David C. Douglas, oversatt av: Dorothy Whitelock, London, Eyre and Spottiswode 1955.
- Ari Þorgilsson hinn Fróði, *Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion.*, i Anthony Faulkes og Alison Finlay, oversatt av: Siân Grønlie, Viking Society for Northern Research Text Series, Viking Society for Northern Research University College London 2006.
- Ari Þorgilsson hinn Fróði, *Íslendingabók - The book of the Icelanders*, i, redaktør og oversetter: Hermannsson Halldór, Ithaca, N.Y, Cornell University Press 1930.
- Berg Sökkesson, *Den Lengste saga om Olav Tryggvason*, i, redaktør og oversetter: Kåre Flokenes, Stavanger, Dreyer 2002.
- Fagerskinna, Norges kongers ættetavle*, i Torgrim Titlestad, oversatt av: Edvard Eikill, Stavanger, Saga bok 2007.
- Historia Norwegiae, A History of Norway and The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr*, i Anthony Faulkes og Richard Perkins, oversatt av: Devra Kunin og Carl Phelpstead, Viking Society for Northern Research Text Series, Viking Society for Northern Research University College London 2001.
- Jon Tordsson og Magnus Torhallsson, *Flatøybok*, i Torgrim Titlestad, Elizabeth Ashman Rowe og Birgisson Bergsveinn, oversatt av: Edvard Eikill, Hafsfjord, Saga bok 2014.
- Oddr Snorrason, *The Saga of Olaf Tryggvason*, i, redaktør og oversetter: Theodore M. Andersson, Ithaca, N.Y, Cornell University Press 2003.
- Saxo Grammaticus, *Saxos Danmarkshistorie*, i Peter Zeeberg og Karsten Friis-Jense, oversatt av: Peter Zeeberg, København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gads forlag 2000.
- Snorri Sturluson, *Heimskringla*, i Finn Hødnebo, oversatt av: Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip, Oslo, Stenersens forlag 2000.
- Theodoricus Monachus, *Norges historie. Historien om de gamle norske kongene / Theodricus munk. Historien om danenes ferd til Jerusalem*, i, redaktør og oversetter: Astrid Salvesen, Oslo, Aschehoug 2000.
- Ágrip af Nóregskonungasögum, A twelfth-century synoptic history of the kings of Norway*, i Anthony Faulkes og Richard Perkins, oversatt av: Matthew James Driscoll, Viking Society for Northern Research Text Series, Viking Society for Northern Research University College London 2008.

LITTERATUR:

- Andersen, Per Sveaas og Knut Mykland, *Samlingen av Norge og kristningen av landet : 800-1130*, bd. 2, Bergen, Universitetsforlaget 1977.
- Andersson, Theodore M., «THE VIKING POLICY OF ETHELRED THE UNREADY», *Scandinavian Studies* nr. 3, 1987.
- Bagge, Sverre, «Helgen, helt og statsbygger - Olav Tryggvason i norsk historieskrivning gjennom 700 år», i S. Supphellen (red.), *Kongsmenn og krossmenn: festskrift til Grethe Authén Blom*, Centre for Medieval Studies (CMS), Tapir 1992.
- Bagge, Sverre, «Decline and Fall: Deterioration of Character as Described by Adam of Bremen and Sturla Þórðarson», i Jan A. Aertsen, Andreas Speer og Walter de Gruyter (red.), *Individuum und Individualität im Mittelalter*, Berlin, Germany, Walter de Gruyter & Co 1996.
- Bagge, Sverre, «Mellom kildekritikk og historisk antropologi», *Historisk tidsskrift* nr. 02-03, 2002.
- Bagge, Sverre, «The Making of a Missionary King: The Medieval Accounts of Olav Tryggvason and the Conversion of Norway», *The Journal of English and Germanic Philology* nr. 4, 2006.
- Bagge, Sverre, *From Viking stronghold to Christian kingdom : state formation in Norway, c. 900-1350*, København, Museum Tusulanum Press 2010.
- Bagge, Sverre, ««När sägen och dikt sopats bort ...» Den weibullske kildekritikk etter 100 år», *Historisk tidsskrift* nr. 04, 2014.
- Barnwell, Timothy, «Fragmented identities: otherness and authority in Adam of Bremen's History of the Archbishops of Hamburg-Bremen», i Clemens Gantner, Rosamond McKitterick og Sven Meeder (red.), *The Resources of the Past in Early Medieval Europe*, Cambridge, United Kingdom, Cambridge University Press 2015.
- Bately, Janet M., «The Anglo-Saxon Chronicle», i D. G. Scragg (red.), *The battle of Maldon, AD 991*, Oxford, B. Blackwell in association with the Manchester Centre for Anglo-Saxon Studies 1991.
- Blom, Grethe Authen, Rolf Danielsen, Knut Mykland, Ola Svein Stugu og Steinar Supphellen, *Trondheims historie 997-1997*, bd. 1-6, Oslo, Universitetsforlaget 1997.
- Brooks, Nicholas, «Why Is the Anglo-Saxon Chronicle about Kings?», *Anglo-Saxon England*, 2011.
- Bull, Edvard, *Grunnriss av Norges historie*, Oslo, Aschehoug 1926.
- Bull, Edvard, «Hvad kan vi vite om "sagatiden"», i Jarle Simensen og Andreas Holmsen (red.), *Norske historikere i utvalg : 1 : Rikssamling og kristendom*, bd. 1, Oslo, Universitetsforl. 1967.
- Christophersen, Axel, «Royal authority and early urbanization in Trondheim during the transition to the historical period», *Arkeologiske skrifter*, 1989.
- Downham, Clare, *Viking Kings of Britain and Ireland : The Dynasty of Ívarr to A.D. 1014*, Edinburgh, Dunedin Academic Press Ltd 2008.
- Ekrem, Inger, *Nytt lys over Historia Norwegie : mot en løsning i debatten om dens alder*, Bergen, Universitetet i Bergen, IKRR, Seksjon for gresk, latin og egyptologi 1998.
- Garipzanov, Ildar H., «Christianity and Paganism in Adam of Bremen's Narrative», i Ildar H. Garipzanov (red.), *Historical narratives and Christian identity on a*

- European periphery : early history writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe (c.1070-1200)*, bd. vol. 26, Turnhout, Brepols 2011.
- Gelting, Michael, «Unsolved problems: Adam of Bremen, Saxo and the Knytlinga Saga», *Scandia* nr. 2, 2011.
- Gunnes, Erik og Knut Mykland, *Rikssamling og kristning 800-1177*, bd. 2, Oslo, Cappelen 1976.
- Hadley, Dawn, «Scandinavian Settlement», i Pauline Stafford (red.), *A Companion to the Early Middle Ages : Britain and Ireland c.500-1100*, Oxford, Wiley-Blackwell Publishing Ltd 2009.
- Helle, Knut. "Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken." *Seminar, Leiv Eriksson, Helge Ingstad og Vinland: kjelder og tradisjonar; 2000; Trondheim, Norway*. Ed.: Kongelige Norske Videnskabers Selskab Skrifter
- Helle, Knut, «Hvor står den historiske sagakritikken i dag?», *Collegium Medievale*, 2011.
- Hermanson, L., «Friendship and politics in Saxo Grammaticus' 'Gesta Danorum'», *Revue Belge Philologie et D'Histoire* nr. 2, 2005.
- Holmsen, Andreas, *Nye studier i gammel historie*, Oslo, Universitetsforlaget 1976.
- Holt, Richard, *The formation of a Norwegian kingdom: narrative and counter-narratives*, Unpublished work 2013.
- Hudson, Benjamin, *Irish Sea Studies 900–1200*, England, Four Courts Press 2006.
- Jón Viðar Sigurðsson, Anne Irene Riisøy og Ståle Dyrvik, *Norsk historie 800-1536: frå krigerske bønder til lydige undersåttar*, bd. bd. 1, Oslo, Samlaget 2011.
- Keynes, Simon, «The Historical Context of the Battle of Maldon», i D. G. Scragg (red.), *The battle of Maldon, AD 991*, Oxford, B. Blackwell in association with the Manchester Centre for Anglo-Saxon Studies 1991.
- Keynes, Simon, «Anglo-Saxon Chronicle», i Michael Lapidge, John Blair, Simon Keynes og Donald Scragg (red.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Anglo-Saxon England*, 2nd ed. utg., Hoboken, Wiley 2013.
- Klaus Johan, Myrvoll, «Bruk og misbruk av skaldekvæde hjå norske historikarar», *Historisk tidsskrift* nr. 03, 2014.
- Krag, Claus, *Norges historie fram til 1319*, Oslo, Universitetsforlaget 2000.
- Lönnroth, Lars, «Studier i Olaf Tryggvasons saga», i Svenska litteratursällskapet (red.), *Sammlaren : tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning*, bd. 84, Uppsala, Svenska litteratursällskapet 1963.
- Moseng, Ole Georg, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo, *Norsk historie : 1 : 750-1537*, bd. 1, 2. utg., Oslo, Universitetsforlaget 2007.
- Ólafía Einarsdóttir, «*OLAF TRYGGVASON – REX NORWEGIAE 994-999 Christian ethics versus Teutonic heroism*», bd. Scandinavia and Christian Europe in the Middle Ages : papers of The 12th International Saga Conference Bonn, Germany, 28th July-2nd August, 2003.
- Sawyer, Birgit og Peter Sawyer, «Adam and the Eve of Scandinavian History», i Paul Magdalino (red.), *The Perception of the Past in Twelfth-century Europe*, London, Continuum International Publishing 1992.
- Sawyer, Peter, «Ethelred II, Olaf Tryggvason, and the Conversion of Norway», *Scandinavian Studies* nr. 3, 1987.
- Sawyer, Peter, «The Scandinavian background», i Janet Cooper (red.), *The Battle of Maldon : fiction and fact*, London, Hambledon Press 1993.
- Sawyer, Peter, «English influence on the development of the Norwegian kingdom», i Simon Keynes og Alfred P Smyth (red.), *Anglo-Saxons: Studies Presented to Cyril Roy Hart*, Dublin, Four Courts Press Ltd 2006.

- Skovgaard-Petersen, Inge, «The making of the Danish kingdom», i Knut Helle (red.), *The Cambridge history of Scandinavia*, Cambridge, United Kingdom, Cambridge University Press 2003.
- Stenton, F. M. og George Clark, *Anglo-Saxon England*, bd. 2(1971), 3rd ed. utg., Oxford, Clarendon Press 1971.
- Titlestad, Torgrim, «Tilbake til sagaene», *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 01, 2009.
- Titlestad, Torgrim, «Nytt syn på sagaenes troverdighet», *Historisk Tidsskrift*, 2011a.
- Titlestad, Torgrim, *Norge i vikingtid : våre kulturelle og historiske røtter*, Hafersfjord, Saga bok 2011b.
- Tjønn, Halvor, *Olav Tryggvason, Sagakongene*, Hafersfjord, Saga bok Spartacus 2012.
- Trilling, Renée R., «The art of writing: scripts and scribal production», i *The Cambridge History of Early Medieval English Literature*, Cambridge, United Kingdom, Cambridge University Press 2013.

NETTSIDER: (alle nettsidene fungerte 24.05.17)

- Store Norske Leksikon, *Jomsborg*, 2015, <https://snl.no/Jomsborg> [lest/sitert 16.04.17].
- Norsk Biografisk Leksikon, Krag, Claus, *Eirik Håkonsson*, 2009a, https://nbl.snl.no/Eirik_H%C3%A5konsson [lest/sitert 07.04.17].
- Norsk Biografisk Leksikon, Krag, Claus, *Olav I Tryggvason*, 2009b, https://nbl.snl.no/Olav_1_Tryggvason [lest/sitert 26.04.17].
- Myntkabinettet Universitetet i Oslo, *Mynterrer - Olav Tryggvasons mynthistorie*, http://www.dokpro.uio.no/umk/myntherr/ot_hist.html [lest/sitert 12.04.17].
- Store Norske Leksikon, Opsahl, Erik, *Islands historie*, 2017, https://snl.no/Islands_historie [lest/sitert 19.04.17].
- Norsk Biografisk Leksikon, Sandnes, Jørn, *Håkon Grjotgardsson*, 2009, https://nbl.snl.no/H%C3%A5kon_Grjotgardsson [lest/sitert 01.05.17].
- Norsk Biografisk Leksikon, Stefansson, Magnus, *Sæmund Sigfusson Frode*, 2009, https://nbl.snl.no/S%C3%A6mund_Sigfusson_Frode [lest/sitert 07.04.17].

AVISARTIKLER: (alle nettsidene fungerte 24.05.17)

- Monument over en myte?, *Stavanger Aftenblad* 2012. <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=02000920120211473391&serviceId=2> [lest/sitert 26.04.17].
- Orning, Hans Jacob, Demokratimyten, *Klassekampen* 2017. <http://www.klassekampen.no/section/search?text=hans+jacob+orning> [lest/sitert 10.02.17].

FORSIDEBILDE:

Department of Medieval Studies, CEU.

Web.ceu.hu/medstud/manual/MMM/pic08.html [lest/sitert 29.05.17].